Data publicarii pe site: 26.10.2007

MONTAIGNE - "AFORISME"
Antologie, traducere şi prefaţă de Mihai Rădulescu

Editura Albatros
Colecţia Cogito, 1977

MONTAIGNE - OMUL FĂRĂ MASCĂ

Dacă a fost vreun om care să renunţe până şi la prejudecata de a nu avea prejudecăţi, acela a fost Montaigne. A renunţat, pe rând, la toate, din fire, din educaţie, din înţelepciune. A renunţat, ca să câştige.
Soarele l-a văzut întâia oară în Périgord. Aici se despart vorbitorii cu accent meridional de vorbitorii cu accent parizian. Aici distingi decorul mediteranean de începuturile celui nordic. Aici se desprinde arhitectura germanică de cea neolatină. Aici pătrund în prezent peşterile omului preistoric, iar casele clădite astăzi îţi îndreaptă mintea către porţile trecutului. În regiunea Périgord oamenii sunt obişnuiţi să aleagă între un grai şi altul, între un stil şi altul. Lui Michel Eyquem i s-a urat bun venit pe lume la 28 februarie 1533, în castelul Montaigne. Ochii i-au fost închişi în acelaşi castel, la 13 septembrie 1592. Cei 59 de ani, i-a trăit aproape pe toţi între zidurile lui, mai ales ale bibliotecii din turn. Pentru el, acest ţinut al renunţărilor, devenea cel al regăsirilor.
Educaţia lui s-a desfăşurat sub acelaşi semn. Tatăl său a aruncat la coşul de gunoi toate opiniile curente privitoare la educaţie şi, datorită războaielor ce l-au purtat prin Italia, s-a întors de acolo cu cele mai îndrăzneţe idei pedagogice. Astfel, copilul a învăţat limba latină înaintea celei materne, cu un profesor german, Horstanus, care nu vorbea franceza. Nimeni nu avea voie să-l trezească: se cădea să fie deşteptat în sunetele muzicii. Rău intenţionaţii vor vedea într-aceasta ecoul superstiţiilor renascentistului Cardano; el socotea că trecerea bruscă de la somn la trezire ar fi putut duce la groaznica infiltrare a unui suflet străin în trupul încă amorţit. Dar Montaigne-tatăl era un burghez prea deschis la minte ca să plece urechea la astfel de zvonuri înapoiate, iar Montaigne-fiul se lupta cu problemele vârstei lui, deci n-avea cum să se lase impresionat de teorii pe care nici nu le cunoştea. Printre aceste probleme se numără şi plecarea către colegiul din Guyenne, la vârsta de şase ani. Începea o tortură necunoscută până atunci: învăţatul pe de rost, continuat cu obidă ani şi ani de zile, până la absolvirea Universităţii din Toulouse. Comparaţia dintre cele două sisteme de învăţământ şi concluziile personale, le punem la dispoziţia cititorului român, în cele ce urmează.
În anii tinereţii îl cunoscu pe singurul său prieten: Étienne de la Boétie (1530-1563). După cum vom vedea mai departe, gândirea tânărului magistrat umanist s-a reflectat în cugetarea social-politică a lui Montaigne, ca într-una geamănă. În lucrarea sa "Discurs asupra servituţii voluntare" (Discours sur la servitude volontaire*, post. 1576) sau "Împotriva unuia"* (Le contr'un)*, Boétie scrie că natura* ne-a făcut pe toţi cu o singură formă şi, după cum s-ar părea, după acelaşi tipar, ca să ne recunoaştem toţi drept tovarăşi, sau mai curând, fraţi[...] Cu atât mai mult cu cât această bună maică ne-a dăruit tuturora pământul ca sălaş, [...] ne-a dat la toţi, în comun, acest măreţ dar al glasului şi al cuvântului, ca să ne cunoaştem şi să ne înfrăţim mai mult, [...] nu trebuie să existe îndoială că n-am fi toţi liberi, în mod natural, deoarece toţi suntem tovarăşi; şi nimeni nu poate cugeta că natura ar fi înrobit pe careva, pentru că ea ne-a aşezat pe toţi într-o

tovărăşie. *În continuare, filozoful nerealizat, din cauza prea timpuriei sale morți, arată că dacă libertatea noroadelor a fost răpită, aceasta a avut loc cu bunăştire, din comoditatea şi laşitatea lor, căci tiranul este unul singur, față în față cu mulțimile. Poporul,* ca să aibă libertate, nu trebuie decât s-o dorească. Dacă nu are nevoie decât de simpla voință, se va găsi oare nație pe pământ care să o socotească prea scumpă, putând-o cuceri numai cu o dorință? *(trad. După A. Fouillée, Hist. de la phil., 1924, p. 221). A mai apucat să redacteze "Memoriu asupra Edictului din ianuarie 1562"* (Memoire sur l'Edit de janvier 1562)*, publicat abia în 1917, douăzeci şi nouă de sonete în franceză, o sumă de poezii în latină (mai multe închinate lui Montaigne) şi apoi cei doi prieteni trebuiră să se despartă definitiv.*

Tânărul Montaigne adoptă calea sănătoasă a tatălui, aceea de a se dedica unei profesii, deşi familia lui fusese înnobilată. Alese magistratura, pe care o pratică în Parlamentul din Bordeaux; în acest timp, fratele şi sora sa adoptau protestantismul. În 1565, Montaigne se căsătoreşte cu Françoise de la Chassaigne.

O viață anostă, coridoare colbăite şi nişte discursuri nu mai puțin prăfuite, o existență precară, amenințată, întunecată de crime fratricide şi de ambiții însetate de o glorie nu odată sângeroasă (peste numai cinci ani, la 24 august, avea să se treacă la neuitatul masacru din cruda Noapte a Sfântului Bartolomeu), singurătatea în care îl lăsase moartea lui Boétie, toate acestea îl determinară să se retragă din viața publică şi să caute mângâiere în gospodărirea castelului părintesc şi în creşterea copiilor săi. Acolo va începe monumentala autoanaliză, cunoscută sub numele Eseuri*, la care va lucra douăzeci de ani.*

În 1580-1581 îşi întrerupe preocupările introspective de dragul călătoriei (în aforismele ce urmează se vede cât de mult a apreciat acest mijloc de cunoaştere). Roadele ei sunt adunate un "Jurnal de călătorie" (Journal de voyage). *Pe când se bucura de plăcerile necunoscutului, în pofida sa şi fără de ştirea lui, fu ales primar în Bordeaux, căci omul care ştie să fie el însuşi, iese curând la iveală, ca untdelemnul pe fața apei, şi este căutat pentru integritatea lui. Doi ani mai târziu a fost reales, aşa că abia în 1585 se putu reîntoarce la preocupările sale de cunoaştere a omului. Dar nu pentru mult timp. Războiul civil era în toi. Când te aşteptai mai puțin, erai atacat de 20-30 de călăreți. Nici nu ştiai dacă sunt de o credință cu tine sau țin de cea potrivnică. Între ei se puteau afla slugile sau prietenii propriului tău frate, dacă nu el însuşi. Stăteai cuminte în casă şi tăbărau peste tine necunoscuți, impunându-ți să juri ca ei. Plecau şi năvăleau alții, punându-ți pumnul în gât ca să juri de-a-ndoaselea. Pe deasupra, şi unii şi ceilalți se chiverniseau cu tot ce puteau apuca din cămară, magazie şi hambare. Te puteai socoti fericit dacă nu te lăsau mort de-a binelea şi dacă nu-ți dădeau foc. Cadavrele zăceau neîngropate, câmpurile nearate. Paragina şi buruienile otrăvite se întindeau ca mătasea broaştei pe apele duhnitoare. Mizeria ținea scunsă la piept, ciuma. Când se simți suficient de puternică, aceasta viforî în lume, dând iama în vinovați şi în nevinovați. Castelul din Montaigne fu iar părăsit, pentru şase luni.*

Călătoriile îi lăsară de data asta o amintire neplăcută: i se îmbolnăviseră rinichii; nu există plăcere fără suferință sau durere. Boala se agravă, devenind o neîntreruptă pricină de necazuri. Chemat la Paris, în 1588, să ia parte la negocierile dintre Henric al II-lea şi succesorul lui, Henric al IV-lea, uită însă de chinurile sale fizice, cât şi de iritarea pe care i-o provoca politica mărimilor, cufundându-se în cea dintâi publicare a "Eseurilor" sale, în ediție completă. Întors acasă, nu conteni să o revizuiască, până ce închise ochii. După cum se vede, renunțările sale, impuse ori alese, i-au îngăduit clădirea unei opere care avea să-l facă celebru peste veacuri. Poate fi opera lui Montaigne definită în câteva cuvinte? Montesquieu avea să spună că, citind operele scriitorilor, vedea oameni scriind, iar citind opera lui Montaigne, vedea un om gândind.

Emerson l-a numărat printre puținii oameni reprezentativi ai speciei. Cât este de greu să mai strecori un cuvânt! Şi, totuşi, vom încerca. Montaigne este omul fără mască. Este singurul moralist al lumii care nu a voit în primul rând să-şi modeleze caracterul, ci a socotit mai cinstit şi mai important să se cunoască, aceasta fiind prima treaptă.
Debutul său public este marcat de traducerea "Teologiei Naturale", făcută la îndemnul tatălui său, după Raymond de Sebonde. (În "Eseuri" îi va închina un capitol: "Apologia" lui Raymond de Sebonde, II,XII.) Sub influența raționalismului acestuia, a cărui critică o face, şi sub înrâurirea prietenului său, La Boétie, a anticilor Virgiliu, Lucreţiu, Tacit, Plutarh şi Seneca, care îi umpleau răgazurile de cuminte desfătare, el adună anecdote din lumea antică, le sprijină pe comentarii, se îmbăiază într-o atmosferă stoică. Pe măsură ce îşi proiectează idealurile asupra propriei imagini, un nou crez îl cucereşte: trăieşte şi lasă şi pe alţii să trăiască. Îndoindu-se de stoici, ajunge să se îndoiască de orice filosofie şi chiar şi de religie. El rosteşte trei cuvinte care vor face înconjurul lumii: Que sais-je? *(Ce pot şti eu?) şi care îi reprezintă neîncrederea sceptică. Datorită acestor cuvinte şi a altora, jansenistul Pierre Nicole (1625-1695), autor, printre altele, al scrisorilor imaginare* (Lettres imaginaires) *şi al "Eseurilor de moarlă"* (Essais de morale)*, îl va ataca vehement pe Montaigne, pentru că îndrăzneşte să pună sub semnul îndoielii toate câte sunt sub soare. În 1676, adică încă în timpul vieții autorului, "Eseurile" sunt înscrise în "Indicele" cărților prohibite, alcătuit de biserica catolică. Tocmai "Apologia" lui Raymond de Sebonde, în care apare şi formula îndoielii sale, este cel mai aspru incriminată. Spre sfârşit, epicureismul îl câştigă definitiv. Contactul permanent cu țăranul îi dă o mare încredere în om şi viață.*
În culegerea ce urmează sunt ilustrate, pe cât posibil, toate aceste trei atitiudini (stoică, sceptică şi epicureică), punându-se accentul, bineînțeles, pe acele maxime care pot fi efectiv o hrană utilă şi revelatoare pentru tânărul cititor. Contradicțiile care apar între unele afirmații şi altele, se datoresc tocmai acestor meandre ale evoluției intime, specifice autorului: stările de spirit frecventate de el au fost pesimismul, îndoiala şi optimismul.
Mantaigne se vrea om de mijloc, scriitor îmbrățişând limba din halele Parisului, persoană care să se poate lăuda că trăieşte în văzul lumii, fără a se ruşina de nimic, deoarece ascultă de învățăturile firii, ins cumpănit, fugind de excese în rău şi în bine, ființă fără de teamă şi fără ascunziş, dăruită dreptății, bunului simț şi, mai înainte de orice, cunoaşterii de sine, spre o mai vrednică viețuire. Şi aşa a fost.
Tulburările aduse de schismă au hrănit şi perpetuat efortul lui de a înțelege ce anume se ascunde în spatele vărsărilor de sânge, motivate de apărarea instituției catolice, ce defect uman îmbracă haine de culoarea cerului, ca să triumfe mai lesne. Plaisante foy, qui ne croid ce qu'elle croid que pour n'avoir le courage de le descroir! *(Şugubeață credință, care nu crede ceea ce crede, decât ca să nu trebuiască să aibă curajul de a nu-l crede! II, 12, 137) Îndoielile sale scurmând sub temeliile întregii vieți sociale şi politice a epocii, îşi fac drum pe sub palatele cardinalilor:* Nostre religion est faicte pour extirper les vices; elle les couvre; les nourrit, les incite. *(Religia noastră este făcută ca să stârpească viciile; ea le acoperă; le hrăneşte, le ațâță. II, 12, 135.) Putreziciunea de sus, ea care a sfărâmat imperiul spiritual "universal" mai întâi în două, ulterior în secte tot mai mici, se reflectă asupra vieții fiecărui individ:* Nous prions par usage et par coustume, ou, pour mieux dire, nous lisons ou prononçons nos prieres; ce n'est en fin que contenance. *(Ne rugăm datorită obiceiului şi tradiției sau, mai bine zis, ne citim sau ne rostim rugăciunile; căci, la urma urmelor, nu este decât fățărnicie. I, 56, 370.) Ne rugăm pentru iertare, pare să vrea să spună eseistul francez, în numele iertării suntem arşi pe rug; dar să aprofundăm condiția păcatului, solicitând această iertare*: Sur quel fondement de leur justice

[...] et pourquoi s'offencent ils (les dieux) et vengent sur nous les actions vitieuses, puis qu'ils ont eux-mesmes produicts en cette condition fautiere, et que d'un seul clin de leur volonté ils nous peuvent empescher de faillir? *(Pe ce temei al justiției lor [...] şi de ce se simt (zeii) jigniți şi se răzbună pe noi pentru faptele noastre rele, atâta vreme cât ei înşişi ne-au zămislit în această stare a păcatului şi când cu o singură clipire a voinței lor, ne-ar putea împiedica să păcătuim? II, 12, 239.) Accentul pe care îl pune catolicismul pe aspectul justițiar al divinității, e prins fără scăpare în fasciculul de lumină proiectat de rațiunea plină de bun simț al lui Montaigne. Odată pusă la îndoială bunătatea tăriilor, aşa cum este predicată, în timp ce slujitorii ei latinizanți îmbracă armura şi îşi ascut spadele pe grumazurile eretice, întreaga doctrină cade pe masa de disecție. Iar gânditorul, chirurg sublim al celor văzute şi nevăzute, exclamă*: C'est bien loin d'honorer celuy qui nous a faicts que d'honorer celuy que nous avont faict. *(E departe cinstea pe care-o acordăm celui ce ne-a creat de cea acordată celui creat de noi. II, 12, 252.) Cum a scăpat Michel Eyquem de Montaigne de caznele Inchiziției, atât de acuzată de el sub o formă sau alta, când papa însuşi e cel ironizat în textul de mai sus, el - făcătorul de dogme? Ideea e reluată într-o generalizare atotcuprinzătoare:* L'homme e bien insensé: il ne sçauroit forger un ciron, et forge des dieux a douzaines. *(Tare trăznit mai e omul: nu s-ar pricepe să făurească o gâză şi făureşte zei cu zecile. II, 12, 253.) Atacă pe toate fronturile; nu numai chipul cioplit de bulele papale este răsturnat, ci cad de pe piedestale şi chipuri umane, regi, miniştri, glorii efemere, rostogolindu-se către o ghilotină încă neinventată, dar prezentă în orice analist, în orice moralist, în orice critic al societății, şi cu atât mai mult la fostul primar din Bordeaux, renascentistul Montaigne. Cad alături măştile mincinoase ale atotputerniciei îngăduite de naivitatea umană, căci de o seamă sunt: roade grosolane ale unei închipuiri izvorând mâloasă şi plină de impurități din noianul materiei.* Par ce que rien ne se fait de rien, Dieu n'aura sceu bastir le monde sans matiere. *(Deoarece nimic nu se făureşte din nimic, Dumnezeu nu va fi putut clădi lumea fără materie. II, 12, 243.)*

Cu aceste cuvinte, după nenumărate şi febrile lupte, Montaigne se desparte definitiv de religie. Am observat că pe omul acesta, care a ştiut să lepede pe rând, toate favorurile stării şi profesiunii sale, fără a se teme de izolare, nu îl speria justiția catolică nici înainte, nici după moarte. Nici binecuvântările ei nu-l atrăgeau: Ce seroit une disproportion inique de tirer une recompense eternelle en consequence d'une si courte vie. *(Ar fi o disproporție nedreaptă să smulgi o răsplată veşnică drept urmare a unei vieți atât de scurte. II, 12, 278). Despărțirea dintre el şi biserică este tot mai accentuată:* Ceux qui veulent desprendre [... le corps et l'ame], ils ont tort. *(Cei care vor să despartă [... sufletul de trup] greşesc. II, 17, 29.) Sau, cu şi mai multă convingere:* [L'homme] ne peut estre et au ciel et en la terre, et en mille lieux ensemble... *([Omul] nu poate fi şi în cer şi pe pământ şi în o mie de lucruri în acelaşi timp... II, 12, 244.)*

*În definitiv, toate câte le cerceta şi le disprețuia pe tărâmul catolicismului, nu constituiau decât reflectarea unei anume situații social-politice, impusă, întărită şi susținută cu forța de feudalitate, împotriva căreia se ridica burghezia, această clasă a înnoirilor şi răsturnărilor de valori în Renaştere, printre ai cărei exponenți se număra şi eseistul. Următoarea cugetare s-ar putea la fel de bine aplica şi vicarului de la Roma, el nefiind decât o copie fidelă a unui potentat lumesc:*C'est le desjeuner d'un petit ver que le coeur et la vie d'un grand et triumphant empereur. *(Inima şi viața unui mare împărat triumfător nu constituie mai mult decât micul dejun pentru un viermişor. II, 12, 159-160.) Puterea papei se bizuie pe o jurisdicție părtinitoare, voit greşită şi capricioasă. Şi aceasta deoarece justiția, în epoca sa, nu urmărea apărarea dreptății, ci apărarea drepturilor; sau, în cuvintele autorului:* Nostre justice ne nous presente que l'une de

ses mains, et encore la gauche. *(Justiția noastră nu ne întinde decât o mână, şi încă pe cea stângă. III, 13, 196.) De ce să ne mire lipsa lui de teamă în faţa răzbunării Romei, care era totuşi departe, dacă Montaigne nu se temea de tribunalul aristocratic, atât de aproape de el? Nu numai instituția feudală i se părea strâmbă, ci cu atât mai mult slujbaşul ei, căruia îi schițează în grabă un portret ironic, în spiritul lui Daumier:* Ce n'est pas au criminel de se faire foiter a sa mesure et a son heure: c'est au juge qui ne met en compte de chastiment que la peine qu'il ordonne.*(Nu îi revine încălcătorului de lege să pună să fie biciuit după merit şi când se cuvine: judecătorului i se cade aceasta, lui, care nu socoteşte pedeapsă decât condamnarea dată de el. II, 12, 242.)*

Din însuşi sânul acesteia, din miezul şi din inima ei, Montaigne a strigat: Il faudrait condamner toute sorte de guein.*(Ar trebui pedepsit orice fel de câştig. I, 22, 117.) Şi, cu un autentic accent umanist, el a sintetizat o epocă şi a întrevăzut racila economică ce avea să cutremure temeliile lumii, să mătură societatea veche şi să ofere omului un nou crez:* Le profit de l'un est dommage de l'autre. *(Profitul unuia este paguba altuia. Idem.) Marele cugetător îmbracă toga tragismului ca să descrie într-o unică propoziție, fără pereche în istoria literară, bezna pauperității:* Ils [les pauvres gens, apres leur besogne] ne se couchent que pour mourir. *(Ei, [cei săraci, după ce-şi încheie truda] nu-şi întind mădularele, decât ca să moară. III, 12, 158.) Descifrăm şi un spirit ecologic, atât de înaintat față de acea epocă şi, care se precizează în următoarele:* N'est par vray discours, mais par une fierté vaine et opiniatreté, que nous nous preferons aux autres animaux. *(Nu atât judecata, cât mândria deşartă şi încăpățânată, ne îndeamnă să ne preferăm celorlalte animale. II, 12, 193.)*

Omul acesta, hăituit de fantomele evului mediu, din fire ori după litera legii, străduindu-se să se creadă superior animalelor, are o psihologie pe care Montaigne, întâiul dintre moderni, încearcă să o descifreze, dar nu ca o entitate în sine, ci în indisolubilă legătură cu întregul ființei. Si l'ame sçavoit quelque chose, elle se sçauroit premierment elle-mesme; et si elle sçavoit quelque chose hors d'elle, ce seroit son corps et son estuy, avant toute autre chose.*(Dacă sufletul ar cunoaşte ceva, s-ar cunoaşte mai întâi pe sine; dacă ar cunoaşte ceva din afara sa, aceasta, mai înainte de orice, ar fi despre trupul şi învelişul său. II, 12, 294.) Unitatea omului nu poate fi dărâmată.* Nostre apprehension, nostre jugement et les facultez de nostre ame en general souffrent selon les mouvemens et alterations du corps, lesquelles alterations sont continuelles. *(Presimțirea, judecata şi facultățile sufletului nostru în general, sunt supuse influenței mişcărilor şi schimbărilor din trup, schimbări care sunt neîntrerupte. II, 12, 298-299.) Asociaționismul care a dominat psihologia, a fost şi el anunțat:* Toutes choses se tiennent par quelque similitude.*(Toate lucrurile se leagă între ele printr-o asemănare, III, 13, 194.) Psihanaliza însăşi, ca fenomen al cugetului (indiferent de exagerările ei), îşi află originea nedezvăluită şi neştiută în undele adânci ale aceleaşi gândiri. În legătură cu lapsusurile, recunoaştem procesul lor de formare în constatarea:* Il n'est rien qui imprime si vivement quelque chose en nostre souvenance que le desir de l'oublier. *(Nu există nimic care să imprime un lucru atât de viu în amintire, ca dorința de a-l uita. II, 12, 205.) Sau şcoala simbolisticii visurilor este apărată înainte de a se naşte:* Il est vray que les songes sont loyaux interpretes de nos inclinations, mais il y a de l'art a les assortir et entendre. *(Este adevărat că visele ne sunt tălmaci cinstiți ai dorințelor, dar este nevoie de artă ca să le potriveşti şi să le înțelegi. III, 13, 233.) Constatarea ce urmează rezumă toate eforturile psihologiei experimentale de a le înțelege:* Quand nous songeons, nostre ame vit, agit, exerce toutes ses facultez, ne plus ne moins que quand elle veille.*(Când visăm, sufletul nostru trăieşte, acționează, îşi foloseşte toate facultățile, nici mai mult, nici mai puțin, decât atunci când veghează: II, 12, 344.)*

Omul acesta despre care vorbeam, rămâne o plămadă minunată a naturii pe care Michel Eyquem s-a străduit întreaga-i viață să o înțeleagă, să o prețuiască, să o ajute, să o educe, să o îndrepte, fără să pară a o face, să o încurajeze şi să o ridice pe tronul ei de ființă cugetătoare. Omului, fraților săi, nouă, ne-a spus din adâncurile timpurilor, la început de ev nou, răspicat, hotărât, profetic, dar cât de realist: Pour nous sont les destinées, pour nous le monde.*(Soarta e în mâinile noastre, a noastră e lumea. II, 12, 256.)*
MIHAI RĂDULESCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI
Culegerea şi traducerea aforismelor din prezentul volum au fost realizate după ediția *Les Essais de Montaigne*, 4 vol., Paris, Ernest Flammarion, Editeur, f.a., care se bizuie pe textele originale din 1588 şi 1595. Cifrele însoțind fiecare aforism, trimit la această ediție, în următoarea ordine: cartea, capitolul, pagina. Tomul românesc reprezintă numai o selecție din imensul număr de aforisme ce s-ar fi putut culege. Ne-am străduit să prezentăm cititorului, esența gândirii marelui moralist francez, într-o limbă contemporană, astfel încât arhaismele, oricât de atractive, şi topica din alte vremi, să nu sustragă de la meditare.
M. R.

AFORISME

Abuz
1 . Nu poți abuza decât de lucrurile bune. (II, 6, 52)

Acceptare
2 . Orice acceptare a muritorilor e muritoare. (II, 12, 236.)
3 . Trebuie să învățăm să suferim ceea ce nu putem evita. (III, 13, 220.)
4 . Se cade să acceptăm tot ce nu suntem în stare să respingem. (III, 11, 145.)

Aclimatizare
5 . Neputând orândui întâmplările, mă pun în ordine pe mine însumi, după tiparul lor, dacă ele nu adoptă tiparul meu. (II, 17, 35-36.)

Activitate
6 . Sunt de părere că se cuvine să slujim binelui public cât de mult, cât este cu putință, dar cred că e greşit [...] să nu o începi cât mai de timpuriu. (I, 57, 380.)
7 . Toate activitățile publice sunt supuse unor interpretări variate şi nesigure, căci le judecă prea multe capete. (III, 10, 133.)

Acțiune
8 . Ne-am născut pentru a acționa. (I, 20, 97.)

Adevăr
9 . Adevărul şi rațiunea sunt comune tuturora şi nu aparțin nici aceluia care le-a vădit inițial, nici aceluia care le-a vădit ulterior. (I, 26, 170.)
10 . Întotdeauna adevărul nu-i decât unul. (II, 12, 296.)
11 . Tristețea condiției noastre este că deseori ceea ce se prezintă închipuirii drept lucrul cel mai

adevărat, nu se prezintă şi drept cel mai util vieții. (II, 12, 229.)
12 . Adevărul nu se judecă după autoritatea şi mărturia altcuiva. (II, 12, 222.)
13 . Cel care nu spune adevărul decât atunci când este obligat, sau pentru că urmăreşte prin aceasta vreun avantaj personal, care nu se sfieşte să mintă, chiar când faptul în sine n-are importanță pentru nimeni, nu este cu adevărat om de treabă. (II, 17, 40.)
14 . Existăm doar ca să căutăm adevărul. (III, 8, 15.)
15 . Cei mai buni se pricep să aprecieze ceea ce este vrednic de ştiut, alegând dintre două ştiri, pe cea mai verosimilă. (II, 10, 103.)
16 . O [...] descriere, oricât de frumoasă ar fi, păleşte când e pusă în lumina unui adevăr simplu şi naiv. (I, 26, 192.)
17 . Sărbătoresc [...] adevărul la oricine l-aş afla. (III, 8, 11.)
18 . Adevărul este un lucru atât de important, că nu trebuie disprețuită niciuna dintre căile care ne-ar conduce la el. (III, 13, 187.)
19 . Adevărul nu este nicicând prilej de greşeală. (II, 6, 53.)
20 . [Să spui adevărul] este prima parte a virtuții, şi anume cea fundamentală. (II, 17, 40.)
21 . [Afirmarea adevărului] trebuie să o prețuieşti pentru ea însăşi. (II, 17, 40.)
22 . Primim sfaturile şi preceptele adevărului ca şi când ar fi adresate celor mulți şi nouă, niciodată. (I, 23, 127.)
23 . În loc ca sfaturile şi preceptele adevărului să-şi facă loc în purtarea ta, tu le cuibăreşti în memorie. (I, 23, 127.)
24 . Tânărul trebuie învățat să [accepte adevărul] îndată ce îl va zări, fie la adversarul său, fie în el însuşi. (I, 26, 174.)
25 . Mărturisesc adevărul şi când îmi dăunează, şi când îmi slujeşte. (III, 5, 335.)
26 . E curată nebunie să judeci adevărul şi minciuna [numai] după priceperea ta. (I, 27,)203.

Administrare
27 . Nu e deloc mai uşor să conduci o familie decât să conduci o țară întreagă. (I, 39, 281.)

Adolescență
28 . Calitățile şi virtuțile naturale dau tot ce au mai viguros şi mai frumos [până la douăzeci de ani] sau niciodată. (I, 57, 380.)

Adulare de sine
29 . Se cuvine să fii prudent cu stima față de tine însuți şi la fel de atent când o mărturiseşti, fie că o faci încet, fie cu glas tare, n-are importanță cum. (II, 6, 53.)
30 . Există un fel de trufie care constă într-o prea bună părere despre propria noastră valoare. E un sentiment nesocotit, în baza căruia ne îndrăgim şi care ne prezintă nouă înşine altfel de cum suntem. (II, 17, 18.)

Agitație
31 . Animalele ne vădesc suficient câte boli şi slăbiciune ne aduce agitația spiritului. (II, 12, 201.)
32 . Oamenii sunt atât de supuşi agitației şi ostentației, încât bunătatea, cumpătarea, echilibrul, statornicia şi alte calități ca acestea, fără strălucire, nici că le mai simt. (III, 10, 135.)

Agonisire
33 . Anevoie poți pune hotar agonisirii, oprind-o în drum. (I, 14, 70.)

Alegere
34 . Câteodată să alegi bine, înseamnă să nu alegi. (III, 9, 85.)

Ambiție
35 . Ambiția [...] este vecina trufiei sau, mai curând, fiicaa ei. (II, 17, 37.)
36 . Ambiția [...], acest defect, este de nesuferit la cel ce se implică în tocmelile lumeşti. (I, 9, 35.)
37 . Ambiția [...] poate]...] să fie izvorul tristeții. (II, 20, 74.)
38 . Ambiția este starea de spirit cea mai potrivnică retragerii în sine. (I, 39, 292.)
39 . Dacă nu dorim din cuget să ne lepădăm de ambiție, măcar din ambiție s-o facem. (III, 10, 136.)

Ambivalență
40 . Pictorii susțin că mişcările şi cutele feței care exprimă plânsul, exprimă în aceeşi măsură şi râsul. (II, 20, 74.)

Angajare
41 . [...] Tânărul nu se dedică nici unei cauze decât pentru că o aprobă. (I, 26, 174.)

Animale
42 . De unde ştim [...] dacă nu cumva multe dintre faptele animalelor, care depăşesc înțelegerea minții noastre, nu sunt datorate unui simț pe care noi nu-l avem? (II, 12, 335.)
43 . Ştim noi [...] dacă unele dintre [...] animale nu au cumva o viață mai plină [...] şi mai completă ca a noastră? (II, 12, 335.)

Aparență
44 . Străinii nu văd decât întâmplările şi aparențele; oricine poate arăta bine pe dinafară, în timp ce pe dinăuntru, e numai febră şi înfricoşare. (II, 16, 11.)
45 . Sunt treribil de nesigure şi de îndoielnice judecățile care se emit în baza aparențelor. (II, 16, 11.)

Apărare
46 . Orice mijloc cinstit de apărare împotriva necazurilor nu numai că este îngăduit, ci e şi vrednic de laudă. (I, 12, 47.)
47 . Nu există mlădiere a corpului sau mişcare a spadei care să fie neîngăduită, dacă ne apără de lovitura ce se îndreaptă asupra noastră. (I, 12, 47.)
48 . Nu mă despart niciodată de armele mele de apărare, care sunt hotărârea şi răbdarea. (III, 12, 167.)

Artă
49 . Majoritatea artelor au fost [...] disprețuite până şi de cunoaştere sau de filosofie. (II, 12, 224.)

50 . Nu e raţional ca arta să fie mai preţuită decât puternica şi măreaţa noastră maică natură. (I, 31, 245.)

Artificiu
51 . Există pericolul de anăscoci îndatoriri noi ca să scuzăm neglijenţa faţă de cdele naturale. (III, 5, 338.)

Ascultare
52 . Omul de omenie e mai ales rodul ascultării. (II, 12, 195.)
53 . Cel care gândeşte intens la ceva sau este preocupat să-şi argumenteze un punct de vedere, nu poate asulta liniştit şi înţelege limpede cele spuse de altcineva. (II, 17, 52.)

Asemănare
54 . Natura vrea ca între lucruri asemenea să existe relaţii asemenea. (II, 12, 152.)

Aservire
55 . Mă iert cu dragă inimă că nu ştiu să fac nimic prin care să mă înrobesc altcuiva. (III, 13, 204.)

Asprime
56 . Asprimea şi constrângerea au în ele un nu ştiu ce slugarnic. (II, 8, 65.)

Atac
57 . E periculos să ataci un om căruia i-ai răpit orice alt mijloc de scăpare, în afara armelor. (I, 47, 330.)

Atitudini
58 . Să faci o spărtură în rândurile inamicului, să fii în fruntea unei solii, să conduci un popor sunt fapte pline de strălucire; să dojeneşti, să râzi, să vinzi, să plăteşti, să iubeşti, să urăşti, să stai de vorbă cu ai tăi şi chiar cu tine însuţi, cu blândeţe şi dreptate, să nu renunţi la puncctul tău de vedere, să nu dezminţi e lucru mai rar, mai greu, dar mai puţin remarcabil. (III, 2, 239-240.)

Atotcuprins
59 . S-ar părea că atotcuprinsul nu suferă deloc din pricina pierii noastre. (II, 13, 355.)

Austeritate
60 . Fug de moravurile prea aspre şi de autoritate, părându-mi-se suspect orice chip încruntat. (III, 5, 282.)

Autoeducaţie
61 . Sarcina unui suflet superior şi foarte puternic este să ştie să îşi înţeleagă atitudinile copilăreşti şi să le îndrume. (I, 26, 169.)
62 . Toate câte ni se înfăţişează ochilor ne pot fi un bun manual ca să înţelegem lucrurile; atât viclenia unui paj, cât şi prostia unui valet sau o conversaţie la masă, constituie tot atâtea discipline noi pentru studiu. (I, 26, 171.)

Avariție
63 . Orice grijă neobişnuită pentru bogăţii, miroase a zgârcenie. (III, 9, 49.)
64 . Ce urât şi prostesc, să-ţi cercetezi într-una banii, să-ţi placă să-i mânuieşti şi să ţi-i tot numeri! (III, 9, 46-47.)

65 . [Avariția] pune mai uşor mâna pe bogăţii, dar se maschează în dărnicie. (III, 10, 118.)

Avuție
66 . N-am nimic mai bun decât pe mine însumi. (III, 9, 67.)

Bani
67 . Mai multă nevoință cere să păstrezi banii decât să-i dobândeşti. (I, 14, 69.)

Batjocură
68 . Socotim inutile şi fără preț lucrurile de care râdem. (I, 50, 354.)

Bază
69 . Treapta de început este cea mai sigură: e jilțul statorniciei; pe ea nu ai nevoie decât de tine însuți. (II, 17, 36.)

Bănuială
70 . Cei care îi îndeamnă pe prinți la bănuială şi la suspiciune mereu trează, sub cuvânt că îi îndeamnă la acestea pentru siguranța lor, îi sfătuiesc către propria pagubă şi ruşine. (I, 24, 143.)
71 . Bănuiala continuă, suspiciunea care îl face pe prinț să se îndoiască de toți, trebuie să-i fie o caznă anormală. (I, 24, 143.)

Bătrânețe
72 . Sunt incomozi mai ales bătrânii care păstrează amintirea lucrurilor trecute, dar nu-şi mai amintesc de câte ori le-au istorisit. (I, 9, 36.)
73 . Câteodată trupul este acela care cedează întâiul în fața bătrâneții, alteori o face şi sufletul. (I, 57, 381.)
74 . În această decădre [a anilor] care îl face [pe om] inutil, povară şi piedică pentru alții, să se ferească să-şi fie piedică, povară şi inutil lui însuşi. (I, 39, 286.)
75 . [La bătrânețe] ne rămân visarea şi fleacurile, iar tinereții, să se preocupe de reputație şi de cele bune; ea se îndreaptă către lume, către încredere, noi venim dintr-acolo. (III, 5, 280.)
76 . Nu mă plâng de scăderile fizice fireşti ce-mi ațin pasul. (III, 13, 232.)
77 . Tânăr, eram vesel şi nu-mi rămânea decât să-mi temperez patimile; bătrân, sunt trist şi caut distracții printre aşa-numitele plăceri, cum ar fi călătoria. (III, 9, 78.)
78 . Cândva îmi însemnam zilele apăsătoare şi întunecate ca excepționale; [la bătrânețe] acestea au devenit obişnuite; excepționale sunt cele frumoase şi senine. (II, 5, 279.)
79 . Bătrânețea are atâtea defecte, atâtea neputințe, este atât de vrednică de dispreț, încât cel mai bun câştig pe care îl poate dobândi este căldura şi dragostea alor săi. (II, 8, 71.)
80 . Cele mai neînsemnate înțepături [...] care altădată nici nu m-ar fi zgâriat, acum mă străpung. (III, 5, 280.)
81 . Obiceiul îngăduie bătrâneții mai multă libertate în a trăncăni şi mai multă indiscreție în a vorbi despre sine. (III, 2, 235.)

82 . Suntem cu un picior în groapă şi pofetele şi nădejdile noastre abia se nasc. (II, 28, 105.)
83 . Neajunsurile bătrâneții [...] au nevoie de un cât de mic sprijin şi înviorare! (II, 2, 14.)
84 . Vine rândul [trupului] să îndrume spiritul către părăsirea activității. (II, 5, 277-278.)
85 . Bătrânețea omului care şi-a petrecut viața cu cinste, nu poate fi nici prea goală, nici prea sleită. (II, 8, 65.)

Beție
86 .Dacă durerea de cap ne-ar apuca înainte de beție, ne-am feri să bem prea mult. (I, 39, 290.)
87 . Celelalte vicii năucesc înțelegerea, [beția] o doboară şi înmărmureşte trupul. (II, 2, 10.)
88 . Beția [...] mi se pare un viciu grosolan şi brutal. [...] Există unele [vicii] în care regăseşti ştiința, hărnicia, îndrăzneala, prudența, îndemânarea şi iscusința; acesta este numai trupesc şi teluric. (II, 2, 10.)

Bine
89 . Nu există luptă mai violentă şi mai dură între filozofi, ca aceea stârnită de problema binelui suveran al omului. (II, 12, 318.)
90 . N-am ce face cu binele care nu mai este util. (III, 10, 120.)
91 . Binele nu urmează răului, în mod obligatoriu. (III, 9, 53)
92 . Să nu se simtă rău, e binele cel mai de seamă la care poate nădăjdui omul. (II, 12, 203.)
93 . Acela care face binele, îndeplineşte o faptă frumoasă şi cinstită, iar acela care primeşte nu cunoaşte decât folosul. Or, folosul e cu mult mai puțin vrednic decât cinstea. (II, 8, 61.)

Blam
94 . Numai eu pot fi învinuit pentru greşelile şi necazurile mele. (III, 2, 246.)

Boală
95 . Nu simțim deplinătatea sănătății, cum simțim cea mai neînsemnată dintre boli. (II, 12, 202.)
96 . Bolile au viața şi limitele lor. (III, 13, 219.)
97 . Sănătos fiind, m-am temut de boli mult mai tare decât atunci când le-am simțit pe pielea mea. (I, 20, 98.)
98 . Nu te poți plânge de bolile ce împart timpul tău în chip cinstit cu sănătatea. (III, 13, 224.)
99 . Nu mori pentru că eşti bolnav, mori pentru că eşti viu. (III, 13, 223.)
100 . [Boala] mai adesea o ucizi tu, decât ea pe tine. (III, 13, 223.)
101 . Starea aceasta robustă şi veselă mă făcea să socotesc cumplită priveliştea bolilor, astfel încât atunci când am ajuns să le încerc, împunsăturile lor mi s-au părut fără vlagă şi fricoase în raport cu temerile mele. (II, 6, 44.)
102 . Când te afli lângă un bolnav înțelept, pe chipurile celor de față se potriveşte dacă nu veselia, măcar cumpătarea. (III, 9, 81.)

Bogăție
103 . [Avuția] e o clădire care [...] distruge tot în prăbuşirea ei, dacă o atingi. (I, 14, 70.)
104 . Setea de bogății creşte mai mult prin folosirea lor, decât datorită nevoii. (II, 17, 35.)
105 . Vreau să fiu bogat cu propriile mele bogății, nu cu bogății împrumutate. (II, 16, 11.)

Bucurie
106 . Bucuria profundă cuprinde mai multă sobrietate decât exuberanță. (II, 20, 73.)
107 . Trebuie prelungită bucuria, iar tristețea scurtată, pe cât cu putință. (III, 9, 81.)

Bună-cuviință
108 . [Copilul] să se mulțumească a se îndrepta pe sine însuşi şi să nu pară a reproşa altu ia ceea ce refuză să facă singur. (I, 26, 173.)

Bună-intenție
109 . Este lucru obişnuit să vezi că bunele intenții împing [uneori] oamenii la fapte foarte rele. (II, 19, 67.)

Bună-purtare
110 . Ştiința bunei-purtări între oameni, e foarte utilă. Ca şi gingăşia sau frumusețea, ea mijloceşte cele dintâi întâlniri şi prima treaptă a prieteniei, în consecință, ne deschide calea învățării din pildele altuia, precum şi folosirea lor, ca şi punerea la îndemâna celorlalți a pildelor noastre, dacă sunt instructive sau pot fi comunicate. (I, 13, 50.)

Bunătate
111 . Încrederea în bunătatea altcuiva nu e câtuşi de puțin o slabă mărturie a propriei bunătăți. (I, 14, 72.)

112 . Cu atât e mai frumoasă şi mai atrăgătoare bunătatea, cu cât se face mai rar simțită. (III, 9, 71.)

113 . Nu există [...] bunătate care să nu bucure omul de omenie. (III, 2, 236.)

114 . Orice altă ştiință este dăunătoare celui care nu are ştiința bunătății. (I, 25, 158.)

Bunăvoință
115 . Bunăvoința [celuilalt] mă înmoaie, teama [lui] mă face să mă încordez. (III, 9, 38.)

Bun-simț
116 . Ni se par ale noastre ideile născute din bunul-simț al altuia. (II, 17, 53.)

117 . [Auzind idei zămislite de bunul-simț] ni se pare că şi noi le-am fi avut, dacă ne aruncam privirea într-acolo. (II, 17, 53.)

Bunuri
118 . Nu există bun fără trudă (III, 3, 264.)

Cale
119 . Nu există cale fără capăt. (I, 20, 104.)

120 . Nu găsesc că este mare lucru să te mulțumeşti cu o situație de mijloc şi să fugi de măriri. (III, 7, 2.)

121 . Trebuie să ții calea de mijloc între ura față de durerea şi iubirea plăcerii. (III, 10, 111.)

Calitate
122 . Fiecare [lucru] raportează calitățile tuturor celorlalte lucruri, la propriile sale calități. (II; 12, 255.)

Capacitate
123 . Mă îndoiesc în aceeaşi măsură de capacitatea mea, ca de a oricui. (II, 17, 22.)

124 . Dacă ai fost o dată în stare, nu se poate să nu mai fii în stare, dacă nu cumva intervine slăbiciunea. (I, 21, 102.)

Capriciu
125 . Capriciile noastre, dacă sunt agreabile, nu sunt chiar atât de inutile. (III, 9, 105.)

Carte
126 . Prefer în general, cărțile care folosesc ştiințele, nu pe acelea care le născocesc. (II, 10, 97.)

127 . Nu caut în cărți decât plăcerea unei distracții cinstite. (II, 10, 91.)

128 . [În contactul cu cărțile] sufletul se antrenează, dar trupul [...] rămâne fără activitate, lâncezeşte, se întristează. (III, 3, 165.)

129 . Ca să scap de un gând sâcâitor, cel mai bun lucru e să recurg la cărți; ele mă atrag cu uşurință şi îmi alungă gândurile. (III, 3, 262.

130 . Cărțile au multe însuşiri pentru cei care ştiu să le aleagă. (III, 3, 264.)

131 . [Contactul cu cărțile] îmi alină bătrânețea şi singurătatea. (III, 3, 262.)

132 . [Contactul cu cărțile] mă dezleagă în orice clipă de tovărăşiile care mă supără. (III, 3, 262.)

133 . [Cărțile] mă întâmpină întotdeauna cu acelaşi chip. (III, 3, 262.)

134 . Mă bucur [de cărți] ca avarii de comorile lor. (III, 3, 263.)

135 . Nici la vreme de pace, nici în timp de război, nu călătoresc fără cărți. (III, 3, 263.)

136 . [Cartea] este cea mai bună provizie pentru călătoria aceasta omenească şi îi plâng din tot sufletul pe oamenii inteligenți care nu sunt de acord cu asta. (III, 3, 263.)

137 . Trebuie să răsfoieşti tot felul de autori, atât de vechi cât şi noi, şi străini şi francezi, ca să vezi despre ce tratează şi cât de diferit. (II, 10, 102.)

Cauză
138 . În privința lucrurilor din natură, efectele nu dezvăluie decât jumătate din cauzele lor. (II, 12, 254.)

Cazne
139 . Nu-mi rănesc atâta sufletul sălbaticii care frig şi mănâncă trupurile morților, cât cei care îi chinuiesc şi îi persecută cât sunt vii. (II, 11, 121.9
140 . În aceeaşi măsură ascunde adevărul cel care poate suporta [caznele], cât şi cel ce nu le poate suporta. (II, 5, 40.)
141 . Când judecătorul supune pe cineva la cazne pentru a-l determina să recunoască vreo faptă, ca să nu se poată spune că-l condamnă pe nedrept, îl face să moară şi nevinovat şi torturat. (II, 5, 41.)
142 . Caznele cele mai cumplite la vedere, nu sunt întotdeauna cel mai greu de suferit. (II, 27, 103.)
143 . Născocirea caznelor este primejdioasă şi s-ar zice că ele constituie mai curând o încercare a răbdării, decât cercetarea adevărului. (II, 5, 40.)

Călătorie
144 . Plăcerea de a călători vădeşte nelinişte şi lipsă de hotărâre. (III, 9, 93.)
145 . Nu vreau ca plăcerea călătoriei să-mi strice plăcerea retragerii în mine. Dimpotrivă, socotesc că ele trebuie să se hrănească una pe cealaltă şi să se ajute între ele. (III, 9, 41.)
146 . Priveliştea locurilor pe unde ştim că au păşit şi trăit persoane a căror amintire e cinstită, ne emoționează nespus mai mult decât ascultarea povestirii faptelor lor sau lectura scrierilor lor. (III, 9, 104.)
147 . Nu cunosc şcoală mai bună [decât călătoria]. (III, 9, 73.)
148 . Dacă nu [...] îți eliberezi [...] sufletul de povara care îl apasă, schimbarea [locului de viețuire] îl va zdruncina mai tare. (I, 39, 282.)

Călăuză
149 . Dacă aş lua o călăuză, s-ar putea să dau greş urmând-o. (I, 21, 116.)

Căpătuială
150 . Cine gândeşte la ce i-a rămas de luat, nu mai cugetă la ce a apucat să ia. (III, 6, 358.)

Căsătorie
151 . Dacă te căsătoreşti cu scopul de a urî şi disprețui, eşti nedrept şi pricinuieşti rău celuilalt. (III, 5, 292.)
152 . N-am văzut căsătorii care să dea greş şi să se strice mai repede decât cele contractate datorită frumuseții şi dorințelor amoroase. (III, 5, 289.)
153 . [Căsătoria] e viață în blândă tovărăşie, plină de statornicie, de încredere şi de un număr nesfârşit de îndatoriri şi de servicii mutuale. (III, 5, 291.)
154 . Dacă te conduci după principii bune, [căsătoria...] constituie lucrul cel mai frumos al societății noastre. (III, 5, 291.)
155 . Orice s-ar spune, nu te căsătoreşti pentru tine, te căsătoreşti la fel de bine, dacă nu mai mult, pentru posteritate, pentru familie. (III, 5, 289.)

156 . Deşi unele fapte ale noastre încalcă demnitatea [căsătoriei], nu ne putem lipsi de ea. (III, 5, 291.)

Căsnicie
157 . Cei înțelepți păstrează în taină atât cele rele, cât şi cele bune ale căsniciei. (III, 5, 315.)
158 . Cine este bun de ceva, va fi cu uşurință vrednic şi [... de căsnicie]. (III, 9, 40.)
159 . Multe însuşiri trebuie să se întâlnească la un loc ca să clădeşti [o căsnicie]. (III; 5, 292.)
160 . Între [soții] şi noi este natural să fie şi haz şi necaz; până şi în cea mai deplină înțelegere, tot mai există viscoliri şi furtuni. (III, 5, 294.)

Căutare
161 . Oricine caută ceva, ajunge la punctul când spune fie că a găsit, fie că nu se poate găsi, fie că mai caută încă. (II, 12, 215.)
162 . Ştiu bine ce anume mă face să fug, dar nu ce caut. (III, 9, 71.)

Cercetare
163 . Te rătăceşti tot cercetând atâția oameni inteligenți şi atâtea puncte de vedere deosebite. (II, 20, 75.)

Ceremonial
164 . Dacă e vreunul care e ofensat [că am îndepărtat din casa mea orice ceremonial], ce pot face? Mai bine să-l mânii o dată, decât să mă supăr zilnic pe mine însumi. (I, 13, 50.)
165 . La ce bun să fugi de servituțile curții, dacă aduci [ceremonialul] cu tine în propriul bârlog? (I, 13, 50.)

Cerință
166 . Nu se poate să ni se ceară mai multe decât ne stă în puteri şi ne e la îndemână. (I, 7, 31.)

Cerşit
167 . Prefer să nu trăiesc, decât să trăiesc din cerşit. (III, 5, 346.)

Certitudine
168 . Convingerea certitudinii constituie o anume mărturie a nebuniei şi a incertitudinii extreme. (II, 12, 266.)

Cer
169 . Nu ne aflăm mai aproape de cer pe muntele Senis decât în fundul mării. (II, 12, 254.)

Cheltuială
170 . Cheltuiesc pe măsura venitului meu. (I, 14, 71.)

Chip
171 . Slabă garanție mai este şi chipul. (III; 12, 180.)
172 . Fiece lucru are mai multe fețe. (I, 38, 279.)

Cinste
173 . Cine nu-i cinstit față de adevăr, nu e nici față de minciună. (II, 17, 41.)
174 . O inimă generoasă şi nobilă nu se cuvine să-şi tăgăduiască spusele. (II, 17, 40.)
175 . Mi-am poruncit să îndrăznesc să spun tot ce îndrăznesc să fac. (III, 5, 283.)
176 . Orice om cinstit preferă să-şi piardă mai curând onoarea, decât conştiința. (II, 16, 18.)
177 . Țin să mi se cunoască mersul firesc şi obişnuit, oricât de alandala ar fi. (II, 10, 90.)
178 . Cinstea este statornică şi permanentă, dăruind aceluia care o practică o răsplată constantă; utilul se pierde şi cu uşurință alunecă printre degete, şi amintirea lui nu este nici atât de vie, nici atât de dulce. (II, 8, 61.)

Cinstire
179 . Cinstirea e un privilegiu care îşi trage esența din raritatea sa şi din virtute însăşi. (II, 7, 56.)

Cititor
180 . Un cititor priceput descoperă deseori în scrierile altcuiva alte perfecțiuni decât acelea intenționate de autor şi de care el nici nu şi-a dat seama şi găseşte sensuri mai bogate. (I, 24, 141.)

Cârmaci
181 . Niciun cârmaci nu conduce corabia pe uscat. (II, 21, 77.)

Clasici
182 . Pentru unii [lectura clasicilor] reprezintă o simplă analiză gramaticală; pentru alții, anatomia filosofiei. (I, 26, 176.)

Comoditate
183 . Când trupul şi spiritul sunt bolnave, la ce bun comoditățile exterioare? (I, 42, 309.)
184 . Trebuie să te slujeşti de comoditățile întâmplătoare, atâta vreme cât sunt agreabile, dar fără să-ți faci din ele sprijinul principal; căci nici nu sunt. (I, 39, 286-287.)

Competiție
185 . Nimic mai plăcut în relațiile dintre oameni, decât întrecerea unora cu alții. (III, 7, 4.)

Comportare
186 . Nefiind iscusit, mă las mânat de fire. (II, 17, 42.)
187 . Sarcina principală şi cea mai legitimă pe care o avem fiecare, este propria noastră comportare. (III, 10, 116.)

Concepție
188 . Celui care nu are întregul concept în minte, îi este cu neputință să îmbine părțile. (II, 1, 8.)

Concizie
189 . E păcat că oamenilor înțelepți le place atât de mult concizia; fără îndoială că reputația lor creşte, dar noi nu creştem tot pe atâta [prin ei]. (I, 26, 176.)

Condamnare
190 . Câte condamnări n-am văzut mai condamnabile decât faptele incriminate. (III, 13, 196.)

Condiție umană
191 . Se cuvine să ne acceptăm cu blândețe legile condiției [umane]. (III, 13, 219.)

Confesiune
192 . Nu despre faptele mele scriu, ci despre mine, despre esența mea. (II, 6, 53.)

Conservare
193 . Dacă ceea ce ne cere natura [...] pentru conservarea ființei noastre este prea puțin [...], să ne dispensăm de ce-ar fi în plus. (III, 10, 119.)

Conştiință
194 . Conştiința mea nu falsifică o iotă [din ceea ce am citit, auzit, făptuit sau spus]. (I, 21, 116.)
195 . Conştiința noastră trebuie să se corecteze singură prin întărirea rațiunii şi nu prin slăbirea forțelor noastre. (III, 2, 249.)
196 . După cum [conştiința] ne umple de teamă, la fel ne umple de încredere în noi înşine şi în alții. (II, 5, 39.)
197 . [Conştiința] ne face să ne trădăm, să ne acuzăm, să ne luptăm cu noi înşine şi, în lipsa martorilor străini, ne ia tot pe noi martori împotriva noastră. (II, 5, 38.)

Continuitate
198 . Nu ostenesc sondând şi tot cercetând cele ce nu pot descoperi prin puterea mea; şi tot pipăind şi frământând aluatul acesta nou, mişcându-l şi încălzindu-l, uşurez calea celui care mă urmează. (II, 12, 293.)
199 . Acolo unde unul a greşit, altul a ajuns, iar ceea ce a fost necunoscut într-un secol, a lămurit veacul următor. (II; 12, 293.)
200 . Sunt mulțumit când văd că a mai trecut altul pe unde trec. (II, 17, 50.)

Contrafacere
201 . Înseamnă să faci de-a binelea pe prostul dacă faci pe deşteptul între cei care nu sunt. (III, 3, 255.)

Contrazicere
202 . Oricărei contraziceri, [...] în loc să-i întindem brațele, îi arătăm ghearele. (III, 8, 10.)
203 . Când sunt contrazis, mi se trezeşte atenția şi nu mânia. (III, 8, 10-11.)

Conversație
204 . Întotdeauna caut să-i îndrum pe cei cu care discut către lucrurile pe care ei le ştiu cel mai bine. (I, 17, 77.)
205 . Nu întotdeauna trebuie să spui tot, căci aceasta ar fi o prostie. (II, 17, 40.)
206 . Cele ce spui trebuie să fie după cum gândeşti, altfel, săvârşeşti o răutate. (II, 17, 40.)
207 . Ce am de spus, o spun cu toată tăria. (II, 17, 26.)
208 . Indiferent despre ce e vorba, spun în chip conştient lucrurile cele mai îndrăznețe pe care le ştiu. (II, 17, 27.)

209 . Atitudinea, chipul, glasul, veşmântul, felul cum stăm, pot da oarecare preţ lucrurilor care prin ele însele, nu au niciunul, cum ar fi trăncănitul. (II, 17, 28.)
210 . Exerciţiul cel mai fructuos şi mai natural pentru spirit e [...] conversaţia. (III, 8, 8.)
211 . Îmi place să combat şi să discut, dar numai cu puţini oameni şi să o fac pentru mine. (III, 8, 9.)
212 . Tăcerea şi modestia sunt calităţi foarte comode pentru conversaţie. (I, 26, 173.)

Copil
213 . Cel mai adesea suntem emoţionaţi de bătăile din picioare, de jocurile şi de gingăşiile puerile ale copiilor noştri, decât suntem ulterior de faptele lor, [...] ca şi când i-am iubi pentru plăcerea pe care ne-o procură şi nu pentru ei înşişi. (II, 8, 62.)
214 . Calităţile copiilor noştri [...] le aparţin cu mult mai mult lor, decât nouă. (II, 8, 79.)
215 . Dragostea adevărată se cuvine să se nască şi să crească pe măsură ce ne cunoaştem mai bine copiii. (II, 8, 62.)

Copilărie
216 . Dacă [copilăria] piere din sângele şi venele mele, cel puţin n-am ajuns să îi smulg chipul din memorie. (III, 5, 279.)

Corectare
217 . [Oamenii] n-au curajul să corecteze [pe alţii], pentru că n-au curajul de a accepta să fie corectaţi. (III, 8, 11.)

Corectitudine
218 . Nu-mi permit să amân îndeplinirea angajamentelor luate faţă de un prieten. (I, 9, 35.)

Corupere
219 . Întâiul semn al coruperii moravurilor, este alungarea adevărului. (II, 18, 64.)
220 . Corupem lucrurile care de la sine sunt frumoase şi bune, prin modul cum ne comportăm cu ele. (I, 30, 234.)

Creaţie
221 . Ceea ce generăm cu sufletul, zămislirile spiritului şi priceperii noastre, sunt produse de către o parte mai nobilă decât cea trupească şi ne aparţin mai mult; suntem deodată şi tată şi mamă ale acestora. Ele ne costă mult mai mult şi ne aduc mai multă cinste, dacă au ceva bun în ele. (II, 8, 79.)

Credinţă
222 . Unii fac lumea să creadă că ar crede ceea ce nu cred; ceilalţi, în număr mai mare, îşi impun chiar şi lor înşile să creadă aceasta. (II, 12, 134.)
223 . Fiecare se simte bine sau rău, după cum crede. (I, 14, 72.)
224 . Credinţa e ca o modelare a sufletului; şi cu cât acesta este mai moale şi opune mai puţină rezistenţă, cu atât e mai lesne să laşi o urmă în el. (I, 27, 203.)

Critică
225 . O lucrare bună nu-şi pierde însuşirile chiar dacă-i adresată împotriva mea. (III, 10, 123.)

Cruzime
226 . Tot ce depăşeşte moartea pur şi simplu, mi se pare adevărată cruzime. (II, 27, 103.)
227 . Atât din fire, cât şi din judecată, urăsc cu cruzime cruzimea. (II, 11, 119.)
228 . Firile sângeroase faţă de animale, manifestă o înclinare naturală spre cruzime. (II, 11, 124.)
229 . Asprimea şi causticitatea curajului ticălos şi inuman, sunt de obicei însoţite de o moliciune feminină. (II, 27, 93.)

Cumințenie
230 . Nu nebuniile noastre mă fac să râd, ci cumințeniile. (III, 3, 257.)

Cumpătare
231 . Cumpătarea se cuvine iubită pentru ea însăşi. (III, 2, 249.)
232 . Virtutea cumpătării [e] mai rară decât cea a răbdării. (II, 17, 35.)

Cunoaştere
233 . Cine se cunoaşte, [...] se iubeşte şi se cultivă, mai înainte de toate. (I, 3, 15.)
234 . Dacă omul nu se cunoaşte pe sine, cum să-şi cunoască funcțiile şi puterile? (II, 12, 294.)
235 . Întreaga noastră cunoaştere păşeşte pe calea [simțurilor] şi prin mijlocirea lor. (II, 12, 333.)
236 . Cine ne-ar mai ține-n frâu, dacă n-am avea măcar un grăunte de cunoaştere? (II; 12, 184.)
237 . Să cunoşti măsura puterii tale, să cunoşti şi să judeci dificultatea lucrurilor, constituie o cunoaştere de seamă şi cea mai importantă. (II, 12, 216.)
238 . Prin cunoaştere, mai degrabă ajungi să simți relele, decât să le uşurezi. (II, 12, 199.)
239 . Se presupune că acea cunoaştere a lucrurilor din apropierea noastră, este la fel de îndepărtată ca şi cea a stelelor. (II, 12, 263.)
240 . Din orice faptă merită să înveți. (I, 50, 352.)
241 . Mi-ar plăcea să fiu mai puțin lăudat, în schimb - temeinic cunoscut. (III, 5, 286.)
242 . [În aceată goană a cunoaşterii] e întotdeauna loc pentru al doilea. (III; 13, 192.)
243 . Nu există dorință mai naturală, decât cea a cunoaşterii. (III; 13, 187.)
244 . Nu vreau ca, din teama de a da greş [...], omul să nu se cunoască aşa cum trebuie, nici să gândească a fi mai puțin decât este. (II, 17, 18.)
245 . Dacă [...] timpul pe care-l dedicăm străduinței de a cerceta pe alții precum şi multe lucruri lăturalnice, l-am folosi ca să ne cunoaştem mai temeinic pe noi înşine, ne-am da seama cu uşurință că întreaga noastră alcătuire e făcută din bucăți slabe şi şubrede. (I, 53, 360.)
246 . Cel dintâi lucru de învățat este să afli cine eşti şi ce anume îți este specific. (I, 3, 12.)
247 . Cine se cunoaşte, nu mai ia cele străine drept ale sale. (I, 3, 15.)
248 . Cine se cunoaşte [...] alungă de la sine preocupările zadarnice, gândurile şi planurile fără rost. (I, 3, 15.)
249 . Dacă studiez, nu caut prin aceasta decât ştiința prin care învăț să mă cunosc pe mine însumi, să trăiesc frumos şi să mor frumos. (II, 10, 91.)

Curaj
250 . Trebuie să fii curajos pentru tine însuți, să-ți stăpâneşti temeinic curajul şi să te asiguri împotriva atacurilor soartei. (II, 16, 8.)
251 . Fac pe curajosul din slăbiciune. (II, 17, 42.)
252 . Tot un curaj pe uliță, ca şi-n război. (II, 1, 7.)
253 . Îmi ascut curajul în vederea răbdării şi îl slăbesc în privința dorinței. (III, 7, 2.)

254 . Nu poți trage dintr-o singură faptă îndrăzneață concluzia că un bărbat ar fi curajos: acela care e cu adevărat curajos, e întotdeauna şi în toate prilejurile. (II, 1, 7.)
255 . Curajul nu răsare numai la război. (I, 24, 143.)
256 . Prin toate pericolele prin care am trecut, am păşit cu ochii deschişi. (III, 6, 351.)

Curiozitate
257 . Curiozitatea şi nerăbdarea ne zoresc pasul. (II, 3, 23.)
258 . Curiozitatea e un rău natural şi originar în om. (II, 12, 210.)

Cuvânt
259 . Aş prefera de mii de ori să sparg zidurile unei temnițe şi să încalc legile, decât cuvântul dat. (III, 9, 64.)
260 . Cuvântul aparține pe jumătate celui ce-l rosteşte, pe jumătate celui ce-l ascultă. (III, 13, 218.)
261 . Deoarece inteligența noastră nu poate păşi decât pe calea cuvântului, acela care îl falsifică, trădează societatea publică. (II, 18, 66.)
262 . [Cuvântul] este unica unealtă prin care se comunică voința şi gândurile noastre, e tălmaciul sufletului nostru. (II, 18, 66.)
263 . Dacă ne-ar lipsi [cuvântul] nu am mai fi legați prin nimic, nu ne-am mai cunoaşte. (II, 18, 66.)
264 . Rostul cuvintelor este să ne slujească şi să se țină după noi. (I, 26, 195.)
265 . Nu suntem oameni decât prin cuvântul nostru şi nimic altceva nu ne leagă între noi. (I, 9, 37.)

Datorie
266 . Orice răgaz, fie şi de un ceas, mi se pare scurt, pentru cele ce am săvârşit înainte de a muri. (I, 20, 95.)
267 . Nu fiecare îşi cunoaşte adevărata îndatorire, de aceea ea trebuie precizată. (II; 12, 195.)
268 . Cel care face un bine cuiva dovedeşte mai multă iubire decât cel căruia i se face binele. (II; 8, 61.)

Dărnicie
269 . Cu cât principele [îşi goleşte visteria] dăruind, cu atât mai puțini prieteni îi rămân. (III, 6, 358.)
270 . Supuşii unui principe prea darnic, solicită prea mult. (III, 6, 358.)
271 . Costă mai mult să dai decât să iei. (II, 8, 61.)

Dăruire
272 . M-am putut amesteca în treburile publice fără să mă depărtez de mine nici cu un fir de păr. (III, 10, 117.)
273 . M-am putut dărui altuia fără să mă risipesc mie însumi. (III, 10, 117.)
274 . Cine nu trăieşte deloc pentru altul, nu trăieşte câtuşi de puțin pentru sine. (III; 10, 116.)
275 . Altuia să te dai cu împrumut numai, iar de dăruit, să nu te dărui decât ție. (III, 10, 111.)
276 . Cui nu-i vrei să-i dăruieşti măcar un ceas, nu vrei să-i dai nimic. (III, 9, 103.)

Defect
277 . E firesc să te aperi cel mai tare de defectele care te pătează cel mai mult. (II, 18, 65.)

Demagogie
278 . Cei care au trup firav, îl îndoapă cu câlți, cei cu minte puțintică, o umflă cu vorbe. (I, 26, 177.)

Demascare
279 . Fiece părticică dintr-un om, fiece preocupare a sa, îl dau de gol. (I, 50, 353.)

Deosebire
280 . Cred că pot exista o mie de moduri de viață deosebite şi [...] mai curând bag de seamă deosebirea dintre [oameni] decât asemănarea. (I, 37, 271.)

Dependență
281 . E tare vrednic de milă şi tare nesigur să depinzi de altul. (III; 9, 67.)

Deplângere
282 . Cine te face să-l plângi fără pricină e un om pe care nu merită să-l plângi când va avea pricină. (III; 9, 81.)

Desăvârşire
283 . Cu adevărat minunat trebuie să fi fost bărbatul la care nici nevasta, nici valetul n-au văzut decât lucruri vrednice de laudă. (III, 2, 239.)
284 . Admir chiar şi aspectele comune în cazul lucrurilor care sunt măcar în parte mărețe şi desăvârşite. (III; 9, 105.)

Desfătare
285 . Măsura desfătării depinde de cât suflet punem în ea. (III, 13, 250.)
286 . Lipsa de măsură e ciumă pentru desfătare, iar cumpătarea nu îi este bici, ci condiment. (III, 13, 249.)
287 . Niciuna dintre desfătările, plăcerile şi bunurile ce le avem, nu e scutită de vreo împletire cu răul şi neajunsul. (II, 20, 73.)
288 . Înțelepciunea umană se poartă stupid când face pe iscusita, străduindu-se să împuțineze numărul şi dulceața desfătărilor ce ne aparțin. (I, 30, 238.)

Devoțiune
289 . Nu există însuşire atât de uşor de mimat, ca devoțiunea. (III; 2, 244.)

Dezbatere
290 . Nu are rost să se dezbată nimic dacă e să fie pus la îndoială. (II, 12, 265.)

Dezechilibru
291 . Trupul fuge de dezechilibru şi se teme de el. (III, 5, 278.)

Dezvăluire
292 . Doresc cu orice preț să-i fac pe ceilalți să mă cunoască, numai să mă cunoască într-adevăr. (III, 5, 285.)

Dialectică
293 . Când vine bătrânețea, [se] trece şi se stinge floarea vârstei, iar tinerețea se isprăveşte odată cu floarea vârstei omului matur, copilăria cu tinerețea, iar pruncia moare întru copilărie, iar ziua de ieri în cea de azi, iar astăzi va muri în ziua de mâine; nimic nu rămâne, nici nu e mereu acelaşi. (II, 12, 352.)

Dictatură
294 . Păduchii sunt suficienți ca să doboare dictatura lui Sylla. (II, 12, 159.)

Dificultate
295 . Dificultatea dă preț lucrurilor. (II, 15, 365.)

Disciplină
296 . Dacă nu oferim spiritului anumite subiecte prin care să-l ținem în frâu, şi să-l strunim, el se dispersează pe câmpia fără margini a închipuirilor. (I, 8, 32.)

Discreție
297 . Laud viața care lunecă pe nesimțite, fără strălucire, fără larmă. (III, 10, 134.)
298 . Dacă [oamenii] n-aud zgomot, li se pare că dormi. (III, 10, 134.)

Discuție
299 . Cine discută bravând şi poruncind, arată cât îi e de slabă rațiunea. (III; 11, 147.)
300 . Dacă nu mă obligă datoria, nu mă amestec în discuțiile la care nu pot participa fără interes sau emoție. (III, 10, 126.)
301 . Mă simt mult mai mândru de izbânda pe care o dobândesc împotriva mea însumi când, în toiul luptei, mă plec sub forța rațiunii adversarului meu, decât de izbânda dobândită împotriva lui şi datorată slăbiciunii sale. (III, 8, 12.)

Dispreț de sine
302 . E împotriva firii noastre să ne disprețuim şi să ne îndoim de noi înşine. (II, 3, 24.)
303 . Cea mai sălbatică dintre bolile noastre, e să-ți urăşti şi să-ți disprețuieşti ființa. (III, 13, 248.)

Distragere
304 . Puține lucruri ne distrag şi ne răpesc, căci puține lucruri ne țin pe loc. (III, 4, 273.)

Diversitate
305 . E cu neputință să întâlneşti două opinii identice, nu numai la mai mulți oameni, dar chiar şi la acelaşi om, dar la ceasuri diferite. (III, 13, 191.)

Doctor
306 . Doctorul trebuie să-şi întâmpine pacientul în chip plăcut, vesel şi agreabil. (III, 4, 265.)
307 . Niciodată vreun doctor urât şi morocănos n-a făcut treabă bună. (III, 4, 266.)

Dojană
308 . Să dojenesc pe altul pentru propriile mele greşeli, nu mi se pare mai nepotrivit decât să mă dojenesc pe mine pentru greşelile altuia, cum o fac deseori. (I, 26, 165.)

Dorință
309 . Necazul cel mai mare [...] e că dorințele noastre reînvie necontenit. (II, 28, 105.)
310 . Dorința creşte odată cu nevoia. (II, 15, 363.)
311 . Dorințele noastre trebuie să se mărginească şi să fie circumscrise de limita îngustă a înlesnirilor celor mai imediate. (III, 10, 121.)
312 . Dorința şi satisfacerea ei ne fac să suferim la fel. (II, 15, 366.)
313 . Trebuie să ne îndrumăm dorințele şi să le ațintim asupra lucrurilor celor mai la îndemână şi mai apropiate. (III, 3, 253.)
314 . În general, ceea ce doresc, doresc fără ardoare şi în mică măsură. (III, 10, 113.)
315 . În majoritatea lor, dorințele noastre intime, se nasc şi se hrănesc pe spinarea altora. (I, 22, 117.)

Dragoste
316 . Ca să se răcească sentimentul, nu trebuie decât să vezi cu ochii deschişi pe cel ce iubeşti. (II, 12, 190.)
317 . Puterile şi valoarea zeului [Amor] sunt mai vii şi mai însufleţite în zugrăveala poeziei decât în propria lor esență. (III, 5, 288.)
318 . Cine va răpi muzelor închipuirea amoroasă, le va fura cea mai frumoasă convorbire şi cea mai nobilă materie a lucrării lor. (III, 5, 187.)
319 . Chiar şi dacă m-aş putea face temut şi tot mi-ar plăcea mai mult să mă fac iubit. (II, 8, 71.)
320 . Vrem să tot alegem, deşi meritățm tot mai puțin să fim acceptați. (III, 5, 345.)
321 . Mi-a plăcut să mă amestec [în acest târg al dragostei], dar n-am uitat de mine. (III, 5, 342.)
322 . Chair şi [animalele] cărora bătrânețea le refuză puterea fizică, se mai înfioară, nechează şi tresar din pricina dragostei. (III, 3, 261.)
323 . Apreciez gradarea şi amânarea în dăruirea favorurilor. (III; 5, 334.)
324 . Trebuie să ții seama [...] pe ce treaptă şi la ce preț te apreciază [tovărăşa ta]. (III, 5, 332.)
325 . Dragostea e o zbuciumare trează, vie şi veselă. (III, 5, 342.)
326 . [Zbuciumul dragostei] nu dăunează decât nebunilor. (III, 5, 342.)
327 . În târgul acesta [al dragostei], nu m-am lăsat antrenat cu totul. (III, 5, 341.)
328 . [Dragostea] nu-i numai o patimă trupească. (III, 5, 336.)
329 . Dacă m-ar întreba careva care a e cea dintâi etapă în dragoste, aş răspunde că e să ştii să alegi momentul potrivit; la fel, a doua şi a treia. (III, 5, 310.)
330 . Anotimpul propriu şi natural pentru dragoste mi se pare cel învecinat copilăriei [...]. La vârsta adultului, mi se pare total nepotrivită, la fel şi la bătrânețe. (III, 5, 347-348.)
331 . Cu cât lăsăm [dragostea] să ne stăpânească mai puțin viața, cu atât mai mult prețuim. (III, 5, 348.)
332 . [Dragostea], de îndată ce adoptă termenii prieteniei [...], îşi pierde respirația şi lâncezeşte. (I, 28, 212 .)

333 . Patima dragostei împrumută frumuseți şi grații obiectului îndrăgit şi face ca cei ce o trăiesc, datorită unei judecăți tulburate şi strâmbate, să socotească ceea ce iubesc altfel şi mai perfect decât este cu adevărat. (II, 17, 18.)
334 . [Să iubeşti un trup] nu este o dovadă suficientă de dragoste. (III, 5, 331.)
335 . Nu există dragoste fără săgeți şi fără flăcări. (III, 5, 294.)

Dragoste de sine
336 . Nu tind să [stăpânesc nici vreun imperiu, nici vreun regat, nici măreția stărilor de sus], căci mă iubesc prea mult. (III; 7, 2.)

Drăgăleşenie
337 . Există o anumită drăgălăşenie şi delicatețe care ne unge pe suflet şi ne alintă şi în crugul melancoliei. (II, 20, 74.)

Dragătorie
338 . Nu ridici pe cineva spre profitul său, ci spre profitul celor de sub el. (III; 6, 356.)

Dreptate
339 . E drept să dai fiecăruia ce îi revine de drept. (II, 12, 172.)
340 . Dacă sufletul [judecătorului] este pângărit şi aprins de mânie, e neîndoielnic că judecata sa va fi influențată de aceasta. (II, 12, 299.)

Drum
341 . Nu pornesc [la drum lung] nici ca să mă întorc, nici ca să ajung la capăt. (III; 9, 79.)
342 . Dacă n-aş urma drumul drept pentru că este drept, l-aş urma pentru că am aflat din experiență că, la urma urmelor, este îndeobşte cel mai fericit şi cel mai folositor. (II, 16, 10.)
343 . Există atâtea căi greşite, încât, ca să fii mai sigur, se cuvine să te strecori prin lume puțin mai uşurel. (III; 10, 113.)
344 . Țineți drumul larg. (II; 12, 290.)
345 . Când ai îndoieli asupra drumului cel mai scurt, urmează-l pe cel drept. (I, 24, 142.)

Dulcegărie
346 . Trebuie să ne întărim auzul şi să-l împietrim împotriva dulcegăriei ceremonioase a cuvintelor. (III; 8, 10.)

Durere
347 . Nu cred să nu existe în noi, dacă nu putința de a nimici [durerea], cel puțin aceea de a o micşora prin răbdare; putința ca, chiar dacă trupul o resimte, să ne menținem măcar sufletul şi rațiunea în echilibru. (I, 14, 59.)
348 . De fapt, ceea ce îi face îndeosebi pe cei înțelepți să se teamă în cazul morții, e durerea, crainicul ei obişniut. (I, 14, 58.)
349 . Dacă durerea este violentă, e scurtă, dacă e îndelungată, este uşoară. (I, 14, 60.)
350 . Durerea se mândreşte văzându-ne tremurând sub greutatea ei. (I, 14, 61.)
351 . [Durerea] se va înmuia mult în fața celui care i se va opune: trebuie să ne împotrivim şi să luptăm cu ea. (I, 14, 61.)
352 . Vom învinge noi obiceiul general al naturii, vizibil în tot ce-i viu sub cer, de a tremura din

cauza durerii? Până şi arborii par să geamă din cauza relelelor ce li se fac. (I, 14, 58.)
353 . Zilnic mă lepăd [...] de această dispoziție copilărească şi inumană care ne face să vrem să ne mâhnim prietenii şi să le stârnim mila cu durerile noastre. (III, 9, 81.)
354 . Chiar şi voluptatea se străduie să fie stârnită prin durere. (II, 15, 365.)

Echilibru
355 . Ce bun serviciu face înțelepciunea, acelora cărora le drămuieşte dorințele după puteri! (III, 3, 253.)
356 . Animalele sunt [...] mult mai echilibrate ca noi. (II, 12, 173.)
357 . E firesc ca nimic să nu cadă acolo unde cade tot. (III, 9, 57.)
358 . Când dansez, dansez; când dorm, dorm. (III; 13, 244.)
359 . Duc aceeaşi viață când sunt bolnav, ca atunici când sunt sănătos. (III, 13, 207.)
360 . E foarte înțelept [...] ca trupul să nu-şi urmeze poftele în dauna spiritului; dar de ce ar fi înțelept ca spiritul să-şi urmeze pe ale sale în dauna trupului? (III, 5, 345.)
361 . Echilibru e o virtute ursuză şi întunecată. (III; 2, 239.)
362 . Iubesc firile temperate şi care țin calea de mijloc. (I, 30, 235.)

Economie
363 . De la femeia căsătorită solicit, mai presus decât orice altă virtute, virtutea economiei. (III, 9, 75.)

Educație
364 . Înfierez orice silnicie făcută cu prilejul educării unui suflet gingaş pe care îl formezi să fie cinstit şi liber. (II, 8, 65.)
365 . Opinia mea este că totdeauna [copiii] trebuie îndemnați către ce e mai bun şi mai util. (I, 26, 167.)
366 . Partea cea mai de seamă şi mai dificilă a ştiințelor umaniste este aceea în care se tratează despre hrana şi instituția şcolară a copiilor. (I, 26, 166.)
367 . Atâta au fost [copiii] obişnuiți să fie înfrânați, încât nu se mai manifestă cinstit, tăria şi libertatea lor, fiind amorțite. (I, 26, 169.)
368 . [Elevul], dacă îi stă în putință, va alege, dacă nu, va rămâne cu nedumeririle. (I, 26, 170.)
369 . În privința [educației], legăturile cu oamenii şi vizitarea țărilor străine folosesc de minune. (I, 26, 171.)
370 . Câştigul studiului prin care am trecut, e că am devenit mai buni şi mai înțelepți. (I, 26, 171.)
371 . [Elevul] să preschimbe şi să împreune fragmentele dobândite de la altul, ca să alcătuiască din ele o lucrare a sa, cu alte cuvinte, propria sa judecată. (I, 26, 170.)
372 . [Elevul] trebuie să soarbă starea de spirit [a dascălilor], nu să le învețe preceptele şi, dacă vrea, să uite chiar şi de unde a dobândit-o, dar să ştie să o trăiască. (I, 26, 170.)
373 . Să-i treci [elevului] toate [învățăturile] prin sită şi să nu i le impui prin autoritate, ori să i le dai sub formă de împrumut. (I, 26, 170.)
374 . Nu este rațional să creşti copilul sub pulpana părintească. (I; 26, 172.)
375 . Cine vrea să facă [din copil] om vrednic, neîndoielnic că nu trebuie să-l cruțe cât e mic. (I, 26, 172.)
376 . E nevoie de mai multă judecată ca să educi pe altul decât ca să fii educat. (II, 12, 163.)
377 . Specialiştii ştiu să se slujească chiar de calul îndărătnic şi impulsiv. (II, 17, 35.)

378 . Nimic nu este mai bun decât să aprinzi pofta şi iubirea de carte; altfel nu creşti decât măgari încărcaţi cu cărţi. (I, 26, 203.)
379 . A şti şi a nu şti se cuvine să fie ţinta studiului. (I, 26, 179.)
380 . [Tânărul] să dobândească un simţ ascuţit în alegerea şi trierea gândurilor şi să se deprindă a vorbi la obiect, deci, concis. (I, 26, 174.)
381 . Inepţia instituţiei noastre [educative ...] a avut drept scop nu să ne facă buni şi înţelepţi, ci savanţi; şi a izbutit. (II, 17, 58.)
382 . [Omul va şti] ce este curajul, cumpătarea şi dreptatea; ce deosebire este între ambiţie şi zgârcenie, robie şi ascultare, dezmăţ şi libertate; după ce semne cunoşti mulţumirea adevărată şi de neclătinat; până la ce punct să te temi de moarte, de durere şi de ruşine, [...] care sunt resorturile care ne mişcă şi cu ce mijloace se realizează toate pornirile din noi. (I, 26, 179.)
383 . [Tânărul] să poată face de toate, dar să nu-i placă să facă decât pe cele bune. (I, 26, 189.)
384 . Studiul acesta al oamenilor, înţeleg prin asta mai ales al acelora care nu trăiesc decât prin memoria cărţilor [...], dă roade fără preţ. (I, 26, 176.)
385 . Educatorul să nu insiste în a-i vorbi discipolului despre locul unde a murit Marcellus, ci să-i arate de ce a fost nevrednic de datoria sa când a murit acolo. (I, 26, 176.)
386 . Să i se stârnească în închipuire [copilului] o curiozitate cinstită de a cerceta toate cele; să vadă tot ce se va găsi neobişnuit prin preajma sa: o clădire, un puţ, un om, locul unei bătălii străvechi. (I, 26, 175.)
387 . Mi-aş dori mai întâi să-mi cunosc bine propria limbă, apoi pe aceea a vecinilor mei cu care am legături obişnuite. (I, 26, 196.)
388 . Trebuie să îndulceşti hrana prielnică pentru copil, iar cea care-i dăunează, să o amărăşti. (I, 26, 188.)
389 . Obişnuiţi [copilul] cu de toate. (I, 26, 187.)
390 . Înlăturaţi violenţa şi forţa [din educaţie]; [...] nimic nu îndobidoceşte o fire bine înzestrată şi nu o zăpăceşte ca aceastea. (I, 26, 187.)
391 . Nu educi un suflet, nu educi un trup, ci un om; şi nu trebuie împărţit în două. (I, 26, 187.)
392 . Copilul este foarte grăbit: nu datorează pedagogiei decât primii cincisprezece sau şaisprezece ani din viaţă; restul îl datorează faptelor. Să folosim timpul acesta scurt pentru învăţăturile de trebuinţă. (I, 26, 184.)
393 . [Tânărului] îi vor fi învăţătură chiar şi prostia sau slăbiciunea altuia. (I, 26, 175.)
394 . Cele dintâi poveţe cu care se cuvine să fie hrănită judecata [copilului] trebuie să fie acelea care pun ordine în moravuri şi în simţuri, care îl vor învăţa să se cunoască şi să ştie să moară şi să trăiască cumsecade. (I, 26, 179.)

Educaţie fizică
395 . Nu-i suficient să-i întăreşti [copilului] sufletul, trebuie să-i întăreşti şi muşchii. (I, 26, 172.)

Egalitate
396 . De n-ar fi mici deosebiri, orice trup n-ar avea decât un umblet şi un chip. (I, 14, 60.)
397 . Oamenii sunt toţi de-o seamă şi toţi sunt înzestraţi cu aceleaşi unelte şi instrumente de înţelegere şi de judecată, exceptând faptul că acestea pot fi cantitativ deosebite. (I, 14, 52.)
398 . Sufletele împăraţilor şi ale pantofarilor sunt turnate în acelaşi tipar. (II, 12, 178.)
399 . Viaţa împărătească ca şi cea de rând, tot o viaţă sunt. (III, 13, 199.)
400 . Un om mărunt e un om întreg, ca şi cel de seamă. (I, 20, 104.)

Egocentrism
401 . Toți suntem înghesuiți şi îndesați în noi înşine şi privirea ne este pe măsura lungimii nasului. (I, 26, 177.)

Elocință
402 . Elocința care ne atrage către sine, dăunează lucrurilor. (I, 26, 196.)

Eu
403 . Nimic din sinea mea nu-mi satisface judecata. (II, 17, 23.)
404 . Dacă vorbesc în multe feluri despre mine, e pentru că mă văd în multe feluri. (II, 1, 6.)

Excentricitate
405 . Admirăm şi acordăm mai mult preț lucrurilor străine decât celor obişnuite. (II, 12, 166.)

Exces
406 . Excesul apare numai în inima celor care nu se cunosc decât superficial, care nu se cântăresc decât după afacerile lor, care numesc visare şi trândăvie să stai de vorbă cu tine însuți. (II, 6, 53.)
407 . După cum nu se potriveşte decât marilor poeți să se folosească de licențele artei, la fel nu e îngăduit decât marilor suflete ilustre de a se folosi de privilegiul de a sta mai presus de datină. (I, 26, 174.)
408 . Dacă ies pe neaşteptate în plină lumină, mi se tulbură vederile ca şi atunci când orbecăiesc în întuneric. (I, 30, 235.)

Exemplu
409 . Nu voi ține seama decât de [... bărbații desăvârşiți], de mărturia şi de experiența lor. (II; 12, 215.)

Exercițiu
410 . Prin exercițiu şi prin experiență te poți întări împotriva durerilor, a ruşinii, a sărăciei şi a altor întâmplări nenorocite. (II, 6, 42.)
411 . [Copilul] se cuvine deprins cu greutățile şi asprimile exercițiilor fizice ca să fie obişnuit cu durerea şi suferința scrântirii, a durerilor de burtă, a julirii, ba şi a temniței şi a torturii. Căci acestea din urmă, care îi privesc, după vremi, pe cei buni ca şi pe cei răi, le poate întâmpina şi el. (I, 26, 173.)

Experiență
412 . Greu se întâmplă ca judecata şi învățătura [...] să fie atât de tari încât să ne îndemne la faptă, dacă pe lângă ele nu ne deprindem şi nu ne formăm sufletul printr-o experiență şi o exercitare care să îl aşeze pe calea pe care am ales-o. (II, 6, 42.)

Extravaganță
413 . Orice purtare ieşită din comun şi deosebită izvorăşte mai curând din nebunie sau dintr-o afectare plină de ambiție, decât din adevărata rațiune. (I, 23, 130.)

Extreme
414 . Din agitațiile rare şi vii ale sufletului nostru [se nasc] atât maniile cele mai bune cât şi cele

mai nefireşti; faci stânga-mprejur şi treci dintr-o experienţă extremă în cealaltă. (II, 12, 201.)
415 . Avariţia şi dărnicia [se aseamănă] în dorinţa de a atrage şi a dobândi. (I, 54, 364.)
416 . Frigul şi căldura maximă te frig şi te ard. (I, 54, 363.)

Facerea de bine
417 . Ciudăţenia condiţiei noatre stă în aceea că adesea chiar răul ne împinge să facem binele. (II, 1, 6.)

Faimă
418 . Chiar şi printre aceia care au izbutit, fie trei luni, fie trei ani, se află unii despre care, după ce au apus, nu se mai vorbeşte, ca şi când n-ar fi existat vreodată. (II, 16, 15.)

Fală
419 . Pe cel mai înalt tron al lumii, nu stăm decât tot pe şezut. (III, 13, 256.)
420 . Geaba ne căţărăm pe picioroange, că şi pe picioroange tot cu picioarele trebuie să umblăm. (III, 13, 256.)

Faptă
421 . Intenţia ne judecă faptele. (I, 7, 30.)
422 . Prefer să urmăresc faptele şi nu ideea. (II, 12, 309.)
423 . Interdicţia atrage fapta, iar neîncrederea o jigneşte. (II, 15, 369.)
424 . Majoritatea faptelor mele se datorează pildei şi nu alegerii. (III, 5, 292.)
425 . Fapta noastră, doar bucăţele înnădite. (II, 1, 7.)
426 . Mi se pare ciudat să văd câteodată oameni înţelepţi străduindu-se să dea de rost [faptelor omeneşti]. (II, 1, 2.)
427 . Faptele noastre au nevoie de timp. (II, 6, 44.)
428 . Oricine ţinteşte să placă [oamenilor], acela n-a făptuit niciodată nimic. (II, 16, 9.)
429 . Nenumăratele fapte frumoase ajung să se piardă fără să lase mărturie, mai înainte ca vreuna să se împlinească măcar. (II, 16, 7.)
430 . Îmi drămuiesc faptele, mi le conformez cu ceea ce sunt eu însumi şi potrivit stării mele. Mai bine nu pot face. (III, 2, 245.)
431 . Adeseori abţinerea de la o faptă este la fel de generoasă ca şi fapta însăşi. (III, 10, 137.)
432 . Cu plăcere judec faptele altuia; ale mele nu prea sunt de judecat, fiind nule. (II, 18, 62.)
433 . Mai curând să începi cumpănit şi la rece şi să-ţi păstrezi suflul şi elanurile pentru culmea şi încheierea acţiunii. (III; 10, 130.)
434 . Dintr-o mie de fapte pe care obişnuim să le săvârşim, niciuna nu ne priveşte. (I, 39, 285.)
435 . Din mai multe fapte la fel de bune, cea mai de dorit este aceea care solicită mai multă trudă. (I, 14, 59.)

Făgăduială
436 . Cu dragă inimă făgăduiesc ceva mai puţin decât pot sau nădăjduiesc să pot. (III, 10, 138.)

Femeie
437 . Prima scuză ce le stă la îndemână, le slujeşte [femeilor] ca justificare deplină. (II, 8, 73.)
438 . Cea mai aleasă mireasmă a faptelor [femeii] e ca acestea să fie neştiute şi tainice. (I, 55, 366.)

439 . Femeile au o înclinație naturală în a-şi contrazice bărbații. (II, 8, 72-73.)
440 . Deseori iertăm slăbiciunea spiritului [femeilor] în favoarea frumuseții lor fizice. (III, 5, 349.)

Fericire
441 . După părerea mea, "trăirea în fericire" şi nu "moartea în fericire", cum zicea Antisthenes, conferă bucurie omenirii. (III, 2, 248.)

Ființă
442 . Întreaga suflare omenească se află necontenit între naştere şi moarte. (II, 12, 350.)
443 . E o perfecțiune absolută să ştii să te bucuri cinstit de ființa ta. (III; 13, 256.)
444 . Fiecăruia nimic nu-i este mai drag şi mai vrednic de cinstire decât propria sa ființă. (II, 12, 215.)
445 . E ridicol să-ți disprețuieşti viața, căci, la urma urmelor, ființa ne este singura avere. (II, 3, 24.)

Filosofie
446 . Adoptați sfaturile simple ale filosofiei, numai să ştiți cum să le alegeți şi cum să le folosiți. (I, 26, 184.)
447 . Sufletul în care sălăşlueşte filosofia, prin sănătatea sa se cuvine să însănătoşească trupul; e dator să-i modeleze după tiparul său înfățişarea şi să-l împodobească cu o mândrie plăcută, cu o purtare activă şi vioaie şi cu o atitudine potolită şi deschisă. (I, 28, 182.)
448 . Filosofia ne înfățişează nu ce e sau ce crede, ci ceea ce făureşte. (II, 12, 261.)
449 . Aria cea mai vastă de neînțelegeri dintre filosofi se datorează contradicțiilor în care se scaldă fiecare. (II, 12, 226.)
450 . Cei mai mulți dintre filosofi au preferat [stilul] dificil pentru a-şi masca opiniile. (II, 12, 223.)
451. [Filosofia] are atâtea chipuri şi atâta varietate, încât toate visele şi visările îşi au loc într-însa. (II, 12, 273.)
452 . Scopul [filosofiei] este să caute adevărul, ştiința şi certitudinea. (II, 12 ,215.)
453 . Prin [filosofie] pătrunzi în cele mai ascunse unghere ale firii noastre. (I, 26, 176.)
454 . Filosofia cuprinde sfaturi atât pentru copiii cei mici, cât şi pentru bătrânii cei sfârşiți. (I, 26, 184.)
455 . Filosofia mea stă în faptă şi spre folos firesc, dar prea puțin în fantezie. (III, 5, 280.)
456 . Filosofia nu e împotriva desfătărilor naturale [...] şi predică moderația şi nu fuga. (III, 5, 343.)
457 . Filosofia se străduie să potolească furtunile soartei. (I, 26, 182.)
458 . Scopul filosofiei este virtutea. (I, 26, 183.)
459 . Pentru [filosofie] toate ceasurile vor fi ca unul singur, orice loc va fi pentru ea, loc de învățătură. (I, 26, 186.)
460 . Filosofia [...] se bucură de privilegiul de a se amesteca în toate. (I, 26, 186.)
461. [Filosofia] dusă la exces ne înrobeşte cinstea firească şi, printr-o subtilitate nepotrivită, ne abate de la calea frumoasă şi netedă pe care ne călăuzeşte natura. (I, 30, 235.)
462 . Nu există faptă cât de intimă şi de tainică ce să se ascundă de [...] cunoaşterea [filosofică]. (I, 30, 236.)
463 . Niciodată nu ni se pare că filosofia ar face treabă mai frumoasă ca atunci când ne combate

suficiența şi vanitatea, când îşi recunoaşte, cu bună-credință, propria sa nehotărâre, slăbiciunea şi ignoranța. (II, 17, 22.)
464 . Înțelepții spun că în ceea ce priveşte ştiința, numai filosofia şi în ceea ce priveşte faptele, numai virtutea sunt în general, valabile pentru toate treptele şi toate stările [sociale]. (I, 40, 296.)
465 . Regula [filosofiei] este utilitatea ei şi nu forța. (I, 26, 183.)
466 . [Filosofia], modelând [plăcerile], ca să fie drepte, le dă siguranță şi le purifică. (I, 26, 184.)
467 . [Filosofia], modelând [plăcerile], le ține în suspensie şi cu gustul aprins. (I, 26, 184.)
468 . Neîngăduindu-ne [plăcerile] pe care ni le refuză, [filosofia] ne îndeamnă către cele pe care ni le îngăduie şi ne îndeamnă cu prisosință către toate cele voite de natură, până la saţiu, dacă nu până la oboseală, ca o mamă. (I, 26, 184.)
469 . [Filosofia] dacă n-are parte de norocul de rând, e fie pentru că o ocoleşte, fie pentru că se descurcă fără el şi îşi făreşte unul al ei, nu cărat de ape, nici adus de val. (I, 26, 184.)
470 . [Filosofia] ştie să fie bogată şi puternică şi savantă şi să doarmă în culcuş înmiresmat. (I, 26, 184.)
471 . [Filosofiei] îi place viața, îi place frumosul, slava şi sănătatea. Dar rostul ei anume este să ştie să se folosească de aceste bunuri. (I, 26, 184.)
472 . Este o mare greşeală ca [filosofia] să le fie prezentată copiilor ca inaccesibilă. (I, 26, 181.)
473 . Este o mare nenorocire că în veacul nostru, lucrurile au ajuns aici, ca filosofia să fie, până şi pentru oamenii pricepuți, un nume gol şi năstruşnic, fără nicio utilizare şi niciun preț. (I, 26, 263.)
474 . Fiece filosof ignoră ce face vecinul său, ba chiar şi ce face el însuşi. (II; 12, 263.)
475 . [Filosofia] ne pune în gardă [...] să nu voim să ne trezim foamea prin saţiu, să nu ne îndopăm în loc de a ne umple stomacul. (III, 5, 344.)

Fire
476 . [Firea] nu poate da greş. (I, 14, 60.)

Folos
477 . Dacă omul a fi înțelept, ar prețui cu adevărat fiece lucru după cât e de util şi de folos vieții sale. (II, 12, 195.)

Formă
478 . Nu suntem decât formă: ne fură forma şi lăsăm substanța lucrurilor; ne agățăm de ramuri şi părăsim trunchiul şi trupul. (II, 17, 19.)

Formare
479 . Natura ne-a înzestrat cu un mare dar: acela de a ne întreține cu noi înşine şi adesea ne cheamă la aceasta, ca să ne învețe că, parțial, ne datorăm pe noi înşine societății, iar în cea mai mare parte, nouă înşine. (II, 18, 64.)
480 . Mă mândresc că voința [tatălui meu] continuă să se exercite şi să acționeze asupra mea. (III, 9, 43.)

Forță
481 . Ceea ce nu se poate face prin rațiune, prin prudență şi prin îndemânare, nu se face niciodată prin forță. (II, 8, 65.)

482 . Spiritele infinite se prăbuşesc prin propria lor forţă şi suplețe. (II; 12, 201.)
483 . Forța, violența pot câte ceva, dar nu pot întotdeauna. (II, 17, 39.)

For lăuntric
484 . Pentru a mă judeca pe mine însumi, folosesc propriile mele legi şi forul meu lăuntric, şi în fața acestuia, mă înfățişez mai curând decât în altă parte. (III, 2, 237.)

Frământare
485 . Ne tulburăm viața cu grija morții şi moartea, cu grija vieții. (III, 12, 171.)

Frică
486 . [Frica] face câteodată să ne crească aripi la călcâie [...], alteori ne pironeşte picioarele şi ni le împiedică. (I, 18, 22.)
487 . [Frica] este mai agasantă şi mai insuportabilă decât moartea. (I, 18, 83.)
488 . Mai tare mă clatină groaza căderii, decât lovitura. (II, 17, 36.)
489 . [Frica] se naşte fie din lipsă de judecată, fie din lipsa curajului. (III, 6, 351.)

Frumusețe
490 . De bună seamă, nu ştim câtuşi de puțin ce e frumusețea în natură şi în general, din moment ce frumusții omeneşti şi frumusții noastre îi dăm atâtea chipuri deosebite. (II; 12, 188.)
491 . Născocim formele [frumusții] după gustul nostru. (II, 12, 188.)
492 . Frumusețea [...] constituie primul element care leagă oamenii între ei. (II, 17, 29.)
493 . Nu există om atât de barbar şi de închis în sine, care să ne se simtă atras de dulceața [frumusții]. (II, 17, 29.)
494 . Întâia deosebire existentă între oameni şi cel dintâi criteriu care a conferit prețuirea unora mai mult decât a altora a fost, de bună seamă, avantajul frumusții. (II, 17, 30.)
495 . Bătrânețea mărturisită e mai puțin bătrână şi mai puțin urâtă [...] decât alta fardată şi cu pielea întinsă. (III, 5, 347.)
496 . [Femeile] îşi ascund şi îşi acoperă frumusețea proprie sub frumusți străine. (II,; 3, 256.)

Fugă
497 . Multe nații foarte războinice se slujesc de fugă, ca strategie militară, pentru a dobândi cel mai mare avantaj şi îşi arată spatele vrăjmaşului într-un chip şi mai primejdios decât dacă şi-ar arăta fața. (I, 12, 47.)

Funcție
498 . Eşti pedepsit când te încăpățânezi să ocupi un loc fără rost. (I, 15, 74.)

Gelozie
499 . Nu ştiu dacă putem suferi din partea [femeilor] ceva mai rău decât gelozia. (III, 5, 316.)

Gândire
500 . Lăsați de-o parte forța şi subtilitatea: în general e suficientă ordinea [în gândire]. (III, 3, 255.)
501 . Dacă ne lăsăm gândirea să croiască şi să coasă cum îi place, nici măcar nu va fi în stare să dorească ce este pe potriva ei. (II, 12, 316.)

502 . Natura a înzestrat [sufletul] cu privilegiul [de a hrăni gândurile] în aşa fel încât nu există nimic pe care să-l putem face atât de îndelung, nici acţiunea căreia să ne dăruim mai obişnuit şi mai uşor [ca gândirea]. (III, 3, 252.)
503 . [Sufletele] cele mai alese îşi fac din [întreţinerea gândurilor] răsplata cea mai mare. (III, 3, 252.)
504 . Nu există preocupare inferioară sau superioară aceleia de a nutri gânduri pe măsura sufletului tău. (III, 3, 252.)
505 . Atâta vreme cât ne mai putem mişca, gândul ne poartă oriunde ne e pe plac. (I; 3, 16.)
506 . Îmi displac gândurile ce nu pot fi spuse cu glas tare. (III, 5, 283.)

Glorie
507 . Cine nu-i om de omenie decât pentru că acest lucru va fi cunoscut în mod public şi pentru că va fi mai mult stimat după ce se va afla, cine nu voieşte să facă bine decât cu condiţia ca virtutea sa să ajungă la urechile oamenilor, acela nu-i om de la care să te aştepţi la multe. (II, 16, 8.)
508 . Adeseori am văzut [gloria ...] luând-o înaintea meritului. (II, 16, 6.)
509 . Toată gloria pe care o pretind de pe urma vieţii mele, este de a mi-o fi trăit în tihnă. (II, 16, 7.)
510 . Drumul cel mai scurt de a ajunge la glorie, ar fi să facem pentru conştiinţă cele ce facem pentru glorie. (III, 2, 240.)
511 . Nimic nu este mai van şi mai depărtat de raţiune, decât să ne apucăm să căutăm gloria şi cinstirea pentru noi înşine. (II, 16, 1-2.)
512 . Să învăţăm să nu dorim gloria mai mult decât suntem în stare să o dobândim. (III, 10, 137.)

Glossă
513 . Mai multe cărţi despre cărţi decât cu alte teme. Nu facem decât glosse la glosse. (III, 13, 193.)

Greşeală
514 . E preferabil să mi se arate greşeala. [Aceasta mă ajută să mă îndrept]. (III, 8, 11.)
515 . Pe bună dreptate se face mare deosebire între greşelile provenind din slăbiciunea noastră şi cele care izvorăsc din răutatea noastră. (I, 16, 75.)
516 . Chipul cel mai obişnuit de a îmbuna inimile celor pe care i-am jignit, când răzbunarea le stă la îndemână şi depindem de voia lor, este de a-i îndemna la milă şi înţelegere. (I, 1, 5.)
517 . [Greşelile] trebuie condamnate indiferent unde apar şi se cade să nu li se îngăduie niciun fel de păsuire. (I, 26, 165.)
518 . Am săvârşit câteva greşeli grave şi importante în cursul vieţii mele, nu din pricina lipsei unui sfat bun, ci datorită împrejurărilor nefavorabile. (III, 2, 246.)
519 . Ochilor noştri adesea le scapă greşeli, dar boala judecăţii constă în a nu le putea percepe când ţi le dezvăluie altul. (II, 10, 90.)

Griji
520 . Mă mângâi cu uşurinţă gândind la ceea ce se va întâmpla când nu voi mai fi aici; lucrurile prezente îmi dau destul de furcă. (III, 9, 206.)
521 . Ne îngrijim mai mult să se vorbească de noi decât să ne îngrijoreze cum se vorbeşte. (II; 16, 12.)

522 . Adeseori socoteşti a-ți fi părăsit preocupările, când de fapt, le-ai schimbat doar. (I, 39, 281.)

Gust
523 . Gustul nost ru este nehotărât şi nesigur. (I, 53, 361.)
524 . [Gustul nostru] nu poate reține nimic, nici să se bucure cum trebuie de ceva. (I, 53, 361.)

Haină
525 . Există [oameni] pe care veşmintele frumoase plâng. (III, 6, 355.)

Himeră
526 . Luăm toate în brațe, dar nu strângem la piept decât vânt. (I, 31, 241.)

Hotărâre
527 . Din obicei, tot ceea ce fac, fac pe de-antregul şi când păşesc, păşesc definitiv. (III, 2, 243.)

Idee
528 . Ideile mele sunt în conformitate cu obiceiurile mele: mărunte şi modeste. (III, 13, 252-253.)\
529 . Toate cele produse de propria noastră judecată şi iscusință, adevărte cât şi neadevărate, sunt prilej de agitație şi de dezbatere. (II, 12, 283.)
530 . Cu cât ideile folositoare sunt mai consistente, mai grave şi mai solide, ele sunt mai stingheritoare şi mai apăsătoare. (III, 5, 277.)
531 . Vreau idei care să pătrundă cu forța acolo unde este îndoiala mai mare. (II, 10, 98.)

Ignoranță
532 . Chiar şi ce credem că ştim constituie o parte, şi chiar foarte mică, din ignoranța noastră. (II, 12, 214.)
533 . Ignoranța care se cunoaşte pe sine însăşi, care se judecă şi care se condamnă, nu mai e o ignoranță totală. (II, 12, 216.)
534 . Mi-am confirmat şi adeverit ignoranța printr-un studiu îndelung. (II, 12, 213.)
535 . Ignoranța îmi creează tot atâtea prilejuri de nădejde, cât şi de temere. (II, 12, 200.)
536 . Ignoranța, ca să fie ca atare, trebuie să se ignore pe ea însăşi. (II, 12, 216.)
537 . Cine voieşte să se vindece de ignoranță, trebuie să o mărturisească. (II, 11, 145.)
538 . Recunoaşterea propriei ignorante constituie una dintre cele mai frumoase şi temeinice dovezi ale judecății, pe care le-am aflat. (II, 10, 90.)

Imaginație
539 . Datorită închipuirii, multe lucruri ni se par mai importante decât sunt în realitate. (II, 6, 44.)
540 . E de crezut că principala încredere acordată miracolelor, viziunilor, vrăjilor şi altor asemenea lucruri extraordinare, izvorăşte din tăria închipuirii, acționând îndeosebi în sufletele cele de rând, care îi opun mai puțină rezistență. Credința lor a fost atât de acaparată, încât gândesc a fi văzut ceea ce nu au văzut. (I, 21, 108.)
541 . Câteodată, imaginația nu acționează numai împotriva propriului trup, ci şi a altuia. (I, 21, 114.)
542 . Socotesc că nu există în închipuirea omului fantezie atât de nebunească, [...] încât rațiunea

noastră să nu o susţină şi să nu îi dea temei. (I, 23, 120.)
543 . Pe câţi nu i-a îmbolnăvit numai puterea închipuirii! (II, 12, 199.)
544 . Păcat că ne îndopăm cu propriile noastre maimuţăreli şi născociri. (II, 12, 252.)
545 . Eforturile imaginaţiei noastre sunt mult mai prejos decât se cuvine. (I, 37, 274.)
546 . Dacă nu mă pot lupta cu [închipuirea], îi scap şi, fugind de ea, mă furişez, o înşel: schimbând locul, preocuparea, tovărăşia, scap în menghina altor distracţii şi gânduri, unde îmi pierde urma şi nu mă poate afla. (III, 4, 272.)
547 . Imaginaţia îmbrăţişează cu mai mult foc şi mai tare, lucrurile după care aleargă singură, decât ceea ce îi stă la îndemână. (III, 9, 76.)
548 . Din moment ce ne-am emancipat de regulile [naturii] ca să dăm frâu liber închipuirilor noastre hoinare, cel puţin să ne ajutăm, îndemnându-le către ce e mai plăcut. (I, 14, 60.)
549 . O închipuire neplăcută mă stăpâneşte; mi se pare mai simplu s-o îmblânzesc, decât s-o schimb; dacă-mi este cu putinţă, îi substitui una opusă ori, cel puţin, alta. (III, 4, 272.)

Imagine proprie
550 . Nu pot spune despre mine nimic pe de-antregul, simplu şi dintr-o bucată, neconfuz şi neamestecat. (II, 1, 6.)

Imitaţie
551 . Cine urmează pe altul, nu urmează nimic, nu găseşte nimic, adică nu caută nimic. (I, 26, 170.)

Impasibilitate
552 . Nici nu deplâng trecutul, nici nu mă tem de viitor. (III, 2, 248.)

Imperfecţiune
553 . Oricât de frumoase şi de vrednice de dorit ar fi lucrurile, tot au şi defecte. (III, 7, 1.)

Impostură
554 . Adevăratul teren [de desfăşurare] şi cauză a imposturii, sunt lucrurile necunoscute. (I, 32, 257.)

Inconstanţă
555 . Când mă umple amarul, când bucuria. (II, 12, 301.)

Inconveniente
556 . Ar fi iraţional să lupţi cu inconvenientele mărunte, când cele mari te năpădesc. (III, 9, 37.)

Indiscreţie
557 . Niciodată nu vorbeşti despre tine fără pagubă. (III; 8, 8.)

Individ
558 . Fiecare să fie judecat aparte şi să nu mi se ceară socoteală în baza exemplelor care sunt bune pentru toţi. (I, 37, 272.)

Inerție
559 . Mişcarea oamenilor nu este determinată atât de dorința de a merge, cât de neputința de a sta locului, [...] ca piatra mişcată din loc care, în cădere, nu se opreşte până nu pică jos. (III, 10, 112.)

Influențe
560 . Ceea ce iau de la altul, nu iau ca să-l fac pe numele meu. (II, 10, 89.)
561 . Nu număr împrumuturile pe care le-am făcut, [din alte scrieri] ci le cântăresc. (II, 10, 89.)
562 . Ne bat toate vânturile. (III, 13, 224.)

Ingeniozitate
563 . Nu suntem ingenioşi decât când e vorba să ne purtăm cum nu trebuie. (III, 5, 328.)

Inteligență
564 . A te conforma naturii nu înseamnă [...] altceva decât să ne conformăm inteligenței. (II, 12, 247.)
565 . Ceea ce ne depăşeşte [inteligența] este monstruos şi haotic. (II, 12, 247.)

Interdicție
566 . A ți se interzice ceva înseamnă să ți se stârnească pofta. (II, 15, 366.)

Interior
567 . Cele ce vin din afară, dobândesc gust şi valoare din constituția internă, după cum veşmintele nu ne încălzesc cu căldura lor proprie, ci dintr-a noastră, pentru care-s bune să o acopere şi să o întrețină. (I, 14, 72.)

Interiorizare
568 . Când puterile ne părăsesc, să le retragem şi să le adunăm în noi. (I, 39, 286.)
569 . [Interiorizarea] este cu mult mai vrednică de dorit şi de nădăjduit decât cinstea şi gloria care nu sunt altceva decât opinia favorabilă a celorlalți despre noi. (II, 16, 9.)
570 . Rolul sufletului nu trebuie jucat pentru ochii lumii, ci în interior, acolo unde nu pătrunde altă privire decât a noastră; acolo te adăposteşti de teama morții, de dureri, ba chiar de ruşine; acolo eşti mângâiat de pierderea copiilor, a prietenilor şi a bogățiilor. (II, 16, 9.)

Interpretare
571 . [În interpretări] schimbi un cuvânt cu alt cuvânt şi acesta e deseori şi mai puțin cunoscut. (III, 13, 194.)
572 . Îți dă mai mult de lucru să interpretezi interpretările decât să interpretezi lucrurile. (III, 13, 193.)

Introspecție
573 . Întâmplarea, tovărăşia, [...] smulg mai multe din spiritul meu decât aflu în el când îl scrutez şi îl cercetez de unul singur. (I, 10, 42.)
574 . Mai curând mă descopăr din întâmplare decât prin cercetarea judecății mele. (I, 10, 42.)
575 . Zilnic îmi scap mie însumi şi fug de mine. (II, 17, 32.)
576 . Toți privesc înaintea lor; eu privesc înlăuntrul meu. (II, 17, 54-55.)

577 . Ceilalți merg întotdeauna într-altă parte [...] eu unul, mă încolăcesc în mine însumi. (II, 17, 54-55.)
578 . Mă studiez mai mult ca orice altă temă. (III, 13, 198.)
579 . Studierea propriei personalități reprezintă metafizica şi fizica mea. (III, 23, 198.)
580 . Nu este chip înțelept să ne judecăm pur şi simplu după faptele exterioare; trebuie să sondăm în adânc şi să vedem care este resortul ce ne mişcă. (II, 1, 9.)

Invective
581 . [Invectivele la adresa unui mort] sunt ca şi cum te-ai strâmba la un orb, ai insulta un surd şi ai jigni un om lipsit de sentimente, de teama prilejului răzbunării. (II, 27, 95.)

Istorici
582 . Istorici recomandabili sunt aceia care cunosc lucrurile despre care scriu. (II, 10, 104.)
583 . [Istoricii], cei simpli, care nu sunt în stare să pună nimic de la ei, [...] ne lasă judecata complet liberă să cunoască adevărul. (II, 10, 103.)

Iubire
584 . Iubirile noastre se avântă mai presus de noi. (I, 3, 14.)
585 . Desfătarea pune capăt [iubirii]. (I, 28, 212.)
586 . Ceea ce iubim ni se pare mai frumos decât este [în realitate ...], iar ceea ce nu ne place, [ni se pare] mai urât. (II, 12, 343.)
587 . Iubirea de femeie [...] e foc îndrăzneț şi schimbător, pâlpâitor şi schimbăcios, foc al febrei, cu accese şi domoliri. (I, 28, 212.)

Îmbătrânire
588 . Îmbătrânirea e singuratică. (III, 9, 84.)

Împărat
589 . Priviți-l în spatele cortinei [...] pe împăratul a cărui pompă îți ia ochii în public: nu este decât un om obişnuit. (I, 42, 306.)

Împlinire
590 . Vine anotimpul fiecărui lucru. (II, 28, 104.)
591 . Încăpățânarea şi tăgăduirea sunt calități de rând, mai uşor de văzut la sufletele josnice. (I, 26, 175.)

Încercare
592 . Nu este suficient să luăm hotărâri şi să cugetăm la un nivel mai înalt decât acela al loviturilor soartei, ci se cuvine să căutăm prilejurile de a ne supune încercării. (II, 11, 109.)

Înclinație
593 . E un obicei foarte periculos să scuzi aceste înclinări murdare [cruzimea, tirania, trădarea] prin slăbiciunea vârstei şi uşurătatea celui ce le are. (I, 23, 120.)
594 . Înclinațiile naturale sunt ajutate şi fortificate prin educație; dar ele nu pot fi nici schimbate, nici depăşite. (III, 2, 241.)

Încordare
595 . După cum trupul este mai sigur în atac, când îl încordezi, la fel e şi cu sufletul. (I, 14, 61.)

Încredere
596 . Nu se cuvine să ne încredem în legăturile dintre noi, până ce nu se pune şi ultima pecete a obligației. (I, 6, 28.)
597 . Lesne mă bizui pe buna-credință a celuilalt, dar anevoie aş face-o dacă acesta ar da de bănuit că am fost împins la ea din deznădejde şi din lipsă de curaj şi nu de cinste şi de încredere în celălalt. (I, 5, 28.)
598 . Cel pe care îl crezi fără să-ți demonstreze, îți devine stăpân şi Dumnezeu. (II,12, 266.)
599 . Nu trebuie să crezi în oricine, [...] căci oricine îți poate spune orice. (II, 1, 309.)
600 . S-au aflat oameni pe care simpla vedere a medicamentului, i-a şi vindecat. (I, 21, 113.)

Încumetare
601 . Cine nu se înfruptă din hazardul şi greutățile faptelor curajoase, nu poate pretinde la cinstea şi bucuriile lor. (III, 7, 5.)

Încuviințare
602 . Încuviințarea altuia nu-i preț pentru mine. (II, 17, 23.)

Îndatorire
603 . Nu-i înțelept să-ți croieşti îndatoririle după măsura altei rațiuni decât a ta. (III, 9, 96.)
604 . Dacă nu-ți faci întotdeauna datoria, cel puțin trebuie să o iubeşti şi să o recunoşti întotdeauna. (III, 5, 293.)
605 . Trebuie să ne chibzuim libertatea cu prudență; dar din moment ce suntem supuşi îndatoririi, trebuie să ascultăm de legile datoriei comune, cel puțin să facem efortul. (III, 5, 292.)

Îndătinare
606 . Ceea ce întreaga filosofie nu poate sădi în capul celor mai înțelepți, nu o imprimă [îndătinarea] până şi celor mai de rând, numai prin simplă recomandare? (I, 23, 125.)

Îndreptare
607 . Ca să îndrepți lemnul strâmb, îl strâmbi invers? (III, 10, 115.)

Înfrânare
608 . În nicio situație omul nu ştie să se limiteze la nevoile sale. (III, 1,2 155.)
609 . Poruncesc [sufletului meu] să privească şi durerea şi desfătarea cu aceeaşi înfrânare. (III; 13, 249.)

Îngâmfare
610 . Substanța acestui viciu [al îngâmfării] e să fii peste măsură de mulțumit de tine însuți; să te îndrăgeşti mai mult decât e de cuviință. (II, 6, 53.)

Însoțire
611 . Mi se pare a fi spre dezavantajul omului vrednic şi care se încrede în sine pe deplin, să îşi împletească norocul cu al altuia. (II, 27, 97.)

Însuşire
612 . Nu există suflet atât de plăpând sau de brutal, la care să nu vezi licărind o anume însuşire. (II, 17, 46.)
613 . Însuşirile originare nu pot fi extirpate, ele sunt mascate, ascunse. (III, 2, 241.)

Înşelare
614 . Sufletul îşi îndreaptă patimile asupra unor lucruri neautentice, atunci când cele autentice îi lipsesc. (I, 4, 21.)

Întâietate
615 . Întâietatea [în lucrurile uşuratice], nu şade bine omului de onoare. (I, 50, 353.)
616 . Recunoaştem cu uşurință altuia întâietatea în curaj, forță, experiență, bună dispoziție, frumusețe, noblețe, dar niciodată nu cedăm nimănui, întâietatea în judecată. (II, 17, 53.)

Înțelegere
617 . Ceea ce nu văd dintr-o ochire, văd cu atât mai puțin încăpățânându-mă. (II, 10, 91.)
618 . Prefer să mă-neteleg prin mine însumi, decât prin mijlocirea lui Platon. (III, 13, 199.)
619 . Mi-aş dori să pot înțelege perfect lucrurile, dar nu vreau să cumpăr această înțelepciune la un preț atât de scump. (II, 10, 90.)
620 . În apă, până şi lopata dreaptă pare frântă; nu este important numai să vezi lucrul, ci cum îl vezi. (I, 14, 73.)

Înțelepciune
621 . Întreaga înțelepciune şi vorbă a lumii se cuprinde, în cele din urmă, în a învăța să nu ne temem de a muri. (I, 20, 87.)
622 . Cel puțin să devii înțelept pe spinarea ta. (II,12, 297.)
623 . Înțelepciunea ne [este] mai puțin înțeleaptă ca nebunia. (II, 12, 305.)
624 . Din ce-i făcută nebunia cea mai subtilă, dacă nu din înțelepciunea cea mai subtilă? (II, 12, 201.)
625 . Dacă ar fi fost după mine şi dacă Înțelepciunea m-ar fi vrut de soț, aş fi fugit chiar şi de ea. 9III, 5, 292.0
626 . Îmi place înțelepciunea veselă şi binevoitoare. (III, 5, 282.)
627 . Cine s-a dovedit o dată nebun de legat, nu se va dovedi niciodată înțelept cu adevărat. (III, 6, 353.)
628 . Oricât de savanți am fi cu ştiința altuia, cel puțin înțelepți nu putem fi decât prin propria-ne înțelepciune. (I, 25, 154.)
629 . Cel mai de seamă semn al înțelepciunii este bucuria netulburată. (I, 26, 182.)
630 . Înțelepciunea înseamnă călăuzirea chibzuită a sufletului pe care îl mână cu măsură şi în acelaşi pas şi de care răspunde. (II, 2, 19.)
631 . [Înțelepciunea], cu cât este mai ascuțită şi mai vie, cu atât află în sine mai multă slăbiciune şi cu atât se teme mai mult de sine însăşi. (I, 24, 141.)
632 . Înțelelpciunea îşi cunoaşte excesele sale şi nu are mai puțin nevoie de moderație, cât de nebunie. (III, 5, 278.)
633 . E dovadă de mare prostie ca să îți întuneci propria lumină pentru una de împrumut. (III, 3, 256.)
634 . Înțelepciunea nu strică starea firească. (II, 2, 16.)

635 . Toată înțelepciunea învățăturii mele stă în adevăr, în libertate, în miez. (III, 5, 338.)
636 . Cine, cu curaj, se va afla [înțelept], să dea aceasta de ştire cu glas tare. (II, 6, 54.)
637 . Fie înțelept cât o vrea, dar, la urma urmelor, e om. (II, 2, 16.)
638 . Înțeleptul trăieşte cât se cuvine, nu cât poate. (II, 3, 20.)
639 . Înțelepții poruncesc răului, iar ceilalți îl ignoră. (I, 54, 363.)
640 . În sinea sa, înțeleptul dator să-şi elibereze sufletul din menghine şi să îi dea libertate şi putere de a judeca toate slobod; dar, în afară, se cade să asculte întru totul de purtările şi obiceiurile dobândite de la ceilalți. (I, 23, 130.)
641 . Înțeleptul [...] poate trăi mulțumit oriunde, chiar şi dacă-i singur în mulțimea unui palat; dar dacă e să aleagă [...], va fugi şi de privelişte acestuia. (I, 39, 281.)

Învățătură
642 . S-ar cuveni să ne întrebăm cine este mai bine învățat, nu cine este mai învățat. (I, 25, 152.)
643 . Ucenicia mea nu are alte roade decât să mă facă să simt cât mi-a rămas de învățat. (III, 13, 201.)
644 . Sufletul creşte în măsura în care îl umplem de învățătură. (I, 25, 149.)
645 . Nu e totul să luăm seama la opiniile şi la ştiința altuia, important este să ni le apropiem. (I, 25, 154.)
646 . Cu adevărat, grija şi cheltuiala părinților noştri nu țintesc decât să ne mobileze capul cu ştiință; cât despre judecată şi virtute, nici o ştire. (I, 25, 152.)

Janus
647 . Copilăria să privească înaintea sa, bătrânețea în urmă: nu asta semnifică dublul chip al lui Janus? (III, 5, 278.)

Jignire
648 . Jignirea e cu mult mai grea decât pierderea. (III, 12, 163.)
649 . Nimic nu ne poate jigni mai tare decât superioritatea şi disprețul adevărului. (III, 8, 11.)

Joc
650 . Jocurile copiilor nu sunt jocuri şi trebuie judecate ca fiind faptele lor cele mai serioase. (I, 23, 120.)

Judecată
651 . Îmi judec mai la obiect şi mai aspru greşelile proprii decât pe ale oricui altcuiva. (II, 11, 117.)
652 . Când judeci a faptă anume, înainte de a o califica, trebuie luate în considerare [cât] mai multe circumstanțe, cât şi omul, în totalitatea lui. (II, 11, 115.)
653 . Judecata nu mi-a fost coruptă de moravurile mele nevirtuoase. (II, 11, 117.)
654 . Nu există judecată omenească, oricât de încordată, care să nu ațipească din când în când. (II, 12, 271.)
655 . Aceeaşi e natura care se desfăşoară necontenit. Cine ar putea judeca starea de acum după cum se cuvine, ar putea trage concluzii atât asupra întregului viitor, cât şi a întregului trecut. (II, 12, 167.)
656 . Oamenii care îi judecă şi îi controlează pe proprii lor judecători, niciodată nu se vor supune acestora după cum se cuvine. (II, 12, 220.)

657 . Condamnăm tot ce ni se pare ciudat şi nu înţelegem. (II, 12, 167.)
658 . Dacă judecata noastră stă în mâinile minciunii şi ale erorii înseşi, cât de sigură te poţi aştepta să fie? (II, 12, 305.)
659 . Atât suntem de supuşi schimbărilor necontenite, încât cu mare greutate putem găsi măcar un ceas în tot cursul vieţii, în care judecata să fie limpede. (II, 12, 300.)
660 . Pentru a judeca lucrurile măreţe şi înălţătoare, se cuvine să ai un suflet pe măsura lor; altminteri, le atribuim viciul nostru. (I, 14, 73.)
661 . [Oamenii] nu văd deosebirile între memorie şi judecată. (I, 9, 34.)
662 . Judecata nu ne e răvăşită numai de febră, băuturi şi de marile nenorociri, chiar şi cele mai mărunte fleacuri din lume o pot întoarce pe dos. (II, 12, 299.)
663 . Judecata mea nu se poate potrivi cu judecata semenului meu. (II, 12, 296.)
664 . Judecata noastră firească nu surprinde prea limpede cele ce surprinde. (II, 12, 296.)
665 . Fie că putem judeca pe de-a-ntregul, fie că pe de-a-ntregul nu putem judeca. (II, 12, 285.)
666 . Judecata mea nu progresează necontenit: când pluteşte, când o rostogolesc valurile. (II, 12, 302.)
667 . Să condamni [...] cu hotărâre un lucru ca fiind neadevărat şi imposibil, înseamnă să crezi că ai în minte însăşi puterea maicii noastre natura. (I, 27, 204.)
668 . E o îndrăzneală primejdioasă şi plină de urmări grave să disprețuieşti ceea ce nu înțelelgi. (I, 27, 207.)
669 . Zilnic şi în fiecare ceas spunem despre altul ceea ce am spune mai bine despre noi, dacă ne-am şti aduna judecata pe cât o împrăştiem. (II, 8, 74.)
670 . E oare raţional să faci să depindă viaţa unui înţelept de judecata nebunilor? (I, 16, 9.)
671 . Ştiinţa şi adevărul pot sălăşlui în noi şi fără judecată, iar judecata poate exista şi fără ele. (II, 10, 90.)
672 . Atâta grijă am faţă de libertatea judecăţii mele, încât anevoie o pot părăsi, oricâtă patimă m-ar îmbia. (II, 17, 56.)
673 . [Judecata] se mulţumeşte să se păzească numai de tulburare şi de sminteală. (II, 10, 92.)
674 . Orice judecată cu caracter universal aplicabil, e şubredă şi periculoasă. (III, 8, 35.)
675 . Nu împărtăşesc acea greşeală comună de a judeca pe altul după calapodul meu. (I, 37, 271.)
676 . Aproape în toate suntem judecători nedrepţi [ai femeilor], după cum şi ele sunt în ceea ce ne priveşte. (III, 5, 335.)
677 . E o mărturie a slăbiciunii judecăţii noastre, că ea recomandă lucrurile pentru raritatea sau noutatea lor, ori pentru dificultatea lor, dacă bunătatea şi utilitatea nu le sunt luate în consideraţie. (I, 54, 362.)
678 . Se cuvine să judeci lucrurile după raţiunea proprie, nu după a lumii. (I, 31, 241.)
679 . Ca să pleci la drum, nu-i nevoie decât de puţină chibzuială; dar, odată îmbarcat, toate pânzele se umflă. E nevoie atunci de judecată mult mai adâncă şi hotărâtoare. (III, 10, 130.)
680 . Cine-şi aduce aminte că a fost în atâtea rânduri indus în eroare de propria sa judecată, nu-i prost dacă nu se fereşte de ea în veci de veci? (III, 13, 199.)
681 . Cel ce îşi va da limpede seama de înălţimea unei judecăţi străine, va izbuti să judece şi el la aceeaşi înălţime. (II, 17, 53.)
682 . Judecata este o unealtă bună la toate şi în toate se amestecă. ()I, 50, 351.
683 . Nu pot crede că modesta judecată nu poate ajunge acolo unde ajunge obiceiul. (I, 39, 288.)
684 . E [...] întemeiat să judeci omul după trăsăturile cele mai comune ale vieţii sale. (II, 1, 2.)
685 . Câte fapte, tot atâtea judecăţi. (II, 1, 4.)

686 . Cel mai sigur [...] ar fi să raportezi [acțiunile] la împrejurările lor. (II, 1, 5.)
687 . E lucru greu să judeci altminteri decât după opiniile curente. (III, 11, 143.)

688 . Judecata unui slugarnic, a unui om vândut, fie că e trunchiată şi îngustă, fie că e pătată de obrăznicie şi de ingratitudine. (I, 26, 174.)
689 . Să am o judecată chibzuită e mare lucru pentru mine, chiar dacă realizările nu pot fi întotdeauna la înălțime. (I, 37, 272.)
690 . Judecățile ne sunt bolnave şi urmează corupției moravurilor noastre. (I, 37, 273.)

Jumătate de măsură
691 . Dacă mi-e scâlciată o gheată, las să mi se strice şi cămaşa şi haina: îmi displace să mă pun la punct pe jumătate. (III, 9, 38.)

Jurisdicție
692 . Jurisdicția nu e în folosul judecătorului, ci al judecatului. (III, 6, 356.)

Lacrimă
693 . Nimic nu îmi stârneşte lacrimile cum o fac lacrimile, şi nu numai cele adevărate, ci oricum ar fi, că sunt prefăcute ori chiar pictate. (II, 11, 121.)

Laşitate
694 . Laşitatea este mama cruzimii. (II, 27, 93.)
695 . O formă a laşității este aceea care a introdus în luptele noastre individuale doi, trei sau patru martori. (II, 27, 96.)

Laudă
696 . Nu te gâdilă cine nu te ciupeşte. (III, 12, 165.)
697 . Lauda e întotdeauna plăcută, de la oricine şi pentru orice ne-ar fi adusă. (III, 9, 61.)
698 . Adeseori mi s-a întâmplat să văd oameni lăudați pentru ceea ce ar merita dojană. (II, 11, 115.)
699 . Nu există [...] mijloc de ademenire mai propriu şi mai obişnuit pentru coruperea femeilor, decât să le hrăneşti şi să le adresezi numai cuvinte de laudă. (II, 16, 2.)
700 . Există nu ştiu ce dulceață firească în a te auzi lăudat, dar noi punem prea mare accent pe ea. (II, 16, 10.)
701 . Ce văd frumos la altul, laud şi cinstesc cu mare bunăvoință, mai mult, deseori îmi îngădui să mint, întrecând cu spusele mele cele gândite . (II, 17, 56.)
702 . Truda necesară defăimării numelor [celor] de seamă şi libertatea pe care ți-o iei făcând aceasta, eu le-aş folosi cu mai dragă inimă ca să le dau o mână de ajutor în înălțarea acestor nume şi mai sus. (I, 37, 273.)
703 . Să zici despre tine mai multe decât sunt adevărate, nu înseamnă întotdeauna numai îngâmfare, ci, mai adesea, prostie. (II, 6, 53.)

Leac
704 . Dacă nu iei leacul radical şi puternic pentru dezrădăcinarea răului, ia-l, cel puțin, pe cel blând, ca să te uşureze. (I, 14, 73.)

705 . Răul ne pişcă într-o parte, leacul în cealaltă. (III, 13, 216.)
706 . La bolile cele mai grave, leacurile cele mai drastice. (II, 3, 21.)

Lectură
707 . Lectura îmi slujeşte îndeosebi ca să-mi deştept [...] raţiunea, să dau de lucru judecăţii şi nu memoriei. (III, 3, 252.)

Lege
708 . Nu se poate închipui o stare mai rea de lucruri decât atunci când răutatea pretinde că este legitimă. (III, 12, 161.)
709 . În numeroase lucruri foarte deosebite există o lege dublă, aceea a onoarei şi a dreptăţii. (I, 23, 129.)
710 . E preferabil să ceri legilor să impună ceea ce pot impune. (I, 23, 135.)
711 . Regula regulilor şi legea generală a legilor este ca fiecare să respecte [legile] locului unde se află. (I, 23, 130.)
712 . Legile au gândit mai bine ca noi. (II, 8, 76.)
713 . Dacă există cu adevărat o lege naturală [...], cum ar fi grija pe care şi-o poartă fiecare animal să se apere şi să fugă de cele ce îi dăunează, apoi dragostea născătorului pentru prăsilă, stă pe locul doi. (II, 8, 61.)

Lene
714 . Urăsc în aceeaşi măsură lenea dospită şi adormită ca şi truda spinoasă şi grea. (III, 5, 342.)

715 . Pentru leneş, studiul este un chin (I, 14, 72.)

Libertate
716 . [Sufletul] e stăpân al patimilor şi al senzualităţii sale, stăpân al lipsurilor, al ruşinii, al sărăciei şi al tuturor celorlalte neajunsuri ale soartei [...]. Într-aceasta constă adevărata şi suverana libertate, datorită căreia putem rămâne indiferenţi faţă de forţă şi de nedreptate şi să ne batem joc de temniţe şi de lanţuri. (I, 20, 100.)
717 . E normal ca [lucrurile] să ne reţină interesul, numai să nu pună stăpânire asupra noastră. (III, 10, 110.)
718 . Libertatea sufletului trebuie menajată şi nu se cuvine ipotecată decât pentru dreptate. (III, 10, 112.)
719 . Nu mi se întâmplă să prind animal viu căruia să nu-i redau libertatea. (II, 11, 124.)
720 . Adevărata libertate este să poţi orice asupra ta însuţi. (III, 12, 164.)

Limbă
721 . Mânuirea şi folosirea limbii de către spiritele alese îi conferă preţ nu atâta înnoind-o, şi dându-i sensuri viguroase şi variate, întinzând-o şi mlădiind-o; ei nu introduc cuvinte noi, ci le îmbogăţesc pe cele pe care le au, aprofundându-le înţelesul şi folosirea, învăţând limba cu întorsături neobişnuite, dar asta, cu prudenţă şi iscusinţă. (III, 5, 320.)

Limbaj
722 . De-aş putea să nu folosesc decât [cuvintele] care sunt utilizate în halele Parisului! (I, 26, 196.)

723 . În privința limbajului, căutarea frazelor inedite şi a cuvintelor puțin cunoscute, provine dintr-o ambiție şcolărească şi puerilă. (I, 26, 196.)

Linişte
724 . Din moment ce filosofia nu a ştiut să găsească nicio cale valabilă pentru toți către liniştea [lăuntrică], fiecare s-o caute de unul singur. (II, 16, 7.)

Lipsă de apărare
725 . Cine este descoperit dintr-o parte, este descoperit pretutindeni. (II, 15, 369.)

Lume
726 . Lumea nu-i decât o şcoală a căutării. (III, 8, 15.)
727 . Nimic nu-i mai bun ca lumea. (II, 12, 272.)
728 . Nimic mai verosimil decât ca trupul acesta mare, căruia îi spunem Lume, să fie altceva decât credem. (II, 12, 310.)
729 . Lumea aceasta mare [...] constituie oglinda în care se cuvine să ne privim ca să ne cunoaştem cum trebuie. (I, 26, 178.)
730 . Lumea e doar varietate şi deosebire. (II, 2, 9.)
731 . Atâtea stări de spirit, partide, idei, opinii, legi şi obiceiuri [câte afli în lume], ne învață să le judecăm sănătos pe ale noastre şi ne învață judecata să îşi recunoască imperfecțiunea şi slăbiciunea ei firească, ceea ce nu e o ucenicie uşoară. (I, 26, 178.)

Luptă
732 . Este primejdios să [ajungi] a nu mai putea vârî săbiile în teacă. (II, 15, 369.)
733 . Una dintre înțelepciunile cele mai de seamă [ale artei militare] e să nu-ți împingi duşmanul la deznădejde. (I, 47, 330.)
734 . La fel de mult îmi plac rănile, ca şi vânătăile. (III, 5, 342.)

Martor
735 . Nu există martor mai sigur decât îşi este fiecare singur. (II, 16, 11.)

Masă
736 . Conştiința de a fi folosit celelalte ore [ale zilei], e condimentul savuros şi potrivit al meselor. (III, 13, 246.)

Mască
737 . Starea de spirit a celui care se ascunde în spatele unei măşti, e laşă şi servilă. (II, 17, 40.)
738 . Trebuie să smulgi masca lucrurilor, ca şi a persoanelor. (I, 20, 105.)

Maturitate
739 . Maturitatea îşi are defectele ei, precum adolescența are altele şi mai rele. (III, 12, 178.)

Maximă
740 . O maximă potrivită [...] nu este atât un cuvânt bun, cât o bună lovitură de bici dată prostiei uzuale a judecății. (I, 23, 127.)

Măgulire
741 . Cei care nu se cunosc pe ei înşişi, se pot hrăni cu măguliri mincinoase, nu eu care mă văd şi mă cercetez până-n rărunchi şi care ştiu bine câte-s ale mele. (III, 5, 286.)

Măreție
742 . Măreția sufletului nu înseamnă atâta să tinzi către culmi şi înainte, cât să ştii să te aşezi la locul tău şi să te îngrădeşti. (III, 13 248.)

Mărturisire
743 . Câteodată e suficientă mărturisirea [faptelor rele], ca să ai o satisfacție. (III, 5, 284.)
744 . Mărturisirea generoasă şi de la sine, nemulțumeşte reproşul şi dezarmează ocara. (III, 9, 82.)
745 . Nu mă grăbesc să spun lumii ce are de făcut [...], ci cele pe care le fac eu. (I, 28, 220.)

Măsură
746 . Trebuie să te mulțumeşti cu lumina pe care binevoieşte soarele să ne-o dăruie prin razele sale; iar cine va ridica ochii să dobândească mai multă, din chiar ființa sa, să nu i se pară ciudat dacă, pentru temeritatea lui, îşi pierde vederile. (I, 32, 259-260.)
747 . A şti să alegi [măsura dreaptă] şi să te porți cu măsură, e una dintre cele mai trudnice îndeletniciri. (I, 26, 169.)

Medic
748 . Când nu folosesc rețete uzuale, medicii le folosesc pe cele opuse lor. (I, 24, 138.)
749 . Când nu pot vindeca rana, [medicii] se mulțumesc să o adoarmă şi să o înăbuşe. (II, 12, 206.)

Medicament
750 . Ceea ce nu poate face natura pentru mine [când sunt bolnav], nu vreau s-o facă un hap. (III, 9, 85.)

Medicină
751 . În ciuda medicinei, suntem sortiți îmbătrânirii, slăbirii, îmbolnăvirii. (III, 13, 219-220.)

Mediu
752 . Ce este în afara noastră, să fie ale noastre, dar nu îmbucate şi lipite de noi, astfel încât să nu le poți desprinde fără să apuci să te jupoi şi fără să rupi odată cu ele o bucată din tine. (I, 39, 286.)

Memorie
753 . Memoria este receptacolul şi teaca ştiinței. (II, 17, 45.)
754 . Cu cât mă îndoiesc de [memorie] mai mult, cu atât mă tulbură mai tare. (II, 17, 43.)
755 . Dacă strunesc [memoria], se sperie; şi dacă a început să se clatine, cu cât o strunesc mai tare, cu atât înlemneşte şi se împiedică mai mult. (II, 17, 43.)
756 . [Memoria] mă slujeşte când îi vine vremea, nu când îmi vine mie. (II, 17, 43.)
757 . Truda noastră este în vederea umplerii memoriei, iar judecata şi conştiința le lăsăm goale. (I, 25, 152.)

758 . Memoria nu ne prezintă ceea ce preferăm noi, ci ceea ce-i place ei. (II, 12, 205.)
759 . Dugheana memoriei este cu bună-ştiinţă mai bine aprovizionată ca aceea a născocirilor. (I, 9, 35.)
760 . Memoria excelentă adesea merge mână în mână cu judecata slabă. (I, 9, 34.)
761 . A-ţi goli şi a-ţi curăţa memoria, nu este drumul propriu şi specific ignoranţei? (II, 12, 205.)
762 . Dacă ştiu câte ceva, în schimb nu ţin minte multe. (II, 10, 89.)
763 . A şti pe de rost, înseamnă să nu ştii, înseamnă să păstrezi ce ţi s-a dat spre paza memoriei. (I, 26, 171.)

Mesaj
764 . Dacă îmi va fi cu putinţă, mă voi feri ca moartea mea să lămurească ceea ce în timpul vieţii n-am spus prea limpede. (I, 7, 32.)

Meserie
765 . Fiecăruia îi place să discute despre meseria celuilalt şi nu despre a sa. (I, 17, 78.)

Mincinos
766 . [Mincinoşii], când se deghizează şi se prefac, dacă-i pui să repete într-una aceeaşi istorie, tot vor călca în strâchini. (I, 9, 36.)

Minciună
767 . Minciuna-i viciu blestemat. (I, 9, 36.)
768 . Dacă am şti cât de grea şi cât de cumplită este [minciuna], am osândi-o cu mai mult sârg decât alte crime. (I, 9, 37.)
769 . Cât de puţin sociabil este limbajul minciunii faţă de tăcere. (I, 9, 38.)
770 . Reversul adevărului are o sută de mii de chipuri şi un câmp de desfăşurare nelimitat. (I, 9, 37.)
771 . Dacă ai îndrumat limba pe calea greşită, te miri că este cu neputiţă să o mai aduci pe calea dreaptă. (I, 9, 37.)
772 . Singură, minciuna şi, având ceva mai puţină importanţă, încăpăţânarea, mi se par a se cuveni să fie combătute cu orice preţ de când apar sau se dezvoltă; ele cresc odată cu [copiii]. (I, 9, 37.)
773 . Cine nu se simte destul de stăpân pe memoria sa nu trebuie să se încurce cu minciuna. (I, 9, 36.)
774 . Să minţi, e un viciu murdar. (II, 18, 65.)
775 . Fiind atât de uşor să imprimi în sufletul omenesc toate născocirile, e nedrept să-i oferi minciuni, fie inutile, fie dăunătoare, în locul celor profitabile. (II, 12 ,229.)
776 . Sufletul meu, după cum e plămădit, alungă minciuna şi urăşte chiar şi gândul ei. (II, 17, 40.)
777 . Minţind, mă păgubesc mai tare pe mine decât pe cel pe care-l mint. (II, 17, 56.)
778 . Minciuna mi se pare şi mai rea decât desfrânarea. (III, 5, 284.)

Minuni
779 . Minunile sunt pe măsura ignoranţei noastre în privinţa naturii, nu pe măsura fiinţei naturii. (I, 23, 122.)

Mâncare
780 . E mai sănătos să mănânci mai consistent şi mai puţin, decât să mănânci des. (III, 13, 239.)

Mândrie
781 . Dacă există mândrie [...] în mine [...], mă stropeşte, dar nu mă vopseşte. (II, 17, 23.)
782 . Există două aspecte în strălucirea [mândriei], adică să te stimezi prea mult şi să nu stimezi suficient pe altul. (II, 17, 21.)
783 . Niciun om de suflet nu se înjoseşte să se mândrească prin ceea ce are comun cu cei mulţi. (II, 7, 57.)
784 . Mândria şi curiozitatea sunt cele două nenorociri ale sufletului nostru. Una ne împinge să ne băgăm nasul în toate, cealaltă ne împiedică să lăsăm ceva neisprăvit sau neclarificat. (I, 27, 208.)

Mânie
785 . Nu numai că mânia turbură, dar moaie şi braţul celui care pedepseşte. (III, 10, 117.)
786 . Cei care-şi prelungesc mânia şi ura dincolo de pricină, după cum fac majoritatea, dovedesc că ele provin dintr-altă parte şi dintr-altă cauză. (III, 10, 123.)

Moarte
787 . Dacă nu ştiţi cum să muriţi, să nu vă pese: natura o să vă informeze la faţa locului, pe de-a-ntregul şi arhisuficient. (III, 12, 171.)
788 . Majorităţii [oamenilor], pregătirea pentru moarte le-a creat mai multe frământări decât suferinţa în sine. (III, 12, 170.)
789 . Că trăieşti mult sau puţin, tot una-i în faţa morţii. (I, 20, 101.)
790 . Nu devenim alţii ca să murim. (II, 11, 113.)
791 . Adevărată plăcere mi-ar face ca, murind, să nu le fac [alor mei] nici plăcere, nici neplăcere. (III, 9, 88.)
792 . Moartea nu o simţim [...]. e mişcarea unei clipe. (I, 14, 58.)
793 . Mii de dobitoace, mii de oameni mor înainte de a-şi da seama că sunt ameninţaţi cu moartea. (I, 14, 58.)
794 . În moarte, vedem în primul rând durerea. (I, 14, 58.)
795 . Neliniştea pe care o provoacă închipuirea morţii este aceea ce ne face să nu răbdăm durerea şi să o simţim de două ori mai puternică, deoarece ne ameninţă cu moartea. (I, 14, 58.)
796 . De ce oare, dintre atâtea vorbe care vor să convingă pe alţii să dispreţuiască moartea şi să nu se lase înfrânţi de durere, nu reţinem câteva şi pentru noi? (I, 14, 73.)
797 . Moartea e inevitabilă. (I, 20, 88.)
798 . Lucrarea necontenită a vieţii e clădirea morţii. (I, 20, 101.)
799 . Atât tinerii cât şi cei vârstnici părăsesc viaţa la fel. Toţi pleacă de parcă de abia ar fi intrat. (I, 20, 90.)
800 . Să învăţăm să înfruntăm [moartea] cu fermitate şi să o combatem. (I, 20, 93.)
801 . Locul unde ne aşteaptă moartea nu e sigur; să o aşteptăm pretutindeni. (I, 20, 94.)
802 . Am văzut mulţi cărora prin moarte li s-a conferit o reputaţie mai bună sau rea, privind întreaga lor viaţă. (I, 19, 86.)
803 . Nu ne simţim deloc zdruncinaţi când moare tinereţea, lucru care este în esenţă şi în adevăr, o moarte mai cruntă decât moartea totală a unei vieţi tânjitoare, ce nu este altceva decât moartea de bătrâneţe. (I, 20, 99.)

804 . La ce ne-ar păsa când vine [moartea], din moment ce este inevitabilă. (I, 20, 100.)
805 . Vreau [...] ca moartea să mă găsească sădindu-mi verzele şi nepăsător faţă de ea şi cu atât mai puţin faţă de grădina mea rămasă neisprăvită. (I, 20, 97.)
806 . Cel care îi va învăţa pe oameni să moară, îi va învăţa să trăiască. (I, 20, 98.)
807 . A şti să mori, te eliberează de orice supunere şi oprimare. (I, 20, 94.)
808 . Deseori ne apasă moartea pentru că-i apasă pe ceilalţi. (III, 9, 88.)
809 . Există o moarte potrivită nebunilor şi alta potrivită înţelepţilor. (III, 9, 88.)
810 . Orice moarte trebuie să fie pe măsura vieţii. (II, 11, 113.)
811 . Câteodată însăşi fuga de moarte ne face să alergăm către ea. (II, 3, 24.)
812 . Nu te supără să fii mort, ci să mori. (II, 13, 359.)
813 . Moartea [...] nu mai apucă să ucidă decât jumătate sau un sfert din om. (III, 13, 237.)
814 . Dorinţa ca şi moartea să fie flositoare şi bărbătească, e generoasă; dar asta nu stă atâta în hotărârea noastră, cât în noroc. (II, 21, 78.)
815 . [Moartea] e într-adevăr capătul [vieţii], dar nu scopul ei. (III, 12, 171.)
816 . Nimeni nu moare înainte de a-i veni ceasul. (I, 20, 104.)
817 . Moartea ta este un fragment din ordinea universului, este un fragment din viaţa lumii. (I, 20, 101.)
818 . [Natura] nu a hotărât decât o singură intrare în viaţă, dar o sută de mii de ieşiri. (II, 3, 20.)

Moaşă
819 . Dacă avem nevoie de-o moaşă ca să fim aduşi pe lume, chiar că avem nevoie de o moaşă şi mai bună ca să ne ducă de-aici. (III, 9, 80.)

Moderaţie
820 . Vă recomand moderaţia, cumpătarea şi fuga [...] de straniu, atât în păreri, în idei, cât şi în purtări sau altceva. (II, 12, 290.)

Modestie
821 . Să spui despre tine mai puţin decât se cuvine, înseamnă prostie şi nu moderaţie. (II, 6, 53.)

Moravuri
822 . Moravurile mele îmi par mai îngrădite şi mai disciplinate decât judecata. (II, 11, 117.)
823 . Cine face pe mortul-viu, poate fi luat drept un viu-mort. (III, 9, 81.)

Mulţumire
824 . Mulţumirea maximă şi deplină e mai mult aşezată decât zburdalnică. (II, 20, 73.)
825 . Nu e oare [..] o mărturie unică a imperfecţiunii, că nu-ţi poţi întemeia mulţumirea pe nimic? (I, 53, 360.)
826 . Dacă mi s-ar părea că sunt perfect de bun şi de înţelept, aş striga-o în gura mare. (II, 6, 53.)
827 . Nicicând n-a ieşit din mine ceva care să mă mulţumească. (II, 17, 23.)

Muncă
828 . Munca şi plăcerea, foarte deosebite după firea lor, se asociază totuşi, prin nu ştiu ce legătură firească. (II, 20, 73.)
829 . Tot ce poţi face altădată, poţi face şi azi. (I, 20, 95.)
830 . Toate le fac cu voioşie, iar prea marea concentrare îmi orbeşte judecata, o întristează şi o

oboseşte. (II, 10, 91.)
831 . Pe fiecare îl poți cunoaşte după cele ce făureşte. (II, 8, 61.)

Muribund
832 . Pe morți nu-i plâng [...]; dar plâng amarnic pe muribunzi. (II, 11, 121.)

Naştere
833 . După cum naşterea noastră aduce cu sine naşterea tuturor lucrurilor, la fel şi moartea noastră va produce moartea tuturor lucrurilor. (I, 20, 100.)
834 . Nu suntem cu adevărat animale, numind act animalic acela care ne generează? (III, 5, 326.)

Natură
835 . Atâta am încărcat frumusețea şi bogăția lucrărilor [maicii noastre natura] cu născocirile noastre, încât am înăbuşit-o de tot. (I, 31, 245-246.)
836 . Toate eforturile noastre nu pot măcar să priceapă cuibul celei mai neînsemnate păsări, alcătuirea, frumusețea şi folosul lui, nici urzeala păianjenului urât şi firav. (I, 31, 246.)
837 . Să dăm frâu liber naturii; se pricepe mai bine ca noi la treburile sale. (III, 13, 219.)
838 . Natura însăşi ne întinde mâna şi ne dă curaj. (I, 20, 98.)
839 . Dacă natura nu ne ajută puțin, e greu ca arta şi industria să progreseze. (I, 20, 94.)
840 . Natura şi-a îmbrățişat în chip universal toate făpturile. (II, 12, 150.)
841 . Cele ce ne-a poruncit natura cu adevărat, le ascultăm, desigur, printr-un consimțământ comun. (II, 12, 322.)
842 . E nedrept să corupi legile [naturii]. (III, 13, 245.)
843 . Natura e o călăuză blândă, dar nu e blândă pe cât e de prudentă şi dreaptă. (III, 13, 253.)
844 . Nu poți da greş când asculți de fire. (III, 12, 181.)
845 . Preceptul suveran e să te conformezi [naturii]. (II, 12, 181.)
846 . Cine îşi închipuie, ca într-un tablou, măreața imagine a maicii noatre natura, în întreaga-i maiestate, cine citeşte pe chipu-i diversitatea ei generală şi constantă, cine se percepe în ea, dar nu ca un eu, ci ca o întreagă împărăție, [...] numai acela judecă lucrurile după adevărata lor măsură. (I, 26, 178.)

Nădejde
847 . Sufletul zguduit şi tulburat se pierde în sine însuşi, dacă nu îi dai putința să se agațe de ceva. (I, 4, 22.)
848 . Fără nădejde şi fără dragoste, n-avem nimic de preț. (III, 5, 330.)

Necesar
849 . Trebuie să alergi după ce-ți e mai de trebuință. (II, 16, 2.)
850 . Ne lipsesc frumusețea, sănătatea, înțelepciunea, virtutea şi alte lucruri esențiale ca acestea; podoabele exterioare se caută după ce am făcut față lucrurilor celor mai necesare. (II, 16, 2.)

Necesitate
851 . Nu e şi acesta un avantaj, să nu mai fii supus necesității care îi înfrânează pe ceilalți? (II, 12, 218.)
852 . Prin însăşi dorința sa, omul nu ştie să afle ce îi trebuie. (II, 12, 316.)

853 . Slăbiciunea stării noastre ne împinge la necesitatea de a ne sluji de mijloace rele în vederea unui scop bun. (II, 23, 84.)

Nedreptate
854 . În zilele mele, cel care nu-i decât o paricid şi hulitor, e om de bine şi cinstit. (II, 17, 38.)
855 . [Principii] sunt tovarăşii, dacă nu stăpânii legilor. (I, 3, 15.)
856 . Fiecare apasă păcatul tovarăşului său şi îl şterge pe al său. (II, 2, 10.)
857 . Ceea ce este făptuit cu curaj, e întotdeauna făptuit cinstit, în epocile în care justiția a murit. (II, 15, 369.)

Nefiresc
858 . Toate căile nefireşti, mă mânie. (II, 12, 290.)

Negare
859 . Pot [...] păstra taina, dar [...] nu pot nega, fără efort şi neplăcere. (III, 5, 284.)

Neîncredere în sine
860 . Atâta ne bizuim pe ceilalți, încât ne slăbesc forțele. (I, 25, 154.)

Nehotărâre
861 . Nehotărârea mi se pare păcatul cel mai vădit şi mai comun al firii noastre. (II, 1, 2.)

Nemurire
862 . Omul se îngrijeşte cât poate să-şi prelungească ființa; îşi depune toate silințele: [...] îşi foloseşte orice idee ca să se reclădească. (II, 12, 283.)
863 . Mormintele slujesc la păstrarea trupurilor; gloria - la păstrarea numelui. (II, 12, 283.)
864 . Atâtea nume, atâtea izbânzi şi cuceriri adâncite în uitare, fac ridicolă nădejdea de a-l face pe al nostru să dăinuie în veci. (I, 26, 178.)

Nenorocire
865 . Nenorocirea tot slujeşte la ceva. (II, 17, 38.)
866 . Prefer nenorocirile limpezi, care nu mă pun la încercare şi nici nu mă chinuie după ce trece clipa de şovăire a desfăşurării lor şi care, de la început, mă aruncă direct în brațele suferinței. (II, 17, 6.)
867 . Sprijinindu-se de zid şi dând înapoi, chemăm şi atragem nenorocirea care ne amenință. (I, 46, 61.)
868 . Faceți în aşa fel ca virtutea să vă înăbuşe nenorocirea. (III; 5, 315.)

Neobişnuit
869 . Toate acțiunile ce depăşesc limitele obişnuite sunt supuse unor interpretări cumplite. (II, 2, 17.)

Nepăsare
870 . Viciul opus curiozității este nepăsarea. (II, 4, 36.)

Neplăcere
871 . Pentru ca neplăcerea să depăşească limita, trebuie să cuprindă întreg sufletul şi să-i împiedice orice mişcare de voie. (I, 2, 12.)

Neputință
872 . Nu se cade ca dificultatea să mă aducă la disperare, la fel nici neputința mea, căci nu e decât a mea. (II, 12, 293.)

Nesiguranță
873 . Starea cea mai grea pentru mine este [...] să mă simt vânzolit de temere şi de deznădejde. (II, 17, 36.)

Nestatornicie
874 . Ce ne-am propus în ceasul acesta, îl schimbăm curând şi iarăşi ne întoarcem de unde am plecat; numai mişcare şi nestatornicie. (II, 1, 3.)
875 . Adierea întâmplărilor mă clatină după pofta sa, dar, pe deasupra, mă mai mişc şi mă tulbur eu însumi, prin instabilitatea stării mele. (II, 1, 6.)
876 . Împrumut sufletului meu când un chip, când altul, după partea pe care-l culc. (II, 1, 6.)
877 . În fiecare zi altă toană şi stările noastre de spirit se schimbă odată cu vremea. (II, 1, 4.)
878 . Să nu te miri că cel pe care l-ai văzut ieri atât de îndrăzneț, îl vezi atât de laş mâine. (II, 1, 5-6.)
879 . Felul nostru obişnuit este să ne luăm după aplecarea poftei noastre, la stânga, la dreapta, în sus, în jos, după cum ne poartă adierea prilejurilor. (II, 1, 3.)

Nestăpânire
880 . Spiritul repezit şi nesătul nu ştie să pună frână poftei sale. (I, 47, 329-330.)

Neşansă
881 . Îmi este suficient să mă pregătesc pentru neşansă atunci când îmi surâde norocul, iar când mă simt în largul meu, să-mi închipui răul ce urmează să-mi vină, atât cât mă poate duce imaginația. (I, 39, 287.)

Neverosimil
882 . E o prezumție stupidă să disprețuieşti şi să acuzi de falsitate ceea ce nu pare verosimil. (I, 27, 203-204.)

Nevinovăție
883 . Lipsa de politețe, ignoranța, sărăcia duhului, bădărănia, îmbracă uneori haina nevinovăției. (II, 12, 210.)
884 . Nevinovăția mea e o nevinovăție prostească: nu are forță şi nici ştiință. (II, 11, 119.)

Nevoie
885 . Nevoia plămădeşte oamenii şi-i însoțeşte. (III, 9, 51.)
886 . Trăiesc de pe o zi pe alta şi mă mulțumesc să am cum face față nevoilor de azi şi celor obişnuite; celor neobişnuite, nu le-ar fi de ajuns toate agonisirile lumii. (I, 14, 71.)
887 . Dacă este rău să trăieşti în nevoie, cel puțin nu-i deloc nevoie să trăieşti în nevoie. (I, 14,

73.)
888 . Nevoia este o învățătoare violentă. (I, 47, 330.)

Noroc
889 . Atâtea schimbări ale stării şi norocului ne învață să nu punem mare preț [pe starea şi norocul nostru]. (I, 26, 178.)
890 . Norocul a mai mult de jumătate din oameni se pierde fără urmă. (II, 16, 14.)
891 . Adesea întâlneşti norocul pe urmele rațiunii. (I, 34, 262.)
892 . Câteodată s-ar zice că [norocul] anume se joacă cu noi. (I, 34, 263.)

Noutate
893 . Oricât de atrăgătoare ar fi noutatea, nu mă schimb cu uşurință, de teamă să nu pierd la schimb. (II, 12, 306.)
894 . Noutatea lucrurilor ne incită să le căutăm cauzele mai curând decât măreția. (I, 27, 205.)

Nuia
895 . Nu cunosc alt efect al nuielii decât că îndeamnă sufletele să fie şi mai laşe sau mai îndârjite în încăpățânare. (II, 8, 66.)

Obicei
896 . Vedem, ceea ce adeseori simțim, cum obiceiul ne îndobitoceşte simțurile. (I, 23, 119.)
897 . Ce putere să aibă [obiceiul] asupra judecăților şi credințelor noastre? (I, 23, 121.)
898 . Nu există ceva în care lumea să difere mai mult ca în privința obiceiurilor şi legilor. (II, 12, 322.)
899 . Obiceiul este o învățătoare înşelătoare. (II, 12, 118.)
900 . Mult mai bine descoperi efectele [obiceiului] după ciudatele întipăriri pe care le lasă în sufletele noastre, când nu găseşte o împotrivire suficient de îndârjită. (I, 23, 120-121.)
901 . Obiceiul este o a doua natură şi nu mai puțin puternică decât prima. (III, 10, 119-120.)
902 . Fiecare obicei cu rațiunea lui. (III, 9, 89.)
903 . Ceea ce a ieşit din țâțânile obiceiului, se socoteşte ieşit din țâțânile rațiunii. (I, 23, 127.)
904 . Obiceul ne răpeşte adevăratul chip al lucrurilor. (I, 23, 127.)
905 . Ori încotro apuc, trebuie să dărâm o barieră a obiceiului. (I, 36, 267.)
906 . Legile conştinței, despre care afirmăm că sunt generate de natură, se nasc din obicei. (I, 23, 126.)
907 . Vedem [obiceiul] forțând legile naturii. (I, 23, 118.)

Obişnuința
908 . [Obişnuința] îşi impune autoritatea asupra noastră încetul cu încetul şi pe furiş. (I, 23, 118.)
909 . Prin mijlocirea obişnuinței, fiecare este mulțumit de locul unde l-a aşezat natura. (I, 23, 127.)
910 . Numim nefiresc ceea ce contrazice obişnuitul. (II, 30, 118.)
911 . Obişnuința adoarme ochii judecății. (I, 23, 122.)

Obrăznicie
912 . Din clipa în care ai depăşit limitele obrăzniciei, nu mai ai margine. (II, 10, 98.)

Observare
913 . Tot cercetând darurile şi fasoanele fiecăruia, se va naşte pofta celor bune şi disprețul pentru cele rele. (I, 26, 175.)

Odihnă
914 . Nimic nu este atât de scump ca grija şi truda, iar eu nu caut decât să mă odihnesc şi să-mi iau răgaz. (III, 9, 47.)

Oglindire
915 . Nu-mi pasă atâta cum mă consideră altul, cât îmi pasă cum mă văd eu pe mine însumi. (II, 16, 11.)

Om
916 . Oamenii se deosebesc ca dorințe şi puteri. (III, 12, 172.)
917 . [Oamenii] trebuie îndreptați spre binele lor, după fire şi pe căi deosebite. (III, 1,2 172.)
918 . [O, omule] eşti cunoscătorul fără cunoaştere, magistratul fără magistratură şi, la urma urmelor, bufonul bufoneriei. (III; 9, 110.)
919 . Când îmi închipui omul gol-goluț [...], cu tarele şi defectele lui, cu supunerea lui firească şi cu imperfecțiunile lui, socot că am avut tot dreptul, mai mult ca oricare alt animal, să ne ascundem şi ne acoperim. (II, 12, 190.)
920 . Suntem singurul animal ale cărui defecte şi imperfecțiuni îi jenează pe proprii săi semeni. (II, 12, 190.)
921 . Monstrul acesta furios, cu atâtea brațe şi atâtea capete, e tot omul slab, năpăstuit şi nenorocit. (II, 12, 177.)
922 . Omul nu poate fi decât ceea ce este, nici nu poate să-şi imagineze mai mult decât e în stare. (II, 12, 239.)
923 . Ce aroganță stupidă ar fi să ne socotim lucrul cel mai perfect din univers. (II, 12, 253.)
924 . Cu greu poți găsi temei de judecată şi certitudine constantă şi egală sie însăşi [în privința omului]. (I, 1, 8.)
925 . Omul, dintre toate făpturile, este cea mai călcată de necazuri şi cea mai plăpândă. (II, 12, 145.)
926 . Suntem unicul animal [...] care, în acțiunile sale fireşti, trebuie să se ascundă de semenii săi. (II, 12, 190.)
927 . Suntem singurul animal lăsat gol pe pământul gol. (II, 12, 150.)
928 . Fără ucenicie, omul nu ştie nimic altceva [...] decât să plângă. (II, 12, 151.)
929 . Cât priveşte forța, nu există pe pământ animal care să pătimească atâtea cât omul. (II, 1,2 159.)
930 . [Omul] nu e bine nici să fugă întotdeauna de durere, nici să alerge întotdeauna după plăcere. (II, 12, 204.)
931 . Omul e în stare de toate, dar şi de nimic. (II, 12, 294.)
932 . Nu există nimic care să nu ne stea în puteri. (II, 29, 107.)
933 . Ce animal denaturat e acela căruia îi e scârbă de sine însuşi şi căruia plăcerile îi sunt poveri! (III; 5, 327.)
934 . Nimic nu este mai puțin sociabil şi mai sociabil ca omul; una datorită viciului său, cealaltă, datorită firii. (I, 39, 281.)
935 . E de lăudat sufletul [omului] care ştie să se încordeze şi să se destindă, care se află la locul

său pretutindeni unde-l aşează întâmplarea, care poate conversa cu vecinul despre gospodărie, despre vânătoare, care poate sta de vorbă cu plăcere cu un dulgher şi cu un grădinar. (III, 3, 254.)

Onoare
936 . Limitele onoarei nu sunt atât de strâmt îngrădite: ai de unde să-i dai drumul (III; 5, 305.)

Operă
937 . Şi dacă nimeni nu mă va citi, mi-am pierdut oare timpul, ocupându-mi atâtea ore de răgaz cu cugetări atât de folositoare şi de plăcute? (II, 18, 63.)
938 . Nu mi-am făcut cartea mai mult decât m-a făcut ea pe mine, carte consubstanțială autorului, rod al preocupării intime, membru al vieții mele. (II, 18, 63-64.)

Opinie
939 . Bogăția şi sărăcia depind de opinia fiecăruia. (I, 14, 72.)
940 . Opinia este o parte [a alcătuirii sufleteşti] puternică, îndrăzneață, nelimitată. (I, 14, 65.)
941 . Orice opinie poate fi suficient de puternică pentru a se face îmbrățişată cu prețul vieții. (I, 14, 54.)
942 . Gustul celor bune şi al celor rele depinde în mare măsură de opinia ce-o avem în privința lor. (I, 14, 51.)
943 . Majoritatea opiniilor oamenilor sunt adoptate în urma credințelor străvechi, în baza autorității şi creditului. (II, 12, 264.)
944 . Opiniile comune nu le preiei niciodată. (II, 12, 264.)
945 . Îmi schimb greu părerile, cu atât mai mult cu cât văd că părerile opuse sunt la fel de neputincioase ca şi ale mele. (II, 17, 50.)
946 . Prima [opinie] slujeşte drept tulpină celei de a doua. (III, 13, 193.)
947 . Nu judec opiniile după vârsta [celui ce le emite]. (III, 11, 143.)
948 . Fiecare venerând în sinea sa opiniile şi moravurile acceptate şi împărtăşite de la cei din jur, nu se poate desprinde de ele fără remuşcări, nici nu se întâmplă să le pună în practică fără a sconta să obțină vreun avantaj. (I, 23, 126.)

Opțiune
949 . Cine cercetează şi analizează toate circumstanțele şi consecințele, e încurcat când e vorba să aleagă. (II, 20, 76.)

Oratorie
950 . Atâtea cuvinte de dragul cuvintelor! (III, 9, 36.)
951 . În arta oratorică nu poți lua în împrumut forța şi nervul. (I, 26, 196.)

Ordine
952 . Minunată viață este aceea care se menține necontenit în ordine, chiar şi în intimitatea sa. (III, 2, 238.)
953 . Fie prin dorință, fie prin imaginație, nu poți clinti niciun punct din fantezie, fără ca ordinea lucrurilor să nu fie răsturnată, atât în trecut, cât şi în viitor. (III, 2, 247.)

Orgoliu
954 . Orgoliul constituie pierzania şi corupția [omului]. (II, 1, 210.)

955 . Orgoliul nu sălăşluieşte decât în gând; limba nu poate avea decât o parte prea mică. (II, 6, 53.)
956 . Dacă vreunul se îmbată cu propria-i ştiință, să privească înapoi şi să-şi întoarcă ochii către secolele trecute; atunci îi vor scădea coarnele, aflând în ele atâtea mii de spirite care-l calcă în picioare. (II, 6, 53.)
957 . Nu cunosc nicio însuşire datorită căreia cineva să se îngâmfe în asemenea măsură, în pofida multelor defecte şi slăbiciuni pe care le are. (II, 6, 53.)

Pace
958 . Întotdeauna s-a vădit a fi necugetat acela care, bizuindu-se doar pe o vorbă, să lase paza unui oraş supus de bunăvoie, pe seama unei armii biruitoare şi să deschiză porțile lui, ostaşilor. (I, 6, 28.)
959 . Zadarnic fuge de război cel ce nu se poate bucura de pace şi zadarnic fuge de trudă cel ce nu se poate bucura de răgaz. (II, 3, 25.)

Paradox
960 . Plângem şi râdem de acelaşi lucru. (I, 38, 276.)

Patimă
961 . Filosofia recunoaşte că majoritatea acțiunilor cele mai frumoase şi mai nobile, purced din impulsul patimilor şi au nevoie de acestea. (II, 12, 303.)
962 . Tăria şi încordarea sufletului înăbuşă şi sting patimile trupeşti de cum încep să se mişte. (II, 11, 114.)
963 . Toate patimile câte ne îmbie la gustarea lor şi la hrănirea cu ele, nu sunt patimi adevărate. (I, 2, 13.)
964 . Patimile produc în sufletul nostru schimbări nenumărate şi necontenit îl tiranizează cumplit. (II, 12, 304.)
965 . Patimile nu le stăpâneşti întotdeauna după măsura împrejurărilor şi adesea irump aprig şi violent. (III, 10, 130-131.)
966 . Patimile sunt tot atât de uşor de evitat, pe cât de greu sunt de temperat. (III, 10, 132.)
967 . Viscolirile patimilor ajung [sufletul] din urmă. (I, 50, 353.)

Patrie
968 . Nu ne-am născut doar pentru noi, ci şi pentru țara noastră. (II, 3, 22.)

Păgubaş
969 . Zgârcitului îi merg treburile mai rău decât săracului, iar gelosului mai rău decât încornoratului. (II, 17, 36.)

Părere
970 . Accidentele, bolile, visarea sau somnul ne fac să ni se pară atfel lucrurile decât par ele celor sănătoşi, înțelepți şi celor treji. (II ,12, 348.)
971 . Când îmi spun părerea, nu o fac ca să stabilesc măreția şi măsura lucrurilor, ci ca să fac cunoscută măsura şi puterea vederilor mele. (II, 10, 92.)
972 . Îmi spun liber părerea despre toate lucrurile. (II, 10, 92.)
973 . Mă grăbesc să arăt cine sunt şi să mă prezint cum sunt, că nu vreau să fiu judecat greşit, fie

într-un fel, fie într-altul. (II, 8, 75.)
974 . În nimic nu sunt oameni mai încordați decât când vor să-şi spună părerea. (III, 11, 142.)
975 . Ezităm între diverse păreri; nimic nu voim liber, absolut nimic, nimic [nu voim în chip] statornic. (II, 1, 4.)
976 . La ce deşertăciuni ne împinge buna părere ce-o avem despre noi? (II, 2, 16.)

Părinți
977 . Tare nenorocit este tatăl care nu dobândeşte dragostea copiilor săi decât prin nevoia pe care o au aceştia de ajutorul lui, dacă putem numi asta dragoste. (II, 8, 64.)
978 . Niciodată nu am întâlnit vreun părinte care, oricât de cocoşat ori de şchiop i-ar fi feciorul, să o recunoască. (I, 26, 162.)
979 . Trebuie să te faci respectat [de copiii tăi] prin virtutea şi iscusința ta, iar vrednic de iubit, prin bunătatea şi blândețea felului tău de a fi. (II, 8, 64.)
980 . Nici toate gândurile de taină ale părinților nu pot fi comunicate copiilor, ca să nu se nască o familiaritate nepotrivită, nici sfaturile sau dojenile, ce constituie unele dintre primele îndatoriri ale prieteniei, nu pot fi adresate de către copii, părinților. (I, 28, 210.)

Pedeapsă
981 . Nu spânzuratul e cel îndreptat, ci ceilalți, prin el. (III, 8, 7.)
982 . Cel care aşteaptă pedeapsa, o şi suferă. (II, 5, 38.)

Percepție
983 . Nu trebuie să mi se spună: "E adevărat, pentru că o vezi şi o simți aşa"; trebuie să mi se spună dacă ceea ce cred că simt, o simt într-adevăr, şi dacă o simt, să mi se spună de ce o simt, şi cum şi ce. (II, 12, 267.)
984 . Percepem în chip felurit, după cum suntem şi cum ni se pare. (II, 12, 347.)
985 . Ochii omului nu pot zări lucrurile decât prin prisma propriei lor [capacități de] cunoaştere. (II, 12, 259.)
986 . Nimic nu ne parvine, decât falsificat şi alterat de simțuri. (II; 12, 349.)

Perfecțiune
987 . Cine va prețui oamenii după activitatea şi comportarea lor, va găsi un număr mai mare de oameni excelenți printre ignoranți, decât printre savanți: mă refer la diversele virtuți. (II; 12, 195.)

Perfidie
988 . [Cei perfizi], fiind nevoiți să mintă, nu-şi fac scrupule să-şi încalce cuvântul. (II; 17, 40.)

Pericol
989 . Toate pericolele care nu ne amenință decât cu răul, le socotim fără pericol. (I, 14, 58.)
990 . Să cântăreşti şi să judeci pericolul este oarecum invers decât să te năucească. (III, 6, 352.)
991 . Se întâmplă [...] ca împrejurările cele mai puțin importante, să fie cele mai primejdioase. (II, 16, 7.)
992 . Zilnic ne dăm seama că nu există ceva care să ne împingă mai mult către pericole, decât setea nejudecată de a scăpa de ele. (III, 6, 352.)

993 . Când pericolul se naşte, fiind mic, nu-l descoperi; când a crescut, nu-i mai găseşti remediu. (III, 10, 132.)

Personalitate
994 . Există puține suflete atât de cumpănite, de puternice şi de bine drămuite prin naştere, încât să te poți încrede în purtarea lor şi, care să fie în stare să se folosească cu moderație şi fără încumetare, de libertatea judecății lor, dincolo de marginile părerilor comune. (II, 12 , 291.)
995 . Toată lumea mă recunoaşte în cartea mea şi cartea mea se recunoaşte în mine. (III, 5, 322.)
996 . Ne pricepem să spunem: "Cicero zice, aceasta-i părerea lui Platon, acestea sunt înseşi vorbele lui Aristotel". Dar ce spunem noi înşine? Care este opera noastră? Cum judecăm noi? (I, 25, 153.)

Piedică
997 . Piedicile mărunte sunt cele mai sâcâitoare. (III; 9, 42.)

Pierdere
998 . De ce să ne temem de a pierde un lucru care, odată pierdut, nu poate fi regretat? (I, 20, 100.)

Pildă
999 . Pildele bune, învățându-mă prea puțin, mă slujesc de cele rele, a căror lecție e mai obişnuită. (III, 8, 8.)
1000 . Nu vom găsi mai multe pilde necesare nouă în viața lui Cezar, decât într-a noastră. (III; 13, 199.)

Plată
1001 . Cine nu poate plăti din punga altuia, plăteşte din punga lui. (III, 10, 136.)

Plăcere
1002 . Chiar şi în cazul virtuții, ultimul nostru scop e plăcerea. (I, 20, 87.)
1003 . [Plăcerea este ținta noastră]: toate opiniile din lume sunt de acord. (I, 20, 87.)
1004 . Surpriza unei plăceri neaşteptate ne uluieşte. (I, 2, 13.)
1005 . Nu toate plăcerile se potrivesc tuturora. (I, 30, 238.)
1006 . Ce-mi place acum, mă va face să sufăr curând. (II, 12, 301.)
1007 . Mi se pare la fel de nedrept să întorci spatele plăcerilor naturale, cât şi să le deschizi brațele prea larg. (III, 13, 243.)
1008 . Între plăcerile noastre se iscă gelozie şi invidie: se izbesc şi se împiedică una pe cealaltă. (III, 12, 243.)
1009 . Plăcerile cele mai încântătoare, dacă sunt mistuite înlăuntru, se feresc să lase urme şi fug nu numai de privirile celor mulți, dar chiar şi de ale unuia singur. (II, 18, 64.)
1010 . Nu tot ce e plăcut ne este şi de folos. (II, 12, 317.)
1011 . Nu trebuie să înaintezi decât până la anumite limite ale plăcerii şi se cuvine să te fereşti să mergi până acolo unde plăcerea începe să se îmbine cu durerea. (I, 39, 291.)
1012 . Plăcerea pe care vrem s-o gustăm toată viața, cere deprindere lungă. (II, 2, 13.)

Poezie
1013 . [Poezia] nu foloseşte judecata noastră: o răpeşte şi o pustieşte. (I, 37, 275.)
1014 . Cine caută să întrezărească, cu priviri hotărâte şi cumpănite, frumusețea [poeziei], nu o vede, după cum nu vede nici minunăția fulgerului. (I, 37, 274.)
1015 . [Poezia] o poți judeca, pe o treaptă de jos, cu ajutorul preceptelor şi a meşteşugului; dar cea bună, supremă, divină, stă mai presus de reguli şi de rațiune. (I, 37, 274.)
1016 . Poți face pe prostul în orice domeniu, dar nu în poezie. (II, 17, 23.)
1017 . E mai uşor să faci [poezie] decât s-o înțelegi. (I, 37, 274.)

Poftă
1018 . Cine a atins puțin, a atins totul. (II, 1, 4.)
1019 . Pofta noastră disprețuieşte şi nici nu se uită la ce are la îndemână, ca să alerge după ceea ce nu are. (II, 15, 365.)
1020 . Aceleaşi pofte frământă şi viermele şi elefantul. (II, 12, 179.)
1021 . Poftele sunt fie fireşti şi necesare, ca aceea de a bea şi a mânca, fie fireşti şi nenecesare, ca aceea de a avea legătură cu femeile; fie nici fireşti, nici necesare. (II, 12, 173.)
1022 . Poftele străine [de fire...] sunt într-un număr atât de mare, încât le alungă pe aproape toate cele naturale. (II, 12, 173.)
1023 . E de mirare cu cât de puțin se mulțumeşte natura, cât de puține ne-a lăsat să poftim. (II, 12, 173.)
1024 . Nimic nu este mai opus poftei noastre, prin firea sa, decât sațiul provenit din bunăstare şi nimic nu o întărâtă mai mult decât raritatea şi dificultatea întâmpinată. (II, 15, 364.)

Politețe
1025 . Adeseori am văzut oameni mojici din prea multă politețe şi supărători din curtenie. (I, 13, 50.)

Politică
1026 . Nicicând [...] conducătorul nu trebuie să fie mai atent, ca în ceasul tratativelor şi al tratatelor. (I, 5, 26.)
1027 . E uşor să acuzi de imperfecțiuni o politică. (II, 17, 52.)
1028 . E mult mai vrednic şi stă mai bine să te dedici lucrurilor care ne asigură politica şi nu celor care o zdruncină. (II, 27, 100.)
1029 . Politica datorită căreia există mai puțină deosebire între valeți şi stăpâni, mi se pare cea mai echilibrată. (III, 3, 254.)
1030 . Politica e ca o clădire alcătuită din bucăți felurite, dar în aşa fel îmbinate, încât nu este cu putință de-a o clătina nici pe cea mai mică, ca să nu o resimtă întregul. (I, 23, 130.)

Popor
1031 . Numai cu ajutorul voinței popoarelor poate izbuti [principele]. (II, 17, 39.)
1032 . E mai fericit poporul care împlineşte poruncile decât aceia care poruncesc. (II, 17, 52.)

Posibil
1033 . În cercetarea [...] moravurilor şi a schimbărilor, mărturiile fabulate, dacă par posibile, slujesc ca şi cele adevărate. (I, 21, 116.)

Practică
1034 . S-a folosit mai mult de [învățăturile mele] cel care le pune în practică, decât cel care se mulțumeşte doar să le ştie. (I, 26, 190.)

Precauție
1035 . Să te pregăteşti cu multă hotărâre pentru toate câte pot veni. (I, 24, 148.)

Prefăcut
1036 . Şi cel care spune adevărul, şi cel care minte, pot face pe proştii. (III, 8, 15.)

Prejudecată
1037 . Sufletul fără prejudecăți, a făcut paşi mari către linişte. (II, 12, 220.)

Preocupări
1038 . Preocupările cele mai bune [sunt] cele mai naturale. (III, 3, 253.)
1039 . Omul, crezând că lucrurile care îl preocupă sunt rele, se împovărează şi se hrăneşte cu alte lucruri pe care nu le cumoaşte şi pe care nu le ştie; îşi îndreaptă către acestea dorințele şi nădejdile, le cinsteşte şi le laudă. (I, 53, 361.)

Prețuire
1040 . Plânsul şi mila sunt amestecate cu o oarecare prețuire a lucrului deplâns. (I, 50, 354.)
1041 . Înseamnă să-ți prețuieşti viața exact cât merită, dacă o părăseşti pentru un vis. (III, 4, 276.)
1042 . E tare greu [...] ca altul să se stimeze mai puțin pe sine însuşi [...] decât o fac eu cu mine. (II, 17, 23.)

Prevedere
1043 . E o nebunie să te aştepți ca destinul să se întrarmeze pe măsură, împotriva sa însuşi. (I, 14, 71.)
1044 . Prevederea se potriveşte la fel de bine lucrurilor ce sunt spre binele nostru, ca şi celor spre rău. (III, 6, 352.)

Prezent
1045 . Teama, dorința, nădejdea ne avântă către viitor şi ne jefuiesc de simțământul şi de judecarea celor prezente, ca să ne distreze cu cele ce urmează să se întâmple, chiar dacă noi nu vom mai fi. (I, 3, 14.)

Prezicere
1046 . [Prezicerile], tot spunând atâtea, trebuie fără doar şi poate, să spună atât adevărul, cât şi minciuna; dar nu le cinstesc cu nimic mai mult dacă văd că se întâmplă să se şi potrivească. (I, 10, 45.)
1047 . Mai curând mi-ar plăcea să-mi pun socotelile la punct aruncând zarul, decât cu [prezicerile]. (I, 11, 45.)
1048 . [Prezicerile] constituie o joacă a celor cu duhul isteț şi care se bucură de răgaz, care sa-u îndulcit la a le lega şi dezlega şi sunt în stare să afle în orice scriere toate câte vor [să citească acolo]. (I, 11, 46.)

Pricepere
1049 . Aptitudinea noastră cea mai de seamă este să ne pricepem la multe. (III, 3, 250.)
1050 . Spiritele avântate nu sunt deloc mai puțin pricepute la lucrurile de rând decât spiritele de rând, la cele avântate. (III, 9, 99.)

Prietenie
1051 . Un excelent mijloc de a câştiga inima şi voința altcuiva, este să tesupui şi să te încredințezi aceluia. (I, 24, 144.)
1052 . Din marile prietenii se nasc marile duşmănii. (II, 12, 201.)
1053 . În prietenie simți o căldură generală şi universală, domoală totuşi şi egală sieşi, o căldură constantă şi aşezată, numai dulceață şi netezime, în care nu găseşti nimic aspru sau zguduitor. (I, 28, 212.)
1054 . Te bucuri de prietenie în măsura în care o doreşti; ea nu creşte, nu se hrăneşte, nu se înalță decât din desfătare, aceasta fiind spirituală şi duhul devenind tot mai subtil, datorită frecventării ei. (I, 28, 212.)
1055 . Vorbesc cu mult mai multă dragoste despre prietenii mei, când ştiu că nu mai există prilej ca să o afle. (III, 9, 104.)
1056 . În adevărata prietenie, mă dăruiesc prietenului mai mult decât îl atrag către mine. (III, 9, 78.)
1057 . Prietenia are brațe suficient de lungi ca să se îmbrățişeze dintr-un capăt al lumii în celălalt. (III, 9, 75-76.)
1058 . Prietenia se hrăneşte din comunicarea [de idei]. (I, 28, 210.)
1059 . Oamenii de societate şi cei intimi pe care îi caut, sunt aceia numiți oneşti şi îndemânatici. (III, 3, 258.)
1060 . Sufletul [omului] cu calități şi obişnuit cu tovărăşia oamenilor, devine plăcut prin sine însuşi. (III, 3, 258.)
1061 . Nu există consolare mai mare în urma pierderii prietenilor noştri decât cea adusă de conştiința de a nu fi uitat să le spui ceva şi de a fi fost între tine şi ei o deplină înțelelgere. (II, 8, 74.)

Primejdie
1062 . În clipa primejdiei, nu mă gândesc atât cum să scap de ea, ci cât de puțină importanță mai are să scap. (II, 17, 35.)

Principe
1063 . Principii îmi dăruie mult dacă nu-mi iau nimic şi îmi fac suficient de bine când nu-mi fac rău. (III, 9, 67.)

Principialitate
1064 . Slăbiciunea pe care o resimt la mine, nu influențează în niciun fel părerile pe care se cuvine să le am despre virtutea şi meritele celor vrednici. (I, 37, 271.)

Prosperitate
1065 . Prosperitatea îmi slujeşte drept şcoală şi învățătură, după cum altora le slujeşte necazul şi nuiaua. (III, 9, 38.)

Prostie
1066 . Dovedeşti o mare prostie să crezi în toate aparenţele dincolo de care nu poţi pătrunde. (II, 12, 308.)
1067 . Prostia e o însuşire rea; dar să n-o poţi suporta şi să te scoată din sărite, să te macini [din pricina ei], cum mi se întâmplă, e un alt soi de boală, care nu rămâne cu nimic datoare prostiei. (III, 8, 9.)
1068 . Greşita înţelegere şi prostia iau uneori chipul faptelor virtuoase. (II, 11, 115.)
1069 . Până la ce culme a prezumţiei şi a insolenţei nu ne duce orbirea şi prostia noastră? (II, 12, 284.)
1070 . Dacă nu vrei să te pomeneşti cu mai multă prostie, se cuvine să ai puţină nebunie. (III, 9, 101-102.)
1071 . Prostia [... şi] trufia [...] sunt întotdeauna vicii îngemănate. (I, 4, 20.)
1072 . Încăpăţânarea este semnul obişnuit al prostiei şi ignoranţei. (III, 13, 201.)
1073 . Nu sunt obligat să nu spun prostii; totul e să nu greşesc, nedându-mi seama de ele. (II, 17, 48.)
1074 . Să afli că ai rostit sau ai făcut o prostie, înseamnă atât şi nimic mai mult: se cade să afli că nu eşti decât un prost, învăţătură mult mai profundă şi mai importantă. (III, 13, 199.)
1075 . Cel mai prost om din lume socoteşte că înţelege lucrurile la fel de bine ca şi cel mai isteţ. (II, 17, 53.)

Prudenţă
1076 . Nu trebuie să cerem ca lucrurile să fie după voia noastră, ci să asculte de prudenţă. (I, 56, 377.)
1077 . Din lipsă de prudenţă, cazi în lipsă de curaj. (III, 10, 131.)
1078 . Mă agăţ de ce văd şi de ce ţin în mână şi nu mă îndepărtez de port. (II, 17, 37.)
1079 . Prudenţa, cât e ea de gingaşă şi de circumspectă, e vrăjmaşa de moarte a realizărilor măreţe. (I, 24, 143-144.)

Psihologie
1080 . Cei care se ocupă de cercetarea faptelor omului, nu întâmpină dificultate mai mare, decât să le lege la un loc şi să le analizeze în aceeaşi lumină. (II, 1, 1.)

Publicitate
1081 . Nu-i stă bine să se facă cunoscut decât celui de la care ai ce imita şi a cărui viaţă şi opinii pot sluji drept exemplu şi învăţătură. (II, 18, 61.)

Putere
1082 . E vrednic de milă să ai atâta putere încât toate să-ţi cedeze. (III, 7, 5.)
1083 . Nenorocită boală să te crezi atât de puternic încât să te convigi că nici n-ai putea crede invers. (I, 56, 371.)

Raţiune
1084 . Raţiunea îşi vede de drumul ei, că-i frântă, şchioapă sau ruptă din şale. (II, 12, 300.)
1085 . [Raţiunea] e o oală cu două toarte, pe care o poţi apuca şi din stânga şi din dreapta. (II, 12, 324.)
1086 . Raţiunea nu trebuie să ţintească decât la mulţumirea noastră şi toată truda ei să tindă, de

fapt, să ne facă să trăim bine şi confortabil. (I, 20, 87.)
1087 . Raţiunea umană e inspectoare generală a tot ce este în afara şi înlăuntrul boltei cereşti; ea cuprinde tot, poate tot; fără ea nimic nu se ştie, nimic nu se cunoaşte, nimic nu se vede. (II, 12, 267.)
1088 . Eu numesc raţiune visările şi visele mele. (II, 12, 243.)
1089 . Însuşi norocul nu e atât de felurit şi schimbător cât este raţiunea noastră, şi nu este nici mai orb şi nici mai lipsit de judecată. (II, 12, 233.)
1090 . Raţiunea se însoţeşte [...] fără socoteală cu minciuna ca şi cu adevărul. (II, 12, 300.)
1091 . Vedeţi câte capete are bâta [asta a raţiunii umane]. (II, 17, 50.)
1092 . Să urmăm tot timpul calea raţiunii. (II, 16, 10.)
1093 . Această raţiune, în structura căreia stă să poţi avea o sută de păreri contrarii despre acelaşi subiect, e un instrument de plumb şi de ceară, care se lungeşte, se îndoaie şi se potriveşte la toate croielile şi măsurile; nu-ţi trebuie decât capacitatea de a şti să te fereşti de ea. (II, 12, 300.)
1094 . Anevoie este ca raţiunea să impună faptelor omeneşti o lege dreaptă, fără ca soarta să nu-şi menţină drepturile ei. (II, 4, 37.)
1095 . [Omul] să nu aibă drept călăuză, decât raţiunea. (I, 26, 175.)
1096 . Adevărata oglindă a raţiunii noastre, ne e cursul vieţii. (I, 26, 190.)
1097 . Nu e omul un animal ticălos? Abia dacă starea sa naturală îi dă puterea să guste o plăcere pe de-a-ntragul şi în curăţie, că şi-o şi micşorează despicând firul în patru, cu raţiunea. (I, 30, 238.)
1098 . "Mulţumeşte-te cu ce ai", adică, cu raţiunea. (III, 9, 93.)
1099 . Cât de liberă şi îndoielnică unealtă e raţiunea umană! (III, 11, 140.)
1100 . Dacă numim lucruri monstruoase cele pe care nu le poate cuprinde raţiunea, câte din acestea nu se înfăţişează necontenit vederii noastre? (I, 27, 204.)

Răsplată
1101 . Faptele virtuţii sunt prea nobile prin ele însele ca să mai caute altă plată sau răsplată decât propria lor valoare. (II, 16, 16.)
1102 . Tare bun şi folositor obicei este să afli mijlocul de a răsplăti caliltăţile oamenilor vrednici şi rari. (II, 7, 54.)
1103 . Dacă la răsplata cinstirii, cum se cuvine să fie ea, amesteci înlesniri şi bogăţie, aceasta, în loc să mărească preţuirea, o scade şi o micşorează. (II, 7, 55.)
1104 . Să întemeiezi răsplata faptelor virtuoase pe aprobarea altcuiva, înseamnă să îţi iei un temei mult prea nesigur şi neclar. (III, 2, 237.)
1105 . Virtutea îmbrăţişează şi aspiră mai cu dragă inimă la o răsplată pe măsura ei, mai curând din tărâmul slavei decât al utilului. (II, 7, 55.)

Răspundere
1106 . Nu mă bizui suficient pe forţele mele ca să încep să comand, nici să îndrum, nici chiar să sfătuiesc. (II, 17, 50.)
1107 . Binele şi răul nostru nu ţin decât de noi. (I, 50, 353.)

Rău
1108 . Nimănui nu îi e rău timp îndelungat, decât din vina sa. (I, 14, 73.)
1109 . Cel care ar smulge din rădăcină cunoaşterea răului, ar smulge cu aceasta şi cunoaşterea plăcerii şi, în cele din urmă, ar nimici omul. (II, 12, 203-204.)

1110 . Vine şi rândul răului să fie un bine pentru om. (II, 12, 204.)
1111 . E tare uşor să săvârşeşti răul înainte de a-l suferi. (II, 13, 357.)
1112 . Eliminarea răului nu înseamnă vindecare. (III, 9, 53.)
1113 . Urăsc mai puțin răul pe față decât cel prin trădare. (III, 9, 71.)
1114 . Răul mai vechi şi mai bine cunoscut e întotdeauna mai uşor de suferit decât răul recent şi încă neîncercat. (III, 9, 54.)
1115 . Relele îşi au vremea lor, ca şi binele. (III, 13, 225.)
1116 . Cu cât răul se lasă mai puțin simțit de către cel care îl suferă şi e mai tainic, cu atât este mai primejdios. (I, 57, 381.)
1117 . E o slăbiciune să cedezi în fața relelor, dar e o nebunie să le nutreşti. (II, 3, 22.)

Răutate
1118 . Răutatea îşi adulmecă singură aproape tot veninul şi se otrăveşte. (III, 2, 236.)
1119 . Curiozitatea, subtilitatea, ştiința sunt urmărite de răutate. (II, 12, 210.)
1120 . Răutatea îşi făureşte chinuri împotriva sa însăşi. (II, 5, 38.)

Răzbunare
1121 . Mare curaj să te pierzi ca să pierzi pe altul. (II, 12, 289.)
1122 . Nu trebuie să mori ca să te răzbuni. (II, 12, 289.)
1123 . Răzbunarea este vrednică de plâns atunci când acela împotriva căruia se exercită, nu mai are mijloace de a o resimți. (II, 27, 94.)

Răzgândire
1124 . Să te răzgândeşti şi să te îndrepți, să lepezi în toiul luptei partida care greşeşte, sunt calități rare, puternice şi filosofice. (I, 26, 175.)

Reacție
1125 . Reacțiile sufleteşti cele mai fireşti şi cele mai puțin încordate, sunt cele mai frumoase. (III, 3, 253.)

Recunoştință
1126 . Sunt dator să privesc mai curând către cel care îmi întinde mâinile decât către cel care îmi întoarce spatele. (III, 13, 235.)

Regret
1127 . Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, odată trecute, le regret prea puțin. (III, 2, 247.)

Relații
1128 . În loc să îl cunoaştem pe celălalt, nu ne trudim decât să ne facem noi cunoscuți. (I, 26, 173.)

Religie
1129 . [Omul] trebuie să toarne [gândurile informe ale religiei] în tiparul oferit de modelul chipului său. (II, 12, 231.)
1130 . Lucrurile despre care se ştie cel mai puțin sunt cele mai potrivite să fie zeificate. (II, 12, 233.)

Remuşcare
1131 . Remuşcarea nu înseamnă decât o dezicere a voinței noastre şi o opunere la fanteziile noastre care ne frământă în tot felul. (III, 2, 238.)
1132 . Urăsc remuşcarea pe care o aduce cu sine bătrânețea. (III, 2, 247.)

Renume
1133 . [Acest viciu este foarte obişnuit...]: ne este suficient ca numele nostru să treacă din gură în gură, indiferent ce gust lasă. (II, 16, 12.)
1134 . A fi cunoscut înseamnă să-ți încredințezi viața şi dăinuirea în paza altcuiva. (II, 16, 12.)

Reputație
1135 . Să nu cauți altă reputație decât a ştiinței. (I, 26, 169.)
1136 . Ce este mai întâmplător decât reputația? (II, 16, 6.)
1137 . Cine nu-şi sacrifică de bună-voie sănătatea, odihna şi viața reputației şi gloriei, moneda cea mai inutilă, cea mai vană şi mai falsă din câte folosim? (I, 39, 285.)

Respect
1138 . Respect cu dragă inimă ceea ce iubesc. (III, 5, 310.)

Retragere în sine
1139 . Nu e o treabă uşoară să îți asiguri retragerea în tine; îți dă restul de furcă şi fără să te mai ocupi de altele. (I, 39, 285.)

Reuşită
1140 . Mai curând să nu izbutesc decât să-mi îngenunchez convingerile de dragul reuşitei. (II, 17, 39.)

Revedere
1141 . Locurile şi cărțile pe care le revăd mă bucură întotdeauna cu o prospețime nouă. (I, 9, 36.)

Ritm
1142 . Nu păstrăm mereu acelaşi pas. (III, 5, 340.)

Râs
1143 . Râsul, în culmea sa, e amestecat cu lacrimi. (II, 20, 74.)

Robie
1144 . Nu înseamnă să-ți fii prieten şi cu atât mai puțin propriul stăpân, ci sclav, dacă te urmăreşti pe tine însuți necontenit şi eşti atât de robit înclinărilor tale, încât nu le poți abate, nici învinge. (III, 3, 251.)
1145 . A trăi înseamnă a robi, dacă libertatea de a muri e îndoielnică. (II, 3, 21.)

Rod
1146 . Soiurile bune prind rod oriunde le-ai semăna. (II, 27, 101.)

Rol
1147 . Orice rol ar adopta omul, întotdeauna iese la iveală al său propriu. (I, 20, 87.)

Rugăciune
1148 . Avarul se roagă pentru păstrarea inutilă şi zadarnică a comorilor sale; ambiţiosul, pentru izbânzile şi îndrumarea norocului său; hoţul îl foloseşte [pe Dumnezeu] ca să fie ajutat să treacă primejdia şi greutăţile ce se interpun executării faptelor lui mârşave sau îi mulţumeşte pentru cât i-a fost de uşor să sugrume un trecător. (I, 56, 375.)

Rugăminte
1149 . Rugămintea mă cucereşte, ameninţarea mă îndârjeşte. (III, 9, 38.)

Salvare
1150 . Am văzut sute de iepuri sculându-se de sub colţii ogarilor. (II, 3, 27.)

Saţiu
1151 . Cum să-i placă să bea cui nu-şi dă răgaz să-i fie sete? (I, 4, 310.)

Sănătate
1152 . Sănătatea, [...] darul cel mai frumos şi mai bogat pe care ştie natura să-l facă. (II, 12, 192.)
1153 . În afara sănătăţii şi a vieţii, nu mai există nimic pe care să vreau să-l cumpăr cu preţul torturării spiritului şi al stânjenirii mele. (II, 17, 33.)
1154 . Sănătatea individului e, de fapt, boala universală. (III, 9, 57.)
1155 . Mai tare mă îngrijesc să-mi sporesc sănătatea când îmi surâde, decât s-o îndrept când am alungat-o. (III, 9, 38.)
1156 . Sănătatea înseamnă să-mi menţin starea obişnuită, fără opintiri. (III, 13, 207.)
1157 . Artele care ne făgăduiesc să ne păstreze sănătatea trupului şi a sufletului ne promit mult, dar este la fel de adevărat că-şi ţin făgăduiala prea puţin. (III, 13, 207.)

Sărăcie
1158 . Soarta are cum tăia sute de căi ale sărăciei prin [holdele] bogăţiei noastre. (I, 14, 68.)
1159 . Sărăcia se cuibăreşte tot atât de des la cei bogaţi, ca şi la cei care nu au nimic. (I, 14, 68.)
1160 . Sărăcia nu este de temut decât pentru că ne aruncă în braţele durerii şi, prin mijlocirea setei, foamei, frigului, căldurii, veghei, ne face să suferim. (I, 14, 58.)
1161 . E uşor să vindeci sărăcia în bunuri; sărăcia duhului e cu neputinţă de tămăduit. (III, 10, 119.)

Scăpare
1162 . Nu voiesc nici să mă tem, nici să scap pe jumătate. (II, 15, 370.)

Schimb
1163 . Deşi dăm mai puţin, cerem mai mult. (III, 5, 345.)

Schimbare
1164 . Oricare ar fi schimbarea, ea te zăpăceşte şi te răneşte. (III, 13, 215.)
1165 . Ceea ce suferă schimbare, nu rămâne acelaşi şi dacă nu e acelaşi, nici nu mai este; aşa şi

cu fiecare ființă: se schimbă ființa cea simplă, devenind mereu alta şi alta. (II, 1,2 353.)
1166 . Cine ia răspunderea să aleagă şi să schimbe, [...] trebuie să facă efortul să înțeleagă hiba a ceea ce înlătură şi binele cu care îl înlocuieşte. (I, 23, 133.)

Scop
1167 . Vitejia, statornicia şi hotărârea, mijloace complet opuse între ele, au slujit câteodată aceluiaşi țel. (I, 1, 5.)
1168 . Aceeaşi țintă poate fi atinsă pe căi deosebite. (I, 1, 5.)
1169 . N-ai vânt potrivit când n-ai [ales] un port de destinație. (II, 1, 8.)
1170 . Sufletul fără țel se iroseşte; căci a fi pretutindeni, înseamnă a nu fi nicăieri. (I, 8, 33.)
1171 . Țelurilor mele nu le acord termen mai îndelungat de un an: necontenit gândesc cum să termin cu ele. (II, 28, 105.)
1172 . Gândurile noastre dau greş pentru că nu au o țintă precisă. (II, 1, 8.)
1173 . Celui care nu şi-a întocmit viața în baza unui anume scop, îi este cu neputință să-şi drămuiască faptele în amănunt. (II, 1, 8.)

Scriitor
1174 . Scriitorul nu e dator să istorisească decât un adevăr împrumutat. (I, 21, 116.)
1175 . S-ar cuveni să existe o anumită pedeapsă prin lege pentru scriitorii inepți şi inutili, după cum există pentru vagabonzi şi puturoşi. (III, 9, 36.)
1176 . [Atâtor scriitori], dacă au prilejul să se îmbuibe cu noutăți, nu le pasă de eficacitate. (III, 5, 320.)
1177 . Mâzgălitorii de hârtie par să fie un simptom al unui veac tulbure. (III, 9, 36.)
1178 . Bineînțeles că trebuie să judecăm priceperea [scriitorilor] şi nu moravurile lor. (II, 10, 99.)
1179 . Există autori al căror scop este să expună evenimentele. Al meu, dacă aş şti să-l ating, ar fi să expun cele ce s-ar putea întâmpla. (I, 21, 116.)

Scumpătate
1180 . Mai scumpe ne sunt lucrurile care ne-au costat mai scump. (II, 8, 61.)

Scuză
1181 . Dacă găsesc lucrurile scuzabile la mine [...], o fac pentru că le compar cu lucruri mai rele cărora îmi dau seama că li se dă credit. (II, 17, 24.)

Sentimente
1182 . Sentimentele ni se schimbă, judecata nu. (II, 17, 56.)

Servicii
1183 . Trag mai mult în cumpănă serviciile recente decât cele din trecut, oricât de numeroase şi importante ar fi fost. (II, 8, 76.)

Sexe
1184 . Bărbații şi femeile sunt croiți după acelaşi tipar. (III, 5, 350.)
1185 . E mult mai uşor să acuzi unul dintre sexe decât să-l scuzi pe celălalt. (III, 5, 350.)

Sfat
1186 . Nu primesc sfaturi şi dau şi eu puține. (III, 2, 247.)
1187 . Puterea oricărui sfat stă în trecerea timpului. (III, 2, 246.)
1188 . Când prietenii mi se adresează pentru un sfat, le spun limpede, fără nicio reținere [...] că sfatul, find un lucru hazardat, s-ar putea să se întoarcă împotriva părerii mele. (III, 2, 246.)
1189 . Ascult toate [sfaturile altora] cu bună-voință şi decență, dar [...] până-n ceasul acesta nu m-am încrezut decât într-ale mele. (III, 2, 247.)

Sfetnic
1190 . Principilor nu le plac vorbele răspicate, nici mie să spun poveşti. (II, 17, 26.)

Sfârşit
1191 . Ceea ce a încetat odată de a fi, nu mai este. (II, 1,2 237.)

Silnicie
1192 . Dintre toaate silniciile împotriva conştiinței, cea care trebuie cel mai tare evitată, este aceea care abuzează de castitatea femeilor. (II, 3, 29.)

Simplitate
1193 . Prin simplitate, viața devine mai plăcută, mai nevinovată şi mai bună. (II, 12, 208.)
1194 . Să te predai cu simplitate în mâinile naturii, înseamnă să o faci în chipul cel mai înțelept. (III, 1,3 199.)

Simțăminte
1195 . Dobitoacele care-şi țin [mintea] în frâu, lasă trupului simțămintele slobode şi neîntinate. (I, 14, 60.)

Simțuri
1196 . Înseşi simțurile noastre ne sunt judecători. (I, 14, 57.)
1197 . E privilegiul simțurilor să fie limita maximă a ştiinței noastre. (II, 1,2 333.)
1198 . Niciun simț nu-l poate lămuri pe celălalt. (II, 12, 33.)
1199 . Simțurile nu ne sunt numai alterate, ci chiar complet orbite de patimile sufleteşti. (II, 12, 343.)
1200 . Simțurile sunt începutul şi sfârşitul cunoaşterii umane. (II, 12, 332.)
1201 . [Simțurile] au toate această putere de a porunci rațiunii şi sufletului nostru. (II, 12, 342.)
1202 . Orice cunoaştere îşi face drumul în noi prin simțuri; ele sunt stăpânii noştri. (II, 12, 332.)
1203 . Lipsa de certitudine a simțurilor noastre face lipsit de certitudine tot ce produc ele. (II, 12, 249.)
1204 . Oare şi sănătatea e în stare să influențeze [simțurile noastre] după cum o face boala? (II, 12, 348.)

Singurătate
1205 . Mi se pare mult mai suportabil să fii mereu singur, decât să nu poți fi niciodată. (III, 3, 264.)
1206 . Cum îmi vine un gând straşnic, mă şi supăr că sunt singur şi n-am cui să-l împărtăşesc. (III, 9, 91.)

1207 . [Sufletul], dacă-şi vede de drum în singurătate, nu face decât să bată pasul pe loc şi să tânjească. (I, 10, 42.)
1208 . Scopul [singurătății...] e unul singur: să trăieşti mai în voie şi mai comod. Dar nu întotdeauna ajungi să-i cauți drumul unde se cuvine căutat. (I, 39, 281.)
1209 . [Sufletul] trebuie să-l readuci în sinea lui, retrăgându-l [din lume]: aceasta este adevărata singurătate şi de ea te poți bucura şi în mijlocul oraşelor şi al curților regale; dar mai comod te bucuri de ea departe de ele. (I, 39, 283.)
1210 . Trebuie să-ți păstrezi o cămară [în suflet], numai a ta, complet decomandată, în care să pui temei adevăratei tale libertăți şi celei mai de seamă retrageri şi solitudini. Într-aceasta se cuvine să ținem sfatul obişnuit cu noi înşine. (I, 39, 284.)
1211 . Avem o minte care se poate întoarce în sine însăşi; ea ştie să-şi țină tovărăşie; e prevăzută cu cele trebuincioase atacului ca şi apărării, poate primi şi are ce da. Să nu ne temem că în această singurătate vom lâncezi într-o lume plictisitoare. (I, 39, 284.)

Slavă
1212 . Ne pregătim pentru prilejurile excepționale mai curând de dragul slavei, decât din conştiinciozitate. (III, 2, 240.)

Slăbiciune
1213 . Lucrurile nu sunt atât de dureroase, nici atât de grele, prin ele însele, dar slăbiciunea şi laşitatea noastră le fac astfel. (I, 14, 73.)
1214 . Toată dobânda [omului] dintr-o atât de îndelungată urmărire, e că a învățat să-şi recunoască minciuna şi slăbiciunea. (II, 12, 213.)
1215 . Am văzut [oameni] dintre cei mai cruzi plângând cu uşurință şi pentru cauze frivole. (II, 27, 93.)
1216 . Nu suntem pe-atât de răi cât suntem de slabi. (I, 50, 354.)
1217 . Şi sufletul cel mai cumpătat din lume, ca şi cel mai perfect, are prea mult de lucru ca să rămână în picioare şi să se ferească de a nu cădea la pământ, doborât de propria-i slăbiciune. (II, 2, 16.)
1218 . Îi pun pe alții să spună ceea ce nu pot rosti eu atât de bine, din pricina slăbiciunii vorbirii mele sau din slăbiciunea simțirii mele. (II, 10, 89.)

Sluțenie
1219 . Se cuvine să-i învățăm cu grijă pe copii să urască viciile propriei lor ființe şi să li se explice sluțenia lor firească, ca să o alunge nu numai din fapte, ci mai ales din inimă. (I, 23, 120.)

Sminteală
1220 . Nu vom găsi niciodată suficiente insulte la adresa smintelii minții noastre. (I, 4, 24.)

Soartă
1221 . Nouă înşine să ne oferim jertfe şi rugăciuni, nu soartei. (I, 50, 353.)
1222 . [Soarta] nu poate să ne influențeze purtările; dimpotrivă, acestea o târăsc după ele şi o toarnă în tiparul lor. (I, 50, 353.)

Sociabilitate
1223 . Trebuie să te potriveşti acelora cu care eşti şi câteodată, chiar să joci rolul unui ignorant. (III, 3, 255.)

Societate
1224 . Chipul mi-l datorez întru toate societății. (III, 5, 338.)
1225 . Cine se bagă în înghesuială, se cuvine să se facă mai mic, să-şi strângă coatele, să se retragă sau să înainteze, adică, după împrejurări, să părăsească drumul drept, să nu trăiască atât după sine, cât după altul. (III, 9, 97-98.)
1226 . Smerenia, teama, ascultarea, îngăduința [...] sunt elementele principale ale conservării societății umane. (II, 12, 210.)
1227 . Viețuind în comun, trebuie să ții seama şi de celelalte vieți. (III, 9, 97.)
1228 . Natura societății face ca acolo unde se înfruntă două trupe, mulțimea adunată de fiecare parte, să nu fie socotită decât ca un singur om. (II, 27, 97.)
1229 . Legăturile cu oamenii conferă judecății o minunată clarviziune. (I, 26, 177.)

Speranță
1230 . Nici sănătatea deplină şi arareori întreruptă de care m-am bucurat până-n prezent, nu îmi prelungeşte nădejdea, nici bolile nu mi-o micşorează. (I, 20, 95.)

Spirit
1231 . Spiritul nostru e o unealtă [...] periculoasă şi îndrăzneață; e greu să-l pui în ordine şi să-l struneşti. (II, 12, 290-291.)
1232 . E dificil să-ți înfrânezi spiritul. (II, 12, 293.)
1233 . [Spiritul] e o spadă primejdioasă pentru cel care nu ştie să o folosească. (II, 12, 291.)
1234 . Printre funcțiile spiritului, există şi unele meschine. Cine nu-şi dă încă seama de asta, înseamnă că n-a ajuns să-l cunoască. (I, 50, 353.)
1235 . Prefer să-mi modelez spiritul decât să-l mobilez. (III, 3, 252.)
1236 . În sinea lor, lucrurile au poate propria lor greutate, măsurile şi stările lor; dar în sinea noastră, [spiritul] le cântăreşte cum se pricepe. (I, 50, 353.)
1237 . [Spiritul] nu lasă nimic descoperit când aprofundează ceva şi se dedică acelui lucru în întregime. (I, 50, 353.)
1238 . [Spiritul] cântăreşte lucrurile nu după tiparul lor, ci după al său. (I, 50, 353.)
1239 . [Spiritul] profită de orice: eroarea, visele îi slujesc cu credință. (I, 14, 60.)
1240 . Spiritul se cuvine studiat şi cercetat, iar resorturile sale atotputernice trebuie deşteptate. (I, 14, 60.)
1241 . Avuția nu ne face nici bine, nici rău: ea ne pune la dispoziție numai materia şi sămânța pe care spiritul nostru, mai puternic decât ea, le frământă şi le foloseşte după bunu-i plac, căci este singura cauză şi singurul stăpân al condiției sale fericite sau nenorocite. (I, 14, 72.)
1242 . Nu există judecată, nici obligație, nici putere care să se împotrivească înclinației şi alegerii [proprii spiritului]. (I, 14, 60.)
1243 . Dintre atâtea mii de căi ce le are [spiritul] la dispoziția sa, să-l călăuzim pe una care să fie cea a liniştii şi conservării noastre: iată-ne nu numai păziți de orice necaz, ci şi răsplătiți şi mângâiați [...] de lovituri ca şi de rele. (I, 14, 60.)
1244 . Nu există animal mai potrivit ca [spiritul] ca să-i pui ochelari de cal [...] şi să-l păzeşti să se aventureze ba într-o parte, ba într-alta, în afara făgaşelor trasate de obiceiuri şi legi. (II, 12,

291.)
1245 . Mare minune să întâlneşti un [spirit] aşezat şi sociabil. (II, 12, 291.)
1246 . E uşor de înțeles pe ce se ascut durerea şi plăcerea noastră: tocmai pe muchia spiritului nostru. (I, 14, 60.)
1247 . S-ar părea că îi este mai propriu spiritului să opereze prompt şi pe neaşteptate, iar judecății, pe îndelete şi cumpătat. Dar cel care-i mut, dacă n-are răgazul să se pregătească, ca şi cel căruia acest răgaz nu-i asigură niciun avantaj, la fel sunt de neajutorați. (I, 10, 41.)
1248 . Atât în privința învățăturii, cât şi în celelalte trebuie să îndrumezi paşii [spiritului]. (II, 12, 291.)
1249 . Cele urmărite de spiritul uman nu au termen, nici chip. (III, 13, 192.)
1250 . Hrana [spiritului] este îndoiala şi ambiguitatea. (III, 13, 192.)
1251 . Spiritul uman [...] înseamnă mişcare perpetuă, fără oprire. (III, 13, 192.)
1252 . Născocirile [spiritului] se încălzesc, se urmăresc şi se generează una pe cealaltă. (III, 13, 192.)
1253 . E semn de scădere a capacității, sau de osteneală, când spiritul este mulțumit. (III, 1,3 192.)
1254 . [Spiritul] are elanuri ce-i depăşesc realizările. (III, 13, 192.)
1255 . [Spiritul] e înfrânat; i se pune căluşul religiilor, legilor, obiceiurilor, ştiinței, preceptelor, pedepselor şi recompenselor lumeşti şi veşnice şi, totuşi, datorită agilităților şi neastâmpărului său, scapă tuturor acestor legături. (II, 12, 291.)
1256 . [Spiritul] e trup gol, pe care n-ai de unde să-l apuci, nici cum să-l răpui, trup monstruos, schimbător şi diform, pe care nu-l poți lega, nici reține. (II, 12, 291.)
1257 . Mare făuritor de minuni e spiritul uman! (II, 12, 312.)
1258 . Spiritul nostru se împiedică de sine însuşi. (II, 1,4 362.)
1259 . Răul nostru e legat de spirit; acesta nu poate scăpa de sine însuşi. (I, 39, 283.)

Sport
1260 . Cu prilejul exercițiilor fizice şi al jocurilor, cresc posibilitățile de cunoştințe şi prietenia. (I, 26, 202.)

Stabilitate
1261 . Puține corăbii se duc la fund datorită propriei lor greutăți şi fără a fi izbite şi dezechilibrate. (III, 9, 56.)
1262 . Nu tot ce se clatină, cade. (III, 9, 56.)

Stat
1263 . Ordinea obişnuită a unui stat sănătos [...] presupune un trup care să se bizuie pe membrele şi funcțiile sale principale şi un consens comun întru punerea în practică şi ascultarea [celor ce le cere]. (I, 23, 135.)

Statornicie
1264 . Mi-e deosebit de greu să cred în statornicia oamenilor, dar uşor mă conving de inconsecvența lor. (II, 1, 2.)
1265 . Statornicia este un joc în care se impune să suporți cu răbdare şi neclintit, neajunsurile pentru care nu există leac. (I, 12, 47.)

1266 . Ca să cunoşti statornicia, trebuie neapărat să ştii ce este suferința. (III, 10, 125.)
1267 . Mai multă statornicie se cere ca să toceşti lanțurile, decât ca să le sfarmi. (II, 3, 22-23.)

Stăpânire de sine
1268 . Vreau să fiu propriul meu stăpân, în toate sensurile. (III, 5, 278.)
1269 . Acela care, datorită blândeții şi îngăduinței fireşti, ar dispreți ofensele aduse, neîndoielnic că ar face un lucru frumos şi vrednic de laudă; dar acela care, înțepat şi jignit profund de o ofensă, [...] după un conflict [lăuntric] ar stăpâni, în cele din urmă [ispita răzbunării], neîndoielnic că ar izbuti cu mult mai mult. (II, 11, 108.)
1270 . Învăț să-mi feresc pasul meu oriunde-l pun şi-l pândesc ca să-l pot stăpâni. (I, 39, 286.)
1271 . Starea cea mai jalnică a omului e aceea în care îşi pierde cunoştința şi stăpânirea de sine. (II, 2, 11.)
1272 . Din toate puterile mă opun mai ales patimilor care mă îndepărtează de mine însumi şi mă apropie de cele ce-mi sunt străine. (III, 10, 111.)

Stil
1273 . [Stilul] dificil constituie o monedă cu care plăteşti cu uşurință prostia umană. (II, 12, 223.)
1274 . Există atâtea chipuri de interpretare [ale unui stil ambiguu şi dificil], încât ar fi greu ca spiritul ingenios să nu găsească de-a dreptul ori pieziş, în orice subiect, ceva ce să-i slujească la ce are nevoie. (II, 12, 330.)
1275 . Limba rău folosită mi-o perfecționează pe a mea mai mult decât cea bine folosită. (III, 8, 8.)

Stânjenire
1276 . Trebuie evitat prilejul de a comite orice faptă stânjenitoare. (II, 8, 66.)

Stoicism
1277 . Cu toate că gândesc că moartea, sărăcia, disprețul şi boala mă urmăresc de aproape, am hotărât să nu mă las cuprins de panică datorită unor lucruri pe care altul mai puțin însemnat ca mine, la priveşte cu atâta răbdare. (I, 39, 287-288.)

Stricăciune
1278 . Stricăciunea veacului se realizează prin contribuția particulară a fiecăruia dintre noi: unii aduc trădarea, ceilalți nedreptatea, necredința, tirania, avariția, cruzimea, după cum sunt mai puternici; cei mai slabi aduc prostia, lenea, deşertăciunea. (III, 9, 37.)

Studiu
1279 . Tânăr, studiam pentru ca să epatez; apoi - nițel, ca să mă cumințesc; acum, ca să mă bucur; niciodată pentru câştig. (III, 3, 264.)

Subtilitate
1280 . Fugi [...] de această ambiție copilărească de a vrea să pari mai subtil ca altul. (I, 26, 173-174.)

Suferință
1281 . Cu suferința îndelungată ne obişnuim, obişnuindu-ne cu suferința, ajungem să o acceptăm.

(III, 12, 160).
1282 . În viață există multe lucruri mai greu de suferit chiar şi decât moartea. (II, 3, 20.)

Suflet
1283 . Sufletele frumoase sunt suflete universale, deschise şi gata la orice; dacă nu sunt instruite, sunt cel puțin apte de instruire. (II, 17, 46.)
1284 . Sufletele cele mai frumoase sunt cele mai variate şi mai mlădioase. (III, 3, 250-251.)
1285 . Sufletul [...] mi-e veşnic ucenic şi necontenit pus la încercare. (III, 2, 234.)
1286 . Sufletele bine tocmite prin ele însele şi din naştere, apucă pe aceeaşi cale cu virtutea şi scot la iveală, prin faptele lor, acelaşi chip cu al ei. (II, 11, 108.)

Supărare
1287 . Nimic nu-i supărător dacă nu se repetă. (I, 20, 101.)

Superficialitate
1288 . Doctrina ce nu a putut pătrunde până la suflet, a rămas pe limbă. (III, 3, 256.)

Superioritate
1289 . [Sufletul superior...] îşi arată superioritatea preferând lucrurile de mijloc celor superioare. (III, 13, 248.)

Superstiția
1290 . Oamenii, uimiți de norocul lor, lasă pe seama cerului cauzele şi amenințările ce le-au produs nenorocirea, aşa cum fac cu orice superstiție. (I, 11, 46.)
1291 . Nimic nu credem cu mai multă tărie decât cele pe care le ştim mai puțin, nici nu există oameni mai siguri pe ei ca aceia care ne istorisesc poveşti, precum alchimiştii, ghicitorii, astrologii, chiromanții, doctorii. (I, 32, 258.)

Suveran
1292 . Voia [împăraților] e la fel de uşuratică după cum e şi a noastră, dar poate mai multe. (II, 12, 179.)
1293 . Nici chiar mărinimia nu se potriveşte suveranilor [...], căci, ca să privim lucrurile în față, unui rege nu îi aparține nimic; el e dator celorlalți şi cu persoana sa. (III, 6, 356.)

Şcoală
1294 . O şcoală bună schimbă judecata şi moravurile. (II, 17, 58.)
1295 . Ucenicilor li se cuvine să cerceteze şi să dezbată, dar învățătorului, să rezolve. (II, 3, 19.)

Şiretenie
1296 . Când nu-i suficientă pielea de leu, se cade să-i pui un petic din cea a vulpii. (I, 5, 26.)
1297 . Sunt vrăjmaşul acțiunilor subtile şi prefăcute şi urăsc şiretenia, nu numai când e folosită în glumă, dar chiar dacă are urmări folositoare. (I, 21, 110.)

Ştiință
1298 . Dacă cele pe care nu le-am văzut, nu există, ştiința noastră se limitează straşnic. (II, 12, 145.)

1299 . Ştiința este o mare podoabă şi o unealtă care te slujeşte minunat. (I, 26, 167.)
1300 . Cele ce spiritul nostru extrage din ştiință, nu încetează să fie desfătătoare, chiar dacă nu sunt nici hrănitoare, nici nu folosesc sănătății. (II, 12, 227.)
1301 . Fiecare ştiință îşi are principiile ei demonstrate, prin care judecata omenească e înfrânată din toate părțile. (II,1 2, 266.)
1302 . Cea mai mare parte din ştiința noastră e mai mică decât neştiința. (II, 12, 214.)
1303 . Ciuma omului e părerea că ştie. (II, 12, 196.)
1304 . Ştiințele şi artele nu se toarnă în tipare, ci se formează şi iau chip tot lucrând la ele şi şlefuindu-le de multe ori. (II,1 2, 293.)
1305 . Nu este suficient că [ştiința] noastră nu ne caută-n coarne, se cuvine ca să ne îmbunătățească şi să ne pună stavilă, căci altfel este vană şi zadarnică. (I, 25, 157.)
1306 . Nu se cuvine să legi ştiința de suflet, ci ea trebuie să-l întrupeze. (I, 25, 157.)
1307 . La ce bun ştiința, cui nu mai e stăpân pe mintea sa? (III, 10, 120.)
1308 . Cu dragă inimă ştiința ne face hatârul de a informa cu exactitate asupra dimensiunilor răului. (III, 12, 170.)
1309 . E sabie primejdioasă [ştiința] şi care-l poate împiedica, ba chiar răni pe stăpânul ei, dacă o foloseşte vreo mână slabă şi care nu ştie s-o mânuiască. (I, 25, 158.)
1310 . [Ştiința] nu e făcută ca să lumineze sufletul întunecat, nici ca să dea vedere orbului; rostul ei nu e deschiderea ochilor închişi, ci îndreptarea mersului, atunci când ai picioare drepte şi vânjoase. (I, 25, 159.)
1311 . Nu recunoaştem [...] decât ştiința de azi, nu cea de ieri, nici cea de mâine. (I, 25, 152.)
1312 . Cel care se află în căutarea ştiinței, să o caute unde sălăşluieşte. (II, 10, 88.)
1313 . Principala şi cea mai frumoasă ştiință a epocii noastre, nu e ştiința de a înțelege oamenii de ştiință? Nu e acesta scopul obişnuit şi ultim al tuturor studiilor? (III, 13, 193.)
1314 . [Ştiința] constituie cea mai nobilă şi mai puternică agonisire a omului. (III, 8, 14.)
1315 . Iubesc şi cinstesc ştiința, ca şi pe cei care o posedă. (III, 8, 14.)
1316 . Luăm în custodie părerile şi ştiința altuia şi cu asta am terminat. (I, 25, 153-154.)
1317 . Leac bun este ştiința, dar niciun leac nu-i destul de tare ca să rămână nealterat şi să nu se strice, după cât e de stricat vasul în care-l ții. (I, 25, 159.)

Tăcere
1318 . [Unii] învață să vorbească atunci când se cuvine să învețe să tacă pe vecie. (II, 28, 106.)
1319 . Nu-mi pot închipui o stare mai greu de suportat şi mai cumplită decât să-mi fie sufletul apăsat şi ca o rană vie, fără să existe vreo cale de a o arăta. (II, 6, 48.)

Tăinuire
1320 . Poți ține secretul în privința purtărilor tăinuite; dar să ascunzi ceea ce ştie toată lumea [...] reprezintă un defect de neiertat. (II, 10, 108.)
1321 . Ca să fii bun tăinuitor, trebuie să fii aşa din fire, nu din datorie. (III, 5, 284.)
1322 . Cea mai josnică dintre faptele şi stările mele nu mi se pare atât de urâtă, cât mi se pare de meschin şi de laş să nu îndrăznesc s-o mărturisesc. (III, 5, 283.)
1323 . Acela care se teme să vorbească, ne face să credem mai multe decât sunt în realitate. (III, 5, 329.)
1324 . Cei care-şi tăinuiesc [viciul] față de altul, şi-l ascund de obicei şi lor înşile. (III, 5, 283.)
1325 . Cine s-ar obliga să spună tot, s-ar obliga să nu facă nimic din cele ce este constrâns să nu le pomenească. (III, 5, 283.)

Teamă
1326 . Roadele vieții nu ne pot face cu adevărat plăcere, dacă ne temem că le pierdem. (II, 15, 364.)
1327 . Teama şi suspiciunea atrag şi îmbie lovitura. (I, 24, 144.)
1328 . Nu există-n lume animal de care omul să trebuiască să se teamă mai mult ca de om. (II, 19, 72.)

Temelie
1329 . E uşor să clădeşti pe temelii existente. (II, 12, 265.)

Temperare
1330 . Omului să-i fie de ajuns să-şi tempereze pornirile, dacă nu-i este în putere să şi le biruie. (II, 2, 17.)

Teorie
1331 . Una e predicatorul şi alta predica. (II, 10, 100.)
1332 . Teoria prieşte destul pungilor, rareori sufletelor. (III, 8, 15.)
1333 . [Teoria] e [...] un auxiliar foarte util sufletului bine înzestrat, dar dăunător altui suflet. (III, 8, 15.)
1334 . [Teoria] într-o mână e sceptru, într-alta, sceptrul bufonului. (III, 8, 15.)
1335 . E frumos să înveți teoria de la cei care cunosc bine practica. (II, 10, 99-100.)

Tihnă
1336 . Aş alerga de la un capăt de lume la celălalt să caut un an de tihnă plăcută şi şăgalnică. (III, 5, 281.)
1337 . Dacă am ştiut să trăim statornic şi liniştit, vom şti să şi murim tot aşa. (III, 12, 171.)

Timp
1338 . Să ne cruțăm timpul! (III, 13, 255.)
1339 . Timpul e un lucru mişcător! (II, 12, 353.)
1340 . Zi cu zi, anii [ce trec] mă învață cu răceala şi cumpătarea. (III, 5, 278.)
1341 . Pentru cei care-şi folosesc bine timpul, ştiința şi experiența cresc odată cu viața. (I, 57, 381.)

Tinerețe
1342 . Nimic nu e mai recomandabil tinereții, ca activitatea şi veghea. (III, 13, 228.)
1343 . [Tânărul] să nu se lase de cele rele nici din lipsă de vlagă, nici din ştiință, ci fiindcă nu vrea [să le săvârşească]. (I, 26, 189.)

Tiranie
1344 . Tiranii, ca să împuşte doi iepuri dintr-o dată, ca să ucidă şi să-şi facă resimțită mânia, şi-au folosit toată capacitatea pentru a descoperi mijloace să prelungească moartea. (II, 27, 102.)
1345 . Ce anume îi face pe tirani atât de sângeroşi? E grija pentru propria siguranță, iar inima lor plină de laşitate nu le pune la dispoziție alte mijloace decât exterminarea celor ce le-ar putea face rău, chiar şi a femeilor. (II, 27, 101.)
1346 . Să existe nevoie mai grea decât aceea de a deveni tiran? (I, 14, 69.)

Târguire
1347 . După un ceas de sfadă şi de tocmeală, şi unul şi celălalt se leapădă de cuvânt şi jurăminte pentru cinci parale mai puțin. (I, 14, 67.)
1348 . Târguirea este curată neguțătorie a minciunii şi a neobrăzării. (I, 14, 67.)

Tot
1349 . Totul e în toate şi deci nimicul în nimica, căci nimicul nu e unde este totul. (II, 12, 329.)

Tovărăşie
1350 . Mai curând să fii singur decât în tovărăşie plicticoasă şi stupidă. (III, 9, 91.)
1351 . Până şi copiilor le dă tovărăşia încredere [în ei înşişi]. (III, 13, 230.)
1352 . Pretutindeni unde se află tovărăşie, norocul tuturora e împletit şi inseparabil. (II, 27, 97.)
1353 . Orice fel de tovărăşie conferă siguranță şi mângâiere atunci când te temi. (II, 27, 96.)
1354 . Aş trăi numai în tovărăşia persoanelor sănătoase şi vesele. (I, 21, 106.)

Trai
1355 . Cel mai îndătinat şi mai obişnuit fel de a trăi este şi cel mai frumos. (III, 13, 241.)
1356 . Tot ce trăiți e furat naturii: e trăit pe spinarea ei. (I, 20, 101.)

Treburi
1357 . Ne dirijăm treburile şi le ținem în frâu la început; dar, curând, când s-au pornit din loc, ele ne călăuzesc şi ne mână cu ele, nerămânându-ne decât să le urmăm. (III, 10, 130.)

Trecere
1358 . Şi noi, şi judecata noastră, şi toate cele muritoare curg şi se rostogolesc necontenit. (II, 12, 350.)

Tristețe
1359 . Ca să nutreşti tristețea, aceasta trebuie să-ți fie înclinarea, trebuie s-o accepți şi să o îngădui. (II, 20, 74.)
1360 . Fug de stările de spirit triste şi de oamenii morocănoşi, ca de ciumați. (III, 10, 126.)

Trudă
1361 . [Duhul] trudeşte de o sută de ori mai mult pentru sine decât pentru altul. (I, 8, 33.)

Trup
1362 . Dacă nu am tulbura noi înşine echilibrul membrelor noastre, e de bănuit că ne-ar fi mai bine, natura dăruindu-le o aplicare dreaptă şi moderată către plăcere, ca şi către durere. (I, 14, 60.)
1363 . Trupul omennesc nu poate zbura în slăvi. (II, 12, 244.)
1364 . Pare o mare laşitate şi trădare să domesticeşti şi să corupi funcțiile trupeşti, stupide şi înrobite, ca să cruți sufletul de solicitarea de a le conduce după rațiune. (II, 12, 243.)

Tulburare
1365 . Cele mai mari tulburări ale noastre au resorturi şi cauze ridicole. (III, 10, 129.)

1366 . Rodul tulburării nu rămâne câtuşi de puţin la cel care a stârnit-o: răscoleşte şi tulbură şi apa celorlalţi pescari. (I, 23, 131.)

Ţăran
1367 . Moravurile şi spusele ţăranilor le găsesc, de obicei, mai conforme preceptelor adevăratei filosofii. (II, 17, 59.)

Ţintă
1368 . Arcaşul care depăşeşte ţinta e ca şi cel care nu o ajunge. (I, 30, 235.)

Ucidere
1369 . [Uciderea] este mai curând o faptă a temerii decât a curajului. (II, 27, 95.)
1370 . Uciderea e bună pentru evitarea crimei viitoare, nu pentru răzbunarea celei săvârşite. (II, 27, 95.)

Ură
1371 . Iubim ceea ce urâm. (I, 50, 354.)
1372 . Să te urăşti şi să te disprețuieşti pe tine însuți e o boală aparte şi care nu mai apare la nicio altă făptură [în afară de om]. (II, 3, 24.)

Uşurătate
1373 . Preferința pentru deprinderile uşuratice, ne îndepărtează de cele drepte. (III, 5, 338.)

Valoare
1374 . Nu cântărim nici calitatea, nici utilitatea [lucrurillor], ci numai prețul cât ne-au costat ca să fie ale noastre, ca şi când asta ar face parte din substanța lor; şi numim valoarea lor nu ceea ce aduc ele, ci ceea ce le conferim noi. (I, 14, 66.)
1375 . Nici bogăției, nici slavei, nici sănătății nu le revine decât atâta frumusețe şi plăcere câtă le este acordată de către cel care le are. (I, 14, 72.)
1376 . Nici oamenii, nici viețile lor nu se măsoară cu ocaua. (I, 20, 104.)
1377 . Mă prețuiesc atât cât merit. (II, 17, 23.)
1378 . Înalț prețul lucrurilor cu cât sunt mai străine, mai depărtate şi-mi aparțin mai puțin. (II, 17, 21.)
1379 . Economia, casa, calul vecinului meu, toate în aceeaşi măsură, prețuiesc mai mult ca ale mele, neaparținându-mi. (II, 17, 22.)
1380 . Apreciezi valoarea lucrurilor după cum se înclină cumpăna cântarului. (I, 14, 66.)
1381 . Cumpărarea conferă preț diamantului, truda - virtuții, suferința - devoțiunii şi asprimea - leacului. (I, 14, 66.)

Vanitate
1382 . Vanitatea îşi are rădăcinile atât de bine înfipte în noi, încât nu ştiu dacă s-a aflat vreodată cineva care să se fi putut dezbăra de ea cu adevărat. (I, 41, 300.)
1383 . Cred că nu se află în noi atâta nefericire, câtă vanitate, nici atâta răutate, câtă prostie. (I, 50, 354.)
1384 . Mai tare ne frământăm să ne vindem mărfurile, decât să cumpărăm altele noi. (I, 26, 173.)

Veghe
1385 . Veghem dormind şi dormim veghind. (II, 12, 344.)
1386 . De ce nu am crede că gândirea noastră, acțiunile noastre sunt un alt fel de vis, iar veghea noastră, un fel de somn? (II, 12, 344.)
1387 . Veghea ne este mai adormită ca somnul. (II, 12, 305.)

Venit
1388 . Nu te poți bizui pe nădejdea venitului ce va să vie, oricât de sigură ar fi. (I, 14, 69.)

Veselie
1389 . În operele [spiritului] nu există veselie dacă ea nu se află cât de cât şi în trup. (III, 5, 282.)

Veşnicie
1390 . Ceea ce e veşnic, adică n-a avut nicicând naştere, nu va avea nicicând sfârşit. (II, 12, 353.)

Viața
1391 . Meseria şi arta mea sunt să trăiesc. (II, 6, 53.)
1392 . Folosul vieții constă în felul cum o foloseşti. (I, 20, 104.)
1393 . Viața ni se împarte între nebunie şi prudență. (III, 5, 339.)
1394 . Cu cât viața este mai scurtă, trebuie să o fac mai profundă şi mai plină. (III, 13, 250.)
1395 . Cum mi-a fost viața, nu o aflu decât după ce a fost folosită şi secătuită. (II, 12, 274.)
1396 . Viața noastră, ca şi armonia lumii, se compune din lucruri opuse. (III, 13, 220.)
1397 . Nu regret că n-am viața la fel de lungă şi de deplină ca a stejarului. (III, 13, 232.)
1398 . Viața noastră e doar mişcare. (III, 13, 228.)
1399 . Să fii legat şi obligat de nevoie să mergi pe un singur făgaş, înseamnă să exişti, dar nu să trăieşti. (III, 3, 250.)
1400 . Strângem la piept şi îmbrățişăm acest bun [al vieții], cu atât mai tare şi cu atât mai multă dragoste, cu cât vedem că este mai puțin sigur şi că ne temem să nu ne fie răpit. (II, 15, 364.)
1401 . Dacă ar fi să trăiesc încă o dată, aş trăi tot aşa cum am mai trăit. (III, 2, 248.)
1402 . Viața este o mişcare inegală, neregulată şi multiformă. (III, 3, 251.)
1403 . Necontenit luăm viața de la început. (II, 28, 105.)
1404 . Viața noastră este un lucru gingaş şi uşor de rănit. (III, 9, 42.)
1405 . Mă mulțumesc [...] să duc o viață acceptabilă şi care să nu-mi fie nici mie, nici altora, povară. (III, 9, 45.)
1406 . Cea mai slăvită capodoperă a omului, e viața trăită cum trebuie. (III, 13, 245.)
1407 . Dacă n-am ştiut că trăim, e nedrept să învățăm cum să murim. (III, 12, 171.)
1408 . E mai lesne să intri decât să ieşi! (III, 10, 130.)
1409 . Nicio ştiință nu-i atât de grea ca cea de a şti cum să trăieşti viața aceasta. (III, 13, 248.)
1410 . Viața, în sine, nu este nici bună, nici rea, e locul binelui şi al răului, după cum le practici. (I, 20, 102.)
1411 . Dacă ai trăit o zi cu adevărat, ai trăit tot: o zi e asemenea tuturor zilelor. (I, 20, 102.)
1412 . De ce te plângi de lumea asta? Nu te reține cu forța. (II, 3, 21.)

Viciu
1413 . Cele mai mari vicii ale noastre îşi au originea în cea mai fragedă copilărie. (I, 23, 119.)
1414 . [Viciile], în general, se întreține şi se prelungesc unul pe celălalt. (II, 11, 118.)

1415 . Viciile se aseamănă prin aceea că sunt toate vicii [...]. Şi totuşi, deşi sunt în aceeaşi măsură vicii, nu sunt vicii egale între ele. (II, 2, 9.)
1416 . Să existe oare vreun fel de viciu mai ticălos ca acela care zdruncină propria conştiinţă şi cunoaşterea naturală? (I, 23, 132.)
1417 . Viciul nu este decât dereglare şi lipsă de măsură. (II, 1, 3.)
1418 . Confuzia rostului şi a măsurii păcatelor, este periculoasă. (II, 2, 10.)
1419 . Nu lepădăm atât viciile, cât le schimbăm; şi după opinia mea, o facem în rău. (III, 2, 249.)
1420 . Nu există viciu care să fie viciu cu adevărat, care să nu facă rău şi pe care să nu-l condamne judecata sănătoasă. (III, 2, 236.)
1421 . Viciile pe care gândirea le înăbuşă, nu sunt dintre cele mai rele. (III, 5, 349.)
1422 . Chiar dacă fugim în altă regiune, ambiţia, avariţia, nehotărârea şi poftele nu ne părăsesc. (I, 39, 281-282.)

Victorie
1423 . Preţul victoriei se judecă după dificultate. (III, 5, 305.)
1424 . Voim să învingem, dar în chip laş, fără luptă, neimplicând nici norocul. (II, 27, 95.)
1425 . Vrem să învingem, dar mai curând în mod sigur, decât în chip cinstit. (II, 27, 95.)
1426 . Dacă după izbândă te arunci iar în braţele primejdiei, înseamnă să te laşi încă o dată în voia norocului. (I, 47, 330.)
1427 . Nu e o victorie aceea care nu pune capăt războiului. (I, 47, 329.)

Viitor
1428 . Deoarece prevederile sunt cuprinse de grijă, chin şi incertitudine, e mai bine să te pregăteşti de toate cele ce ţi s-ar putea întâmpla, printr-o încredere nobilă, iar consolarea să-ţi fie că nu poţi fi niciodată sigur de cele ce vin. (I, 24, 148.)

Vin
1429 . Vinul face să iasă la suprafaţă cele mai intime taine ale celor care l-au băut peste măsură. (II, 2, 11.)
1430 . Vinul poate să dăruie sufletului cumpătarea şi trupului, sănătatea. (II, 2, 15.)
1431 . Obiceiul greşeşte condamnând vinul pentru că mulţi se îmbată. (II, 6, 52.)

Vindecare
1432 . Nu există vindecare când nu te eliberează de rău. (III, 2, 244.)

Virtute
1433 . Virtutea refuză tovărăşia uşurinţei. (II, 11, 110.)
1434 . Conştiinţa şi virtutea omului să-i lumineze până şi cuvintele. (I, 26, 175.)
1435 . Multe virtuţi, precum castitatea, sobrietatea şi cumpătarea, le putem dobândi datorită slăbiciunii trupeşti. (II, 11, 115.)
1436 . [Virtutea] se împacă deosebit de bine cu simplitatea. (II, 12, 195.)
1437 . O deprindere perfectă a virtuţii [...] pătrunde în complexul [personalităţii]. Nu mai este în acest caz o virtute apăsătoare, nici nişte porunci ale raţiunii pentru îndeplinirea cărora, sufletul să trebuiască să se încordeze. (II, 11, 114.)
1438 . [Virtutea] e întotdeauna anevoioasă. (I, 20, 88.)
1439 . Nu există virtute de seamă şi îmbucurătoare care să nu aibă finalmente, vreo

descumpănire. (II, 12, 304.)
1440 . E plăcut să te naşti într-un veac depravat: căci, prin comparaţie cu alţii, eşti socotit virtuos aproape pe nimic. (II, 17, 38.)
1441 . [Virtutea] solicită un drum aspru şi spinos; într-acesta ea vrea să lupte cu greutăţi din afară. (II, 11, 110.)
1442 . Chiar şi cei mai buni s-au mulţumit să aspire [la virtute] şi să se apropie doar de ea, fără să o stăpânească. (I, 20, 88.)
1443 . Între multele plăceri cunoscute, se înscrie şi aceea de a urma calea virtuţii. (I, 20, 88.)
1444 . Printre principalele binefaceri ale virtuţii se numără şi disprețul morţii, mijloc ce conferă vieţii noastre o tihnă plăcută şi îi dă un gust atrăgător şi curat, fără de care, oricare altă plăcere dispare. (I, 20, 88.)
1445 . Să disprețuieşti lacrimile şi plânsul, să nu vădeşti respect şi să nu cinsteşti decât chipul sfânt al virtuţii, este semnul unui suflet dârz şi neînduplecat. (I, 1,7.)
1446 . [Limitele virtuţii odată] depăşite şi încălcate, te afli în calea viciului. (I, 15, 74.)
1447 . Nicio vitute nu poate fi ajutată prin neadevăr. (II, 6, 53.)
1448 . Virtutea este altceva şi e ceva mai nobil decât înclinarea către bunătate ce apare în noi. (II, 11, 108.)
1449 . E datoria oamenilor de bine să zugrăvească virtutea în culorile cele mai frumoase. (I, 37, 274.)
1450 . Nu-mi place nici să recomand, nici să ascult de o virtute sălbatică. (I, 30, 235.)
1451 . Virtutea e lucru tare zadarnic şi uşuratic, dacă gloria e reclama ei. (II, 16, 6.)
1452 . Cei care afirmă că nu se află niciodată exces în virtute, cu atât mai mult cu cât nu mai e virtute dacă găseşti exces în ea, se joacă cu cuvintele. (I, 30, 235.)
1453 . Virtutea nu se vrea urmată decât de dragul ei însăşi. (II, 1, 7.)
1454 . Virtutea, oricât de mare ar fi ea, dacă a devenit obicei, nu este răsplătită; mai mult, nici nu ştiu dacă e vrednică a fi numită "mare", atâta vreme cât e comună tuturor. (II, 7, 56.)
1455 . Cel puţin ştim să declinăm cuvântul virtute, dacă nu izbutim să fim virtuoşi. (II, 17, 40.)
1456 . Durerea, plăcerea, dragostea, ura sunt cele dintâi lucruri pe care le resimte un copil; dacă atunci când apare raţiunea, ea li se alătură, aceasta se numeşte virtute. (III, 13, 249.)
1457 . În privinţa statornicirii [virtuţii adevărate] pot face orice obiceiul, educaţia, pilda şi deasa repetare a sfaturilor şi cu uşurinţă ele o răspândesc, o preschimbă în bun comun al tuturora şi o fac iubită de toţi. (II, 7, 57.)
1458 . Să fii pur şi simplu dotat cu o fire simplă şi plăcută, care respinge de la sine dezmăţul şi viciul [...] s-ar zice că e suficient ca omul să fie socotit inocent, dar nu şi virtuos. Aceasta nu-l scuteşte să practice răul, dar nu-l face nici să râvnească îndeajuns la practicarea binelui. (II, 11, 114.)
1459 . Putem preschimba virtutea în viciu, cum se întâmplă când o aprindem cu o dorinţă prea aprigă şi prea violentă. (I, 30, 234.)
1460 . Nimic nu poate face virtutea adevărată să dea bir cu fugiţii; ea caută suferinţele şi durerea ca pe o hrană. Ameninţările tinerilor, rugurile şi călăii o înviorează şi o întăresc. (II, 3, 23.)
1461 . După cum sufletele vicioase sunt împinse adeseori să săvârşească binele datorită vreunui îndemn străin, la fel şi cele virtuoase [pot fi împinse] să săvârşească răul. (III, 2, 240-241.)
1462 . Chiar şi virtutea noastră poate greşi şi să se pocăiască. (II, 6, 52.)
1463 . Preţul şi înălţimea adevăratei virtuţi este uşurinţa, utilitatea şi plăcerea exercitării ei, care să fie atât de depărtată de trudă, încât copiii, ca şi adulţii, cei simpli ca şi cei subtili, să o poată pune în practică. (I, 26, 183.)

1464 . Virtutea este o însuşire plăcută şi voluptoasă. (III, 5, 283.)
1465 . Nu mai poți găsi o faptă cu adevărat virtuoasă: [nu întotdeauna] cea care poartă chipul [virtuții] are şi esența ei. (I, 37, 272.)

Visare
1466 . Îmi ascult visările, căci trebuie să le țin socoteala. (II, 18, 64.)
1467 . Pe măsură ce visările mele se ivesc, le înghesui una peste alta. (II, 10, 90.)
1468 . Visările noastre valorează mai mult ca rațiunea. (II, 12, 305.)

Vitejie
1469 . Vitejia îşi are limitele ei, ca şi oricare altă virtute. (I, 15, 74.)
1470 . Înşelăciunea poate sluji ca să dai o lovitură; dar numai cel care ştie că nici viclenia, nici soarta, ci numai vitejia l-a înfrânt, se socoteşte învins. (I, 5, 25.)
1471 . Vitejia [...] se înfrânează când îşi vede vrăjmaşul înfrânt. (II, 27, 93.)

Vârstă
1472 . Comunicarea [de idei] n-o poți afla între [părinți şi copii], datorită deosebirii prea mari de vârstă. (I, 28, 210.)

Voință
1473 . Nu ne dăm seama ce vrem decât în clipa când vrem. (II, 1, 3.)
1474 . Precum focul se încinge datorită frigului, şi voința ni se ascute prin împotrivire. (II, 15, 364.)
1475 . Faptele pornite din voința proprie sunt mai presus de acelea făcute din poruncă. (III, 5, 339.)
1476 . Realizez cu uşurință şi în chip firesc un anumit lucru, dar nu şi dacă mi se impune. (II, 17, 43.)
1477 . [Voința noastră] vrea oare întotdeauna ceea ce am vrea noi să vrea? Nu vrea adeseori ceea ce îi interzicem să vrea şi ce este spre paguba noastră vădită? Se lasă ea oare îndrumată către concluziile rațiunii noastre? (I, 21, 112.)
1478 . Nimic nu ne stă în puteri decât voința. (I, 7, 31.)
1479 . Libertatea voinței noastre nu are altă realizare mai specifică ei, decât iubirea şi prietenia. (I, 28, 211.)

Voluptate
1480 . Să fugi de voluptăți cu prețul vieții. (I, 33, 260.)
1481 . Nu există [...] voluptate, oricât de acceptată, al cărei exces şi lipsă de măsură să nu fie reproşate. (I, 30, 238.)
1482 . Voluptatea, ca să ne înşele, o ia înainte şi ne ascunde cele ce-i urmează. (I, 39, 290.)

Vorbă
1483 . O vorbă auzită dintr-o gură rău intenționată, şterge zece ani de merite. (II, 8, 76.)
1484 . Vorbele rostite la nenorocire, sunt vorbe de necaz. (III, 9, 38.)
1485 . Toți suntem găunoşi şi goi, nu cu aer şi vorbe se cade să ne umplem; ca să ne cârpim, ne trebuie ceva mai solid. (II, 16, 2.)
1486 . Vorbirea noastră îşi are slăbiciunile şi defectele ei, ca şi celelalte. (II, 12, 248.)

1487 . Oricine poate grăi adevărat; dar să vorbească ordonat, cumpătat şi chibzuit, o pot face puțini oameni. (III, 8, 16.)
1488 . Cel care spune tot, ne satură şi ne dezgustă. (III, 5, 329.)
1489 . Vorbirea care-mi place, e vorbirea simplă şi naivă; [...] vorbirea suculentă şi nervoasă, concisă şi adunată. (I, 26, 195.)

Vrăjmaş
1490 . Îmi place datoria de a mărturisi clar cinstirea pe care o merită vrăjmaşii mei. (II, 17, 56.)
1491 . Cât de dificil este să te păzeşti de vrăjmaşul care îşi ascunde chipul sub acela al celui mai bun prieten. (I, 24, 142.)
1492 . Nu confund vrăjmăşia mea cu alte circumstanțe. (II, 17, 56.)

Vrednicie
1493 . Copilul va fi educat să-şi cruțe şi să-şi păstreze vrednicia, când o va fi dobândit. (I, 26, 173.)

Zgârcenie
1494 . Tot omul cu bani este zgârcit. (I, 14, 70.)
1495 . Nu nevoia, ci mai curând belşugul, naşte zgârcenia. (I, 14, 66.)
1496 . Dacă zgârcenia şi ambiția nu au limită, la fel nu are nici desfrânarea. (III, 5, 336.)

OPINII CRITICE
Aforismele lui Montaigne

Imaginea tradițională a lui Montaigne, înțeleptul însingurat în turnul plin de cărți al castelului său, refugiat - cu o privire plină de amărăciune aruncată oamenilor - departe de lumea agitată a războaielor civile de la sfârşitul veacului al XVI-lea, nu mai rezistă demult faptelor simple relevate de istoria literară. Când a acceptat, în 1581, alegerea ca primar al unui oraş deloc paşnic, Bordeaux, ştia prea bine că noua demnitate nu avea cum să-i asigure atmosfera prielnică a unei meditații liniştite. Figura lui Montaigne - diplomatul abil, capabil să păstreze jurisdicția puterii centrale asupra unui oraş în citadela căruia erau stăpâni oştenii Ligii, răzvrătiți, vrăjmaşi ai unității statului francez, a condus (de pildă, într-o cercetare celebră, a lui Courteault, din 1933) la concluzii cu totul opuse vechilor interpretări care-l proiectau pe autorul **Eseurilor** ca pe un însingurat, prieten doar al cărților şi observator impasibil al omului.
E meritul ediției de **Aforisme**, publicată de Mihai Rădulescu în colecția "Cogito" a Editurii Albatros, de a contura un portret mai complex al gânditorului francez. Autor şi al unui temeinic studiu introductiv, Mihai Rădulescu schițează direcțiile care definesc filosofia lui Montaigne. El are dreptate să observe, în afara prea bine-ştiutelor perspective sceptice şi stoice ale **Eseurilor**, prezența unor puncte de vedere epicureice, exprimate - uneori - cu o imprevizibilă energie. Pe bună dreptate, se desluşeşte chiar şi în îndoielile montaigneiene o tendință profund anti-conformistă (de altminteri, sancționată vehement de autoritățile bisericeşti), adevărată prefigurare a raționalismului din veacul lui Descartes.
Poate că nu era lipsită de interes constatarea că, în Franța, Renaşterea se înfățişează ca un fenomen complicat, în care logica şi armonia proporțiilor modelează deopotrivă programele literare ale Pleiadei şi creația autorilor de tragedii şi de epopei. De la proza gâlgâind de seve a lui Rabelais, până la tragedia livrescă a lui Robert Garnier, se parcursese un drum lung, de ale cărui meandre, **Eseurile** lui Montaigne nu sunt câtuşi de puțin străine. La fel de puțin caracteristice pentru procesul de constituire a unei gândiri renascentiste, în accepția ei

originală, scrierile înțeleptului primar din Bordeaux enunță îndoielile şi bucuriile umanismului. Aspirația lor la ordine şi la cumințenie se poate înțelege pe deplin prin efectul pe care spaimele pricinuite de pustiirile războaielor civile îl avusese asupra dorințelor de supraviețuire ale omului din secolul al XVI-lea.
În felul acesta, eroul **Eseurilor** nu este numai Montaigne însuşi, ci omul în general, mai ales omul acelui veac de nelinişti şi de amărăciuni. Gânditorul era un mesager al năzuinței fundamentale a contemporanilor lui şi lecția lui nu e numai una de înțelepciune, ci şi una de adâncă solidaritate omenească. Antologia e în aşa fel alcătuită de Mihai Rădulescu, încât ideea unui Montaigne care-şi dedică "viața unui scop bine lămurit", ceea ce recomandă tuturor celor ce-l vor citi cândva, e limpede pusă în valoare. A unui Montaigne pentru care "virtutea nu poate fi sădită, cum se spune la şcoală, într-un cap desprins de pe umeri", ci decurge dintr-o însuşire înțeleaptă a lecției naturii. A unui Montaigne care crede că "acela ce nu trăieşte deloc pentru altul, nu trăieşte câtuşi de puțin pentru sine". A unui Montaigne ce se opune tiranilor, laşi şi sângeroşi, orgoliului ("pierzanie şi corupție a omului"), celor care cred că nu mai au nimic de învățat, forței şi violenței care devin, înevitabil, neputincioase.
Volumul tipărit la Albatros poate deveni un model pentru antologii ale ideilor unor gânditori, antologii alcătuite cu grija de a pune în valoare îndemnurile la acțiune, la muncă, la însuşirea cumpătată a înțelepciunii altora.

Dan Grigorescu